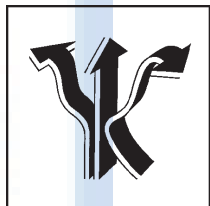


МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



МАУП

В. В. Утвенко

**МУНІЦИПАЛЬНА
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА
ПОЛІТИКА**

Навчальний посібник

Київ 2011

ББК 65.050.2я73
У84

Рецензенти: *О. В. Михайлич*, канд. соц. наук, доц. (Київський міжнародний університет)
Л. В. Чупрій, канд. філос. наук, доц. (Національний Інститут стратегічних досліджень)
П. Ф. Вознюк, канд. політ. наук, доц.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30.06.10)

Утвенко В. В.

У84 Муніципальна соціально-економічна політика : навч. посіб. / В.В. Утвенко. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 140 с. — Бібліогр.: с. 133–137.

ISBN

Висвітлено сутність муніципальної соціально-економічної політики, взаємодія органів державної влади і управління та місцевого самоврядування в реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Приділено увагу проблемам сталого розвитку соціальної сфери міст, соціальної політики, яка проводиться органами державного управління та місцевого самоврядування. Розглянуто особливості формування матеріальних та фінансово-економічних ресурсів міст, розвиток житлово-комунального господарства, а також проблеми функціонування муніципального пасажирського транспорту, шляхи реформування житлово-комунальної сфери.

Для студентів та викладачів спеціальностей “Менеджмент організацій місцевого самоврядування”, “Менеджмент регіонального і державного управління”, “Соціологія місцевого самоврядування і державного управління”.

ББК 65.050.2я73

ISBN

© В. В. Утвенко, 2011
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ВСТУП

“Муніципальна соціально-економічна політика” є однією з базових дисциплін, спрямованих на ефективну підготовку фахівців для органів місцевого самоврядування, державного управління, роботи в громадських організаціях, муніципальних установах, галузях міського господарства. Мета курсу — ознайомити студентів з теоретичними знаннями і виробити в них практичні навички подавати конкретні пропозиції, які стосуються актуальних проблем місцевого самоврядування, муніципального управління, соціально-економічного розвитку територіальних громад. Адже, ратифікувавши у 1997 р. Європейську Хартію місцевого самоврядування, Україна визнала, що органи самоврядування становлять одну з головних підвалин будь-якого демократичного ладу; існування місцевих властей, наділених реальними функціями, які можуть забезпечити ефективно і близьке до громадянина управління та мають бути створені на демократичній основі з широкою автономією щодо своєї компетенції, своїх функцій, шляхів і засобів їх здійснення, а також ресурсів, необхідних для їх виконання. Таке підґрунтя має бути закладене і в проведенні майбутньої адміністративно-територіальної реформи в Україні.

На сьогоднішній день в Україні органи місцевого самоврядування не виробили єдиної соціально-економічної політики, яка б змогла вирішити нагальні проблеми територіальних громад, що пов'язані з пошуком нових джерел наповнення муніципальних бюджетів, кошти яких мають спрямовуватися насамперед на реформування системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, реконструкції галузей житлово-комунального господарства, розвиток комунальних підприємств, установ та організацій тощо. Для пошуку нових джерел фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад органи місцевого самоврядування повинні також сприяти розвитку підприємницької діяльності в селах, селищах, малих та великих містах, створювати умови для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Невирішеною залишається і проблема вдосконалення нормативно-правової бази, яка б сприяла реалізації муніципальної соціально-економічної політики.

Тому у навчальному посібнику з дисципліни “Муніципальна соціально-економічна політика” для спеціалізацій “Менеджмент організацій місцевого самоврядування”, “Менеджмент регіонального і державного управління”, “Соціологія місцевого самоврядування і

державного управління” на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду подається теоретичний матеріал і практичні приклади реалізації економічної та соціальної політики в містах України. Розглядаються сутність муніципальної соціально-економічної політики, взаємодія органів державної влади і управління та місцевого самоврядування в реалізації муніципальної соціально-економічної політики; бюджетні проблеми муніципалітетів та питання проведення бюджетної реформи в Україні, особливості розробки стратегії соціально-економічного розвитку міст. У комплексі з вивченням дисципліни “Законодавство в сфері самоврядування” студенти знайомляться з нормативно-правовою базою, повноваженнями органів місцевого самоврядування щодо розвитку економіки, муніципального бюджету та фінансів; у сферах управління комунальною власністю, житлово-комунальним господарством; розвитку будівництва, земельних відносин, освіти, охорони здоров’я, фізкультури і спорту, соціального захисту населення, а також охорони навколишнього природного середовища.

Чільне місце приділяється проблемам сталого розвитку соціальної сфери міст, соціальній політиці, яка проводиться органами державного управління та місцевого самоврядування. Висвітлюються особливості формування матеріальних та фінансово-економічних ресурсів міст, муніципального бюджету і фінансів, розвиток житлово-комунального господарства та його головних підгалузей (власне житлового господарства, системи водопостачання і водовідведення у містах, муніципальної енергетики та системи енергозбереження міст, розвитку електропостачання міст), а також проблеми функціонування муніципального пасажирського транспорту, шляхи реформування житлово-комунальної сфери як однієї з найголовніших галузей життєзабезпечення та розвитку міст України. Крім цього, студенти мають змогу на теоретичному та практичному рівнях ознайомитися з такими важливими елементами муніципальної політики зі сталого соціально-економічного розвитку міст як стратегічне планування, проблема реформування та подальшого розвитку соціальної сфери, насамперед, системою соціального забезпечення та соціальної підтримки малозабезпечених громадян з боку органів державної влади і управління та місцевого самоврядування; інноваційною політикою органів місцевого самоврядування, де вивчається вітчизняний та зарубіжний досвід створення технопарків і технополісів, стратегія інноваційного розвитку міст.

Також розглядаються малодосліджені напрями муніципальної економічної політики з розвитку підприємницької діяльності як створення сприятливого бізнес-клімату з боку органів місцевого самоврядування та бізнес-інкубаторів і основні напрями діяльності бізнес-інкубаторів у Києві, Вінниці, Одесі, Ялті, Рівному, Полтаві, Маріуполі, а також у США, Західній та Центральній Європі, Російській Федерації.

Таким чином, навчальний посібник з дисципліни “Муніципальна соціально-економічна політика” дасть можливість студентам на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду вивчити теоретичні засади і практичні механізми реалізації соціально-економічного розвитку територіальних громад України.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“МУНІЦИПАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА
ПОЛІТИКА”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	<p>Змістовий модуль I. Особливості розвитку муніципальної соціально-економічної політики в Україні</p> <p>Основні поняття муніципальної соціально-економічної політики. Роль органів державного управління у здійсненні муніципальної соціально-економічної політики</p>
2	Законодавче забезпечення муніципальної соціально-економічної політики
3	<p>Змістовий модуль II. Матеріальні та фінансово-економічні ресурси розвитку міст</p> <p>Особливості формування фінансово-економічних ресурсів міст</p>
4	Муніципальний бюджет та фінанси
5	Економіка міст
6	Житлово-комунальне господарство міст і його складові
7	Системи водопостачання і водовідведення в містах
8	Муніципальна енергетика і система енергозбереження міст
9	Електропостачання міст
10	Міський пасажирський транспорт
11	<p>Змістовий модуль III. Муніципальна політика зі сталого соціально-економічного розвитку міст</p> <p>Стратегічне планування як один із головних елементів сталого соціально-економічного розвитку міст</p>
12	Муніципальна політика зі сталого розвитку соціальної сфери міст
13	Інноваційна спрямованість та ефективність розвитку міст
14	Оптимізація управління системою життєзабезпечення та розвитку міста
15	Бізнес-інкубатори
16	Бізнес-клімат
Разом годин: 162	

Змістовий модуль I. Особливості розвитку муніципальної соціально-економічної політики

Тема 1. Основні поняття муніципальної соціально-економічної політики. Роль органів державного управління у здійсненні муніципальної соціально-економічної політики

1. Сутність муніципальної соціально-економічної політики.
2. Роль органів державного управління в реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування.
3. Головні перешкоди на шляху до ефективної реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Бюджетні проблеми муніципалітетів.
4. Проведення бюджетної реформи. Питання розробки стратегії соціально-економічного розвитку міст.

1. Сутність муніципальної соціально-економічної політики

Після здобуття незалежності Україна проголосила курс на побудову демократичної, правової держави із соціально-орієнтованою економікою та інтеграцію у європейські та світові структури. Це потребує відповідних суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень. Серед головних вимог, що висуваються світовою спільнотою до країн, які б хотіли інтегруватися у її структури, однією з найважливіших є проблема забезпечення належного рівня суспільного життя, яке полягає у реальному дотриманні громадянських прав і свобод людини. Важливим елементом становлення громадянського суспільства в Україні є розвиток системи місцевого самоврядування. До цього слід додати і умову правового, матеріально-фінансового забезпечення, належної організації і ефективного функціонування сталої системи органів місцевого самоврядування, які користуються довірою відповідної територіальної громади. Органи місцевого самоврядування виступають у ролі організатора влади територіальної громади і тому є найбільш наближеними до населення, здатними вирішити наболілі соціально-економічні проблеми.

Проблема формування політики соціально-економічного розвитку на місцях (муніципальної соціально-економічної політики) посідає чільне місце в діяльності органів державної влади та управління і насамперед органів місцевого самоврядування. Однак у сучасній Україні ще не вироблено єдиної лінії реалізації муніципальної соціально-економічної політики різними органами влади. Не сформульовано єдиного поняття муніципальної соціально-економічної політики, яка полягає в діяльності органів місцевого самоврядування, а також державного управління, спрямованої на вирішення соціальних та економічних проблем територіальних громад міст і сіл, розвиток комунального господарства, підприємницької діяльності, стратегічного планування, сталого розвитку економіки, соціальної сфери, впровадження новітніх технологій в економіку та управління містом, удосконалення управління в системі органів місцевого самоврядування та міським господарством, поліпшення життя населення та фінансування муніципалітетів.

2. Роль органів державного управління в реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування

Крім органів місцевого самоврядування, важливу роль в реалізації муніципальної соціально-економічної політики в Україні завжди відігравали органи державної влади та управління як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Однак найбільшим інструментом реалізації муніципальної соціально-економічної політики є Адміністрація Президента України, яка через державні адміністрації різних рівнів взаємодіє з органами місцевого самоврядування, разом вирішуючи соціально-економічні проблеми міст України.

При здійсненні своїх повноважень у сфері державної регіональної та муніципальної політики глава держави спирається на три види структур, які різняться змістом завдань щодо забезпечення його діяльності та політико-правовою природою: Адміністрація Президента України складається з професійних державних службовців високого рангу і є апаратом, що розробляє та втілює в життя стратегію і тактику організаційного, правового, консультативного, інформаційного та аналітичного забезпечення діяльності Президента у цій галузі політики; допоміжні органи при Президентові України —

формується з державних службовців — вузьких фахівців у галузі місцевого самоврядування і допомагають йому здійснювати державну регіональну і муніципальну політику; консультативно-дорадчі органи при Президентові України, що утворюються переважно з державних службовців вищих рангів, а також — політичних і громадських діячів, учених, фахівців, які сприяють главі держави у вирішенні найскладніших проблем здійснення державної регіональної і муніципальної політики. Зупинімося детальніше на ролі Адміністрації Президента України у здійсненні муніципальної соціально-економічної політики. У плані організаційно-правового забезпечення здійснення Президентом державної регіональної і муніципальної політики Адміністрація Президента України виконує такі завдання:

- аналізує процеси, що відбуваються у системі місцевого самоврядування, та готує пропозиції главі держави за результатами аналізу;
- здійснює організаційне забезпечення діяльності постійних представників Президента в органах державної влади, консультативно-дорадчих органів при Президентові, зайнятих у сфері державної регіональної і муніципальної політики;
- забезпечує підготовку проектів указів і розпоряджень Президента України, а також проектів законів України, що вносяться Президентом України з питань державної регіональної і муніципальної політики в порядку законодавчої ініціативи;
- проводить експертизу законів України, які передаються Верховною Радою України на підпис та оприлюднення Президентові України, а також підготовку за його дорученням пропозицій до Верховної Ради України для повторного розгляду законів, проектів подань та звернень до Конституційного Суду України;
- за дорученням Президента України контролює виконання законів України, указів і розпоряджень Президента України з питань державної муніципальної політики органами виконавчої влади, їхніми посадовими особами;
- забезпечує здійснення зв'язків Президента України з органами місцевого самоврядування тощо.

Перелік завдань, які здійснює Адміністрація Президента України з питань організаційно-правового забезпечення здійснення Президентом державної регіональної і муніципальної політики, вказує на їх важливість та фундаментальність.

Фактично Адміністрація Президента України є ключовим елементом організаційно-правового забезпечення здійснення Президентом України державної регіональної і муніципальної політики. Допоміжні та дорадчо-консультативні органи, що також є елементами цього забезпечення, звичайно, координуються і контролюються президентською адміністрацією.

Слід зауважити, що саме Президент формує керівний склад апарату організаційно-правового забезпечення здійснення ним державної муніципальної політики, тобто своє найближче оточення.

Нарешті, на нормативно-правовому рівні Указом Президента України від 30 серпня 2001 р. була затверджена “Програма державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні”, яка покликана спільними зусиллями органів державної влади та управління на місцях і місцевого самоврядування вирішити головні суспільно-політичні та соціально-економічні проблеми.

3. Головні перешкоди на шляху до ефективної реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Бюджетні проблеми муніципалітетів

Незважаючи на допомогу органам місцевого самоврядування з боку центральних та місцевих органів державної влади і управління, на сьогоднішній день ще існують перешкоди на шляху до ефективної реалізації муніципальної соціально-економічної політики. Ці перешкоди пов’язані з тим, що:

по-перше, територіальні громади (муніципалітети) ще не стали справжніми господарями на своїй території. На їхній розвиток спрямовується недостатньо фінансових та матеріальних засобів. Законодавство про місцеве самоврядування потребує кардинального оновлення та наближення до європейських стандартів;

по-друге, бюджетні проблеми органів місцевого самоврядування неможливо розв’язати лише в площині самого бюджету. Ресурсів державного бюджету катастрофічно не вистачає навіть для фінансування загальнодержавних функцій. Тому лише шляхом перерозподілу коштів неможливо вирішити усіх проблем. Потрібно залучати до господарського обігу додаткові ресурси, що дасть змогу поповнити місцеві бюджети, зміцнити економічну базу місцевого самоврядування, розкрити потенціал місцевої та громадської ініціативи. Одним з найпотужніших ресурсів наповнення муніципальних бюджетів є розвиток підприємництва. Лише протягом

1995–2003 рр. частка муніципальних бюджетів у валовому внутрішньому продукті України скоротилася майже вдвічі. Як наслідок — знижуються стандарти якості життя людей, деградує соціально-культурна сфера, мізерною залишається зарплата працівників органів місцевого самоврядування та в муніципальному секторі економіки. В містах наростає безробіття та бідність. Поглиблюється суперечність між тими завданнями, що покладаються на органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади і їхніми фінансовими можливостями.

Місцевим державним адміністраціям не під силу забезпечувати соціальні пільги, що надаються окремим категоріям населення. Чинне законодавство передбачає надання пільг на десятки мільярдів гривень, що майже дорівнює зведеному обсягу всіх муніципальних бюджетів.

4. Проведення бюджетної реформи. Питання розробки стратегії соціально-економічного розвитку міст

Щоб підвищити ефективність функціонування органів місцевого самоврядування, соціальний захист населення в Україні необхідно провести бюджетну реформу, яка б врегулювала міжбюджетні відносини між центром, регіонами та муніципалітетами, збалансувала доходи та видатки органів місцевого самоврядування, тому що їхня дохідна база залишається слабкою. Потрібно, щоб органи місцевого самоврядування були зацікавленими нарощувати власну дохідну базу та дохідну базу державного бюджету України. Для цього має бути створена система, за якою б прирости дохідної бази не скорочували обсяги трансфертів, що надаються муніципальним бюджетам. Тоді органи місцевого самоврядування думатимуть не лише про власні доходи, а й про доходи державного бюджету.

Останнім часом усе більше міст України розробляють стратегію свого соціально-економічного розвитку. На жаль, усі ці роботи не узгоджені між собою ні за змістом, ні за термінами виконання. Це призводить до нераціонального використання інтелектуальних і фінансових ресурсів. Крім того, території фактично не отримують обґрунтованого прогнозу свого розвитку. Тому в багатьох випадках стратегічні плани соціально-економічного розвитку міст є по суті деклараціями.

Так, стратегічний план розвитку м. Івано-Франківська, який було прийнято на сесії міськради у жовтні 2005 р., розглядає наступні питання соціально-економічного розвитку:

А. Розвиток бізнесу. Включає політику та програми, спрямовані на поліпшення місцевого ділового клімату і надання доступу до фінансової та технічної допомоги малим і середнім підприємствам. Успішна стратегія економічного розвитку ґрунтується на діловому кліматі, який сприяє залученню нових інвестицій для створення робочих місць, підтримці існуючих підприємств та підтримці нових підприємств.

Б. Розвиток людських ресурсів. Наявність кваліфікованої робочої сили — одне з найважливіших питань у прийнятті рішень інвесторами стосовно розміщення нових та розширення існуючих об'єктів промисловості, торгівлі чи сфери послуг. Ця проблема є актуальною для всього світу і її неодноразово відзначали Івано-Франківські компанії. Це значний фактор конкурентності міста з точки зору його здатності залучити інвестиції зі створенням робочих місць та забезпечити утримання й зростання підприємств, які вже існують в ньому.

В. Розвиток комунальної інфраструктури. Це технічні об'єкти, необхідні для надання базових послуг населенню та підприємствам міста. Інфраструктура включає системи водопостачання та водовідведення, утилізації сміття, покриття вулиць і доріг, системи телекомунікацій та постачання електроенергії, газу й опалення, а також послуги громадського транспорту. Такі послуги є незамінними для громадян і бізнесу, тому потребуються нові значні інвестиції на утримання інфраструктури та більш ефективні й економічні шляхи надання цих основних комунальних послуг.

Однак головні пріоритети стратегічного розвитку м. Івано-Франківська носять по-суті декларативний характер, а саме:

1. Івано-Франківськ буде містом з диверсифікованою економікою, освіченим населенням та кваліфікованою робочою силою, що забезпечить високу якість життя громадян та гостей міста.

2. Івано-Франківськ забезпечить реалізацію потенціалу всіх громадян як представників висококваліфікованої конкурентоспроможної робочої сили, створивши умови для відповідної освіти, навчання та перепідготовки.

3. Місто надаватиме чудові можливості для інвестування в екологічно безпечні галузі економіки, створить сприятливий клімат для малого й середнього бізнесу та надаватиме підтримку великим промисловим підприємствам.

4. Івано-Франківськ буде відомим і привабливим центром захоплюючого відпочинку в Прикарпатському регіоні з широким вибором можливостей для міського туризму та бізнес-відвідувачів.

5. Івано-Франківськ надаватиме безперервні високоякісні комунальні послуги. Стане центром розгалуженої системи газопостачання, альтернативної електроенергетичної системи в межах муніципального енергетичного ринку та транспортної системи, яка забезпечить виведення руху з центральної частини міста.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття “муніципалітет”.
2. Що таке муніципальне управління?
3. Назвіть основні складові муніципальної власності.
4. Розкрийте сутність муніципальної соціально-економічної політики.
5. Як впливають органи державного управління на реалізацію муніципальної соціально-економічної політики.
6. Висвітліть роль органів місцевого самоврядування в реалізації соціально-економічної політики.

Теми рефератів

1. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування в реалізації муніципальної соціально-економічної політики.
2. Роль державної влади та управління в реалізації регіональної та муніципальної соціально-економічної політики.
3. Особливості проведення бюджетної реформи в Україні в контексті зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування.
4. Основні напрями діяльності органів місцевого самоврядування з вирішення соціально-економічних проблем міст.
5. Шляхи реформування фінансової бази місцевого самоврядування в сучасній Україні.

Література [5; 11; 12; 16; 21; 24; 29; 31; 45; 57]

Тема 2. Законодавче забезпечення муніципальної соціально-економічної політики

1. Забезпечення організаційно-правового регулювання системи розвитку місцевого самоврядування.
2. Повноваження муніципалітетів у галузі бюджету, фінансів, цін та щодо управління комунальною власністю.

3. Повноваження муніципалітетів у галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту та зв'язку.
4. Повноваження в галузі будівництва, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.
5. Повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту.
6. Повноваження у сфері соціального захисту населення.

1. Забезпечення організаційно-правового регулювання системи розвитку місцевого самоврядування

Важливою передумовою ефективності рішень, які приймають органи місцевого самоврядування, у тому числі у сфері соціально-економічної політики, є їх висока юридично-технічна якість, суворе дотримання встановленої процедури прийняття. Це зумовлює необхідність послідовного і точного застосування правил нормотворчої техніки з метою створення найбільш адекватних за формою, досконалих за структурою, змістом і викладом нормативно-правових актів, що узгоджувалися б з чинною системою актів і сприяли ефективному вирішенню питань, якими відає місцеве самоврядування. Нині предметом регулювання органів місцевого самоврядування виступає значне коло питань соціально-економічного розвитку міст, без законодавчого врегулювання яких як на місцевому, так і на державному рівнях неможливо ефективно вирішувати питання, пов'язані з матеріальними та фінансовими засадами органів місцевого самоврядування.

Для реалізації соціально-економічної політики на місцевому рівні поряд з рішеннями нормативного характеру приймається і велика кількість індивідуальних рішень. Тому з метою ефективного використання і сполучення засобів нормативного й індивідуально-правового регулювання, дотримання усіма органами і посадовими особами місцевого самоврядування нормотворчої техніки, їх уніфікація вбачається в необхідності прийняття Положень про порядок підготовки та прийняття рішень органами місцевого самоврядування різних міст України, яке мало б визначати усі моменти муніципальної соціально-економічної політики.

На сьогоднішній день на державному, регіональному та місцевому рівнях було прийнято низку законодавчих актів, які регулюють

реалізацію органами місцевого самоврядування та державного управління на місцях муніципальної соціально-економічної політики. Серед законодавчих актів загальнодержавного значення слід виділити “Закон України про місцеве самоврядування в Україні”, прийнятий Верховною Радою України 21 травня 1997 р., Бюджетний кодекс України 2001 р., щорічні закони України “Про державний бюджет України”, Закон України “Про житлово-комунальні послуги” та ін.

Законодавче забезпечення фінансування органів місцевого самоврядування в сучасній Україні регулюють нормативно-правові акти, прийняті як на державному, так і регіональному рівнях. Це — Конституція України, Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Бюджетний кодекс України, щорічні закони України “Про державний бюджет України”, Закон України “Про столицю України місто-герой Київ”. Органи місцевого самоврядування при плануванні власних бюджетів окремим пунктом визначають суми видатків на власне утримання. Так, у бюджеті м. Києва на 2009 р. на утримання міської влади було закладено понад 600 млн грн. Виконавчий комітет міськради невеликого м. Сміла Черкаської області у бюджетах 2007–2008 рр. заклав видатки на фінансування органів місцевого самоврядування у сумі понад 2 млн грн щорічно.

2. Повноваження муніципалітетів у галузі бюджету, фінансів, цін та щодо управління комунальною власністю

Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” та інші нормативно-правові акти визначають повноваження муніципалітетів у різних сферах соціально-економічного життя міст України. Зокрема, в галузі бюджету, фінансів і цін до повноважень органів місцевого самоврядування належать: складання проекту бюджету громади, подання його на затвердження відповідної ради; подання відповідно до районної, обласної ради необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання районного, обласного бюджету; здійснення в установленому відповідною радою порядку фінансування видатків з місцевого бюджету; організація виконання бюджету громади, підготовка та подання на затвердження ради звіту про його виконання, а також інформації про хід і результати виконання бюджету за кожен квартал бюджетного року; залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населен-

ня, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи з охорони навколишнього природного середовища; залучення на договірних засадах коштів з інших місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, вирішення інших питань, які стосуються спільних інтересів тощо.

В українському законодавстві до повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління комунальною власністю належать:

1) управління у межах, визначених радою, об'єктами комунальної власності громади;

2) встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності громади;

3) заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

4) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проектів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо визначення сфер господарської діяльності та переліку об'єктів, які можуть надаватися у концесію; подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна;

5) погодження в установленому порядку кандидатур для призначення на посаду керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, які перебувають у державній власності.

3. Повноваження муніципалітетів у галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту та зв'язку

До власних повноважень муніципалітетів у галузі житлово-комунального господарства, а також побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту та зв'язку слід віднести: управління об'єктами житлово-комунального господар-

ства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню; облік громадян, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов; розподіл та надання згідно з чинним законодавством житла, що належить до комунальної власності; вирішення питань про використання нежитлових приміщень, будинків і споруд, що належать до комунальної власності; сприяння розширенню житлового будівництва, надання громадянам, які мають потребу в житлі, допомоги в його будівництві, отриманні кредитів, у тому числі пільгових, та субсидій для будівництва чи придбання житла; надання допомоги власникам квартир (будинків) в їх обслуговуванні та ремонті; сприяння створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, реєстрація таких об'єднань; реєстрація житлово-будівельних і гаражних кооперативів; прийняття рішень про організацію стоянок автомобільного транспорту, здійснення контролю за їх діяльністю відповідно до закону; забезпечення соціально-культурних закладів, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, а також населення паливом, електроенергією, газом та іншими енергоносіями; вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод; здійснення контролю за якістю питної води тощо.

Делегованими повноваженнями органів місцевого самоврядування у галузі житлово-комунального господарства є: здійснення заходів щодо розширення та вдосконалення мережі підприємств житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, розвитку транспорту і зв'язку; здійснення відповідно до законодавства контролю за належною експлуатацією та організацією обслуговування населення підприємствами житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, за технічним станом, використанням та утриманням інших об'єктів нерухомого майна усіх форм власності; прийняття рішень про скасування даного ними дозволу на експлуатацію об'єктів у разі порушення екологічних, санітарних правил, інших вимог законодавства; здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів; встановлення за погодженням з власниками зручного для населення режиму роботи розташованих на відповідній території

підприємств, установ та організацій сфери обслуговування незалежно від форм власності; облік відповідно до закону житлового фонду, здійснення контролю за його використанням; надання за законом громадянам, які потребують соціального захисту, безоплатного житла або за доступну для них плату тощо.

4. Повноваження у галузі будівництва, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища

Згідно з чинним законодавством України до власних повноважень муніципалітетів у галузі будівництва належать: організація за рахунок власних коштів і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, житлових будинків, а також шляхів місцевого значення; виконання або делегування на конкурсній основі генеральній будівельній організації (підрядній організації) функцій замовника на будівництво, реконструкцію і ремонт житла, інших об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури комунальної власності; розгляд і внесення до відповідних органів виконавчої влади пропозицій до планів і програм будівництва та реконструкції об'єктів на відповідній території; залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в розвитку потужностей будівельної індустрії і промисловості будівельних матеріалів, у створенні, розвитку та реконструкції об'єктів інженерного забезпечення і транспортного обслуговування; визначення у встановленому законодавством порядку відповідно до рішень ради території, вибір, вилучення (випук) і надання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією; підготовка і подання на затвердження ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації тощо.

До делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у галузі будівництва, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища можна віднести: прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів у порядку, встановленому законодавством; організація роботи, пов'язаної зі створенням і веденням містобудівного кадастру населених пунктів; здійснення контролю за забезпеченням надійності та безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності в районах, що зазнають впливу небезпечних

природних і техногенних явищ та процесів; організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників тощо.

Головними повноваженнями муніципалітетів у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища є: підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом; справляння плати за землю.

5. Повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту

У законодавстві України зазначається, що до власних повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту належать: управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, які підпорядковані територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти; створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів; створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених для цього на договірних засадах коштів підприємств, установ

та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням; забезпечення регулярного безкоштовного підвезення до місця навчання і додому школярів; вирішення питань про надання професійним творчим працівникам на пільгових умовах у користування приміщень під майстерні, студії та лабораторії, необхідних для їхньої творчої діяльності; організація медичного обслуговування та харчування у закладах освіти, культури, фізкультури і спорту, оздоровчих закладах, які належать до територіальних громад або передані їм.

Делегованими повноваженнями органів місцевого самоврядування у згаданих сферах є: забезпечення у межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти і медичного обслуговування на відповідній території, можливості навчання у школах державною та рідною мовами, вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства; забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів; забезпечення згідно із законодавством пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення; організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку; надання допомоги випускникам шкіл у працевлаштуванні; забезпечення школярів, які навчаються у державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти; організація роботи щодо запобігання бездоглядності неповнолітніх тощо.

6. Повноваження у сфері соціального захисту населення

До відання органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення належать: встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення; вирішення відповідно до законодавства питань про надання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих (померлих або визнаних такими, що зникли безвісти) військовослужбовців, а також вій-

ськовослужбовців, звільнених у запас (крім військовослужбовців строкової служби) або відставку, інвалідам з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуальних житлових будинків, проведенні капітального ремонту житла, у придбанні будівельних матеріалів; організація для малозабезпечених громадян похилого віку, інвалідів будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування; вирішення питань про надання за рахунок коштів місцевих бюджетів ритуальних послуг у зв'язку з похованням самотніх громадян, ветеранів війни та праці, а також інших категорій малозабезпечених громадян; надання допомоги на поховання громадян в інших випадках, передбачених законодавством.

Делегованими повноваженнями органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення є: підготовка і подання на затвердження ради територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організація їх виконання; участь у розробленні територіальних програм зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами; забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов інвалідів, ветеранів війни та праці, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, до влаштування в будинки інвалідів, і громадян похилого віку, які мають потребу в цьому, дітей, що залишилися без піклування батьків, на виховання у сім'ї громадян; вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства; вирішення у встановленому законодавством порядку питань опіки і піклування; подання згідно з чинним законодавством одноразової допомоги громадянам, які постраждали від стихійного лиха; вирішення питань про надання компенсацій і пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в інших випадках, передбачених законодавством; організація проведення оплачуваних громадських робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до комунальної власності, а також за договорами — на підприємствах, в уста-

новах та організаціях, що належать до інших форм власності; встановлення відповідно і порядку виплати щомісячної допомоги особам, що доглядають самотніх громадян, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду; державна реєстрація місцевих благодійних організацій і фондів, інших неприбуткових організацій тощо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте оцінку, як впливають органи місцевого самоврядування на формування муніципальних бюджетів.
2. Схарактеризуйте повноваження муніципальних властей у сфері соціального захисту населення.
3. Які законодавчі акти регулюють соціально-економічну політику міст?
4. Висвітліть повноваження муніципалітетів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
5. Схарактеризуйте повноваження органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.
6. Висвітліть повноваження муніципалітетів у сфері культури, фізкультури і спорту.

Теми рефератів

1. Повноваження муніципалітетів у галузі бюджету, фінансів та цін.
2. Повноваження муніципалітетів щодо управління комунальною власністю.
3. Повноваження органів місцевого самоврядування у галузі житлово-комунального господарства.
4. Повноваження муніципалітетів у галузі транспорту та зв'язку.
5. Повноваження муніципалітетів у сфері будівництва.
6. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері освіти та охорони здоров'я.

Література [4; 6; 11; 14; 15; 17; 18; 24; 42; 45; 51]

Змістовий модуль II. Матеріальні та фінансово-економічні ресурси розвитку міст

Тема 3. Особливості формування фінансово-економічних ресурсів розвитку міст

1. Роль комунальних підприємств, установ та організацій у соціально-економічному розвитку міст. Муніципальна (комунальна) власність та її ознаки.
2. Склад матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування. Самостійність муніципальних бюджетів: ознаки та шляхи зміцнення.
3. Роль органів місцевого самоврядування у підвищенні ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст. Основні напрями підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст.
4. Інформатизація як шлях підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст. Багатофункціональні інформаційні системи (ІС) і геоінформаційні системи ГІС та їх значення в управлінні соціально-економічним розвитком міста.
5. Муніципальні позики та комунальні кредити як складові фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

1. Роль комунальних підприємств, установ та організацій у соціально-економічному розвитку міст. Муніципальна (комунальна) власність та її ознаки

Можливість ефективного здійснення органами місцевого самоврядування своїх функцій і владних повноважень вимагає надійного матеріального і фінансового забезпечення їх діяльності, тобто наявності матеріальних і фінансових ресурсів, якими б територіальна громада могла цілком самостійно розпоряджатися. Адже без реального забезпечення проголошення ідеї місцевого самоврядування виглядатиме лише порожньою декларацією і не дасть бажаної ефективності управління життєзабезпеченням і розвитком міста.

Згідно зі ст. 142 Конституції України матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування визначає рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси,

що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласних рад.

У загальній структурі матеріального і фінансово-економічного забезпечення місцевого самоврядування великих та середніх міст України провідне місце посідає комунальна власність. Конституція України визначає комунальну власність як самостійну форму власності, суб'єктами якої виступають територіальні громади села або кількох сіл у разі добровільного об'єднання їхніх жителів у єдину сільську громаду, селища, міста, району в місті. Від імені територіальної громади та в її інтересах правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності можуть здійснювати відповідні органи місцевого самоврядування. Так, у Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Одесі, Запоріжжі, Львові, Миколаєві та багатьох інших містах України правомочності щодо володіння, користування та розпорядження комунальною власністю здійснюють міськвиконкоми.

Структура комунальної (муніципальної) власності міст України складається з рухомого і нерухомого майна, доходів міських бюджетів, інших коштів, землі, природних ресурсів, підприємств, установ та організацій, розташованих на території міст, у тому числі банків, страхових товариств, та пенсійних фондів. До її структури входить також частка в майні підприємств, муніципальний житловий фонд, нежитлові приміщення, місцеві енергетичні системи, громадський транспорт, системи зв'язку та інформації, заклади культури, освіти і спорту, охорони здоров'я, науки і соціального обслуговування, майно, передане в комунальну власність іншими суб'єктами власності та будь-яке інше майно, рухомі та нерухомі об'єкти, які на праві власності належать територіальній громаді, а також кошти, отримані від відчуження об'єктів права комунальної власності.

2. Склад матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування. Самостійність муніципальних бюджетів: ознаки та шляхи зміцнення

Згідно з Конституцією України і Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”, та іншими нормативно-правовими актами структуру матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування визначають:

- рухоме і нерухоме майно, яке знаходиться у комунальній власності;

- доходи місцевих бюджетів;
- позабюджетні (в тому числі валютні) фонди;
- інші кошти;
- земля та інші природні ресурси, що є у комунальній власності;
- об'єкти спільної власності територіальних громад, що перебувають в управлінні районних та обласних рад.

Сучасні реалії свідчать про те, що вирішальне значення для забезпечення матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування у більшості випадків мають доходи муніципальних (місцевих) бюджетів. Тобто об'єкти комунальної, а також спільної власності переважно належать до невиробничої сфери, вони є неприбутковими організаціями і, зазвичай, знаходяться на повному, рідше — частковому утриманні за рахунок коштів муніципальних бюджетів.

Нині органи місцевого самоврядування позбавлені права створення позабюджетних цільових і валютних фондів. Запровадження таких жорстких обмежень спричинювалося численними порушеннями у формуванні позабюджетних фондів, надходженням до них коштів, які мали отримувати місцеві бюджети, відсутності дієвого контролю за використанням цих фондів.

У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває проблема самостійності муніципальних бюджетів як визначальної складової фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Самостійність муніципальних бюджетів у Бюджетному кодексі України забезпечується наступними нормами:

- держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;
- органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами муніципальних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також держави;
- за муніципальними бюджетами закріплюються відповідні джерела доходів;
- органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування мають право визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України;
- органи місцевого самоврядування мають право самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

3. Роль органів місцевого самоврядування у підвищенні ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст. Основні напрями підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст

Управління і розпорядження об'єктами комунальної власності з боку органів місцевого самоврядування, особливо у фінансовому аспекті, таких великих міст, як Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, що мають у своєму розпорядженні сотні підприємств, вимагає істотного підвищення ефективності системи управління їхніми фінансово-економічними ресурсами. Насправді ж, структура доходів бюджетів цих міст ще лишається не дуже сприятливою, оскільки переважна частина доходів до них надходить не за рахунок ефективного використання об'єктів комунальної власності, а за рахунок їх продажу та здавання в оренду.

Високий інтелектуальний, науково-технічний і виробничий потенціал найбільших міст України дозволяє сподіватися на істотне підвищення ефективності управління комунальною власністю і загального матеріально-фінансового становища територіальної громади. Для цього потрібно, по-перше, удосконалювати правові засади місцевого самоврядування, а по-друге, здійснювати інноваційну кадрову політику, орієнтовану на залучення до роботи в системі органів місцевого самоврядування енергійних молодих фахівців-лідерів. Це має бути гуманітарно-технічна еліта нової формації, представникам якої притаманні не тільки висока професійна компетентність, а й системне мислення, діловитість, підприємливість і готовність брати на себе відповідальність за можливі наслідки прийняття та реалізації відповідальних управлінських рішень.

Підвищення якості управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами багатьох міст України вимагає розроблення і послідовної реалізації цілісної програми дій. Вона могла б передбачати такі основні напрями: *по-перше*, створення кредитно-гарантійного фонду розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності з метою залучення додаткових джерел фінансування та інвестування економіки міст, насамперед інноваційних розробок і впровадження перспективних високих технологій. Раціональним також є запровадження практики надання міськими радами гарантій підприємницьким структурам щодо реалізації власних інвестиційних та

інноваційних проектів і стимулювання інноваційної діяльності наукових установ і вищих навчальних закладів міст та її комерційного використання.

По-друге, активізація міжнародних зв'язків міськвиконкомів та інших підприємств, організацій і установ міст, переорієнтовування їх на зовнішньоекономічне спрямування. Для цього доцільно організувати регулярне проведення днів іноземних держав у Києві, Харкові, Дніпропетровську, Львові, Запоріжжі тощо, надавати необхідну інформацію торговельно-економічним місіям при посольствах України за кордоном щодо зовнішньоекономічного потенціалу міст України та їхніх підприємств, організацій і установ. Важливо розробити дієву систему розвитку зовнішньоекономічних зв'язків міст.

По-третє, слід активізувати формування фондових ринків у містах України, активно сприяти органам місцевого самоврядування та створити належні умови для їх ефективного функціонування і розвитку. Потрібна також активізація бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів і значно ширше залучення населення, у тому числі соціально незахищених категорій, тимчасово безробітних, молоді, випускників шкіл та вищих навчальних закладів до підприємницької діяльності. Водночас треба передбачити викладання основ підприємницької діяльності у середніх та вищих закладах освіти.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме не лише активізації підприємництва у багатьох містах, а також селах України, а й подальшому поліпшенню економічного стану, матеріальних та фінансово-економічних ресурсів місцевого самоврядування.

4. Інформатизація як шлях підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст. Багатофункціональні інформаційні системи (ІС) і геоінформаційні системи ГІС та їх значення в управлінні соціально-економічним розвитком міста

Сучасна епоха характеризується широким охопленням усіх сфер людської діяльності процесами інформатизації. Безперечною стала теза, що корисна інформація — це й умова нормального розвитку і комерційний товар у руках її власника. Безумовно, інформатизація не могла не торкнутися і міського господарства. На сьогодні важко уявити діяльність багатьох підприємств, служб і організацій без використання електронної техніки. Персональний комп'ютер став та-

кою ж звичною річчю, як телевізор або телефон. У діяльність багатьох підприємств і установ впроваджено багатофункціональні інформаційні системи (ІС). Такі системи використовуються для різних цілей, наприклад: оперативного управління виробничими процесами; диспетчерського управління складними об'єктами і системами; ведення документообігу за безпаперовими технологіями; управління роботою колективу (управління проектами); автоматизації конструкторських і проектних розрахунків тощо.

Будь-який акт управління не буде правильним або оптимальним, якщо він не спирається на вірогідну інформацію. Тому в усьому спектрі проблем раціоналізації муніципального управління чільне місце посідають процеси обліку та контролю, які в сучасному світі виконуються із застосуванням інформаційних систем і технологій. Стосовно муніципального управління, суттєва особливість подібних систем полягає у тому, що відповідно до об'єкта муніципального управління, тобто до міського господарства, який є просторово розподіленим, інформаційна система має бути здатною відображати та моделювати цю властивість у просторі. Найвдалішими інформаційними системами, призначеними оперувати геопросторовими даними, нині є геоінформаційні системи (ГІС). Тому вони й повинні скласти основу для побудови глобальної системи інформаційної підтримки муніципального управління.

Для переважної більшості муніципалітетів у містах розвинених країн світу така теза не лише очевидна, а й впроваджена у реальне життя. При цьому використовувані інформаційні та геоінформаційні системи спеціалізуються на окремих аспектах діяльності муніципалітету – землевпорядкуванні, управлінні транспортом, роботі правоохоронних органів, експлуатації інженерних комунікацій тощо або ж інтегрують у собі кілька напрямів муніципальної діяльності. Певні зрушення в цьому напрямі протягом останнього часу мають місце в Україні та Росії. Найбільш значні роботи в цьому напрямі проводяться у Криму, Києві, Луцьку, Харкові та інших містах України, у Москві, Таганрозі, Краснодарі, Тольятті, Пензі та інших містах Росії.

Світовий досвід розроблення і використання інформаційних та геоінформаційних систем переконливо свідчить про сталу тенденцію їх розвитку від окремих ізольованих тематичних інформаційних систем до інтегрованих корпоративних, коли на єдиному інформаційному просторі одночасно вирішується не одна тематична задача, а повний їх спектр.

У сучасній Україні однією з найгостріших проблем є енергопостачання населення, соціальної інфраструктури і всієї економіки міст. Водночас послідовного вирішення потребує і проблема економії енергоресурсів. Впровадження енергозберігаючих технологій, розроблення і виробництво устаткування для використання альтернативних теплових джерел енергії мають стати провідним напрямом науково-технічної політики в регіонах та містах України. Одними з основних способів розв'язання проблем енергетики у міському та в регіональному масштабах і повинні стати організація цілісного управління всіма галузями паливно-енергетичного комплексу в органічному взаємозв'язку з проблемами виробництва і надання житлово-комунальних послуг населенню, а також використання геоінформаційних технологій для контролю кількості та якості енергії і прийняття рішень при аварійних ситуаціях у системах енергопостачання міст, діагностики їх стану та режиму функціонування. Все це дасть змогу реально розглядати і вирішувати проблеми і питання оптимізації управління системою забезпечення сучасним містом.

5. Муніципальні позики та комунальні кредити як складові фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

Муніципальні позики, які є досить поширеними в країнах Європи та Америки, не набули в Україні належного розповсюдження, притаманного ринковим країнам, через неврегульованість правових та організаційних процедур їх розміщення і обігу, нерозвиненість інфраструктури фондового ринку, відсутність вільних коштів у підприємницьких структурах і населення, недовіру до державних цінних паперів та ін. Проте головне, що перешкоджає поширенню практики випуску муніципальних позик, є відсутність реальної і мобільної до конвертації у грошові засоби застави для муніципальних цінних паперів, а також невизначеність механізмів повернення вкладених населенням коштів у випадках фінансової неспроможності органів, які випустили ці позики.

Земля та інші види природних ресурсів, які знаходяться на території місцевого самоврядування, лише номінально входять до складу їх матеріальної та фінансової бази, оскільки вони не включені до переліку об'єктів, стосовно яких виникає право комунальної власності. Більше того, невизначеність правових відносин щодо

володіння землею та іншими природними ресурсами не дає підстав для розгляду цих об'єктів як важливої умови функціонування органів місцевого самоврядування на засадах фінансової незалежності.

Комунальний кредит — це сукупність економічних відносин між органами місцевого самоврядування, з одного боку, та фізичними і юридичними особами — з другого, при яких місцеве самоврядування виступає найчастіше позичальником, а рідше — кредитором.

Причина існування комунального кредиту — постійна суперечність між потребами органів місцевого самоврядування і реальними можливостями їх задоволення.

Основна відмінність між державним і комунальним кредитом — це продуктивний характер комунального кредиту; державні позики випускаються, звичайно, з метою покриття бюджетного дефіциту, а місцеві позики — для здійснення інвестиційних проектів.

Нині місцеві запозичення, головним чином, здійснюються у формі випуску облігацій внутрішніх місцевих позик. Крім того, органи місцевого самоврядування мають право отримувати позики та кредитні лінії у фінансових установах. Доволі популярний (відповідно до світової практики) вид місцевих запозичень — грошово-речові лотереї — в Україні не використовуються; така діяльність є монополією держави. Для вітчизняної практики випуску місцевих позик найбільш характерними є загальні та проектні позики.

Слід зауважити, що у складі місцевих бюджетів формуються:

- фонди охорони навколишнього природного середовища;
- інші цільові фонди місцевих рад;
- цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади.

Питання для самоконтролю

1. Роль комунальних підприємств, установ та організацій у соціально-економічному розвитку міст.
2. Схарактеризуйте головні недоліки розвитку транспортної інфраструктури у великих та малих містах.
3. У чому полягає значення інформатизації?
4. Розкрийте основні шляхи вирішення проблеми підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст.

5. Що таке багатофункціональні інформаційні системи (ІС)?
6. Схарактеризуйте значення геоінформаційних систем (ГІС) у соціально-економічному управлінні українським містом з боку органів місцевого самоврядування.

Теми рефератів

1. Особливості управління підприємствами муніципальної власності.
2. Особливості розвитку транспортної інфраструктури у великих та малих містах.
3. Роль органів місцевого самоврядування у підвищенні ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст.
4. Напрями підвищення ефективності управління матеріальними та фінансово-економічними ресурсами міст.
5. Комунальний кредит, муніципальні позики, комунальні банки, цільові фонди як складові фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Література [1; 12; 18; 19; 21; 24; 29; 30; 32; 45]

Тема 4. Муніципальний бюджет та фінанси

1. Поняття “муніципальні фінанси”, “муніципальний бюджет”. Функції муніципальних фінансів.
2. Роль муніципальних фінансів в економічній системі держави.
3. Муніципальні податки і збори та їх роль у наповненні місцевих бюджетів. Види муніципальних податків та зборів в Україні.
4. Доходи муніципальних бюджетів.
5. Видатки муніципальних бюджетів.
6. Міжбюджетні відносини та їх складові. Основні напрями реформування муніципального оподаткування в Україні.

1. Поняття “муніципальні фінанси”, “муніципальний бюджет”. Функції муніципальних фінансів

Матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування в Україні виступають насамперед муніципальні фінанси, складовою яких є муніципальний бюджет. Саме наявність надійної фінансової

бази є передумовою ефективного функціонування місцевого самоврядування в Україні як основи громадянського суспільства.

Муніципальні фінанси — це система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань. До складу муніципальних фінансових інститутів належать муніципальні (місцеві) бюджети, муніципальні (місцеві) податки і збори, цільові фонди органів місцевого самоврядування, муніципальні запозичення, комунальний кредит, об'єкти комунальної власності, інші фінансові ресурси, які надходять у розпорядження органів місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством. Водночас муніципальні фінанси характеризуються наступними особливостями:

- 1) муніципальні фінанси представляються як система економічних відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом вартості валового внутрішнього продукту;
- 2) у процесі здійснення цих відносин відбувається формування, розподіл і використання фінансових ресурсів;
- 3) цільова підпорядкованість такої системи відносин — це забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на них функцій і завдань.

Муніципальний бюджет можна схарактеризувати як бюджет, який складається, затверджується і виконується відповідним органом місцевого самоврядування.

Функціями муніципальних фінансів є: розподільча, контрольна та стимулююча.

Розподільча функція муніципальних фінансів виявляється у порядку формування доходів і видатків муніципальних бюджетів, цільових фондів органів місцевого самоврядування, які забезпечують походження складного процесу забезпечення їх фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на місцеве самоврядування функцій і завдань.

Контрольна функція муніципальних фінансів реалізується, зокрема, в діяльності органів місцевого самоврядування при створенні проектів муніципальних бюджетів, їх розгляді і затвердженні, а також виконанні і складанні звіту про виконання муніципальних бюджетів.

Стимулююча функція муніципальних фінансів полягає у створенні таких умов, за яких органи місцевого самоврядування стають безпосередньо зацікавленими у збільшенні обсягів доходів

бюджетів, додатковому залученні надходжень як загальнодержавних, так і місцевих податків і зборів, пошуку альтернативних доходів, ефективному використанні фінансових ресурсів, які надходять у їхнє розпорядження.

2. Роль муніципальних фінансів в економічній системі держави

Муніципальні фінанси як цілісна і складна система економічних відносин повинні відігравати важливу роль у реформуванні вітчизняної економіки, створенні основ ринкового господарювання, формуванні демократичної, соціально-орієнтованої держави. Сучасні зміни у сфері муніципальних фінансів спрямовані на їх подальшу розбудову і вдосконалення з метою досягнення наступних цілей:

- стабілізації економічної системи;
- адаптації суб'єктів господарювання, зокрема малих і середніх підприємств, до ринкових перетворень;
- формування інвестиційно-інноваційної моделі суспільного розвитку;
- забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування;
- формування самодостатніх територіальних громад;
- реалізації завдань державної регіональної політики;
- стимулювання підприємницької діяльності та інвестиційної активності;
- вирішення соціальних, демографічних, екологічних, національних та інших проблем регіонів.

В економічній системі держави муніципальні фінанси впливають:

- на соціально-економічний розвиток країни;
- на фінансову безпеку держави;
- на фінансову стабільність розвитку економіки;
- на добробут населення;
- на розвиток демократії в суспільстві.

Муніципальні фінанси використовуються як інструмент:

- перерозподілу валового внутрішнього продукту;
- державного регулювання розвитку територій;
- державної регіональної політики.

Як складову економічних відносин визначають:

- обсяг і якість надання локальних суспільних послуг населенню;

- стан і розвиток місцевого господарства;
- фінансову базу місцевого самоврядування;
- надання конституційних гарантій населенню;
- стан фінансового вирівнювання.

3. Муніципальні податки і збори та їх роль у наповненні місцевих бюджетів. Види муніципальних податків та зборів в Україні

В умовах незалежності України початок формування інституту місцевого оподаткування було покладено разом із прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України “Про місцеві податки і збори” від 20 травня 1993 р., яким визначалися 16 видів муніципальних податків і зборів, їх граничні розміри та порядок обчислення. Пізніше перелік муніципальних (місцевих) податків та зборів було доповнено податком з продажу імпортованих товарів. У 1997 р. склад системи оподаткування уточнено новою редакцією Закону України “Про систему оподаткування”, яким встановлювалися 2 місцевих податки та 14 місцевих зборів. Закон України “Про додаткові заходи щодо фінансування загальної середньої освіти” від 17 вересня 1999 р. доповнив перелік місцевих зборів ще одним — збором за право використання суб’єктами підприємницької діяльності приміщень, пов’язаних з їх діяльністю, що знаходяться у центральній частині населеного пункту та в будинках, що є пам’ятками історії та культури. Однак у 2000 р. було прийнято закон, який визнавав втрату чинності зазначеного закону від 17 вересня 1999 р. Починаючи з 1 січня 2004 р., скасовано ще два місцевих збори — готельний та за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон.

Місцеві ради (сільські, селищні, міські) відповідно до визначеного переліку запроваджують на своїй території місцеві податки і збори, визначають механізм їх справляння та порядок сплати. Крім того, обов’язковими до запровадження сільськими, селищними та міськими радами за наявності об’єктів оподаткування або умов, з якими пов’язано запровадження певних податків і зборів, є комунальний податок, а також збори: за припаркування автотранспорту, ринковий, за видачу ордера на квартиру, за видачу дозволу на розміщення об’єктів торгівлі та сфери послуг, з власників собак.

Законодавче врегулювання порядку справляння місцевих податків і зборів в Україні створило необхідне правове поле для

функціонування місцевого оподаткування, сприяло його становленню та зміцненню. На сьогодні вже визначилася позитивна тенденція збільшення як абсолютних надходжень місцевих податків і зборів, так і їх відносної величини в доходах муніципальних бюджетів. По муніципальних бюджетах України протягом останніх років частка місцевих податків і зборів становить 3–4 %.

Загалом до складу муніципальних податків та зборів належать 2 податки (з реклами та комунальний) та 14 зборів (за припаркування автотранспорту, ринковий збір, готельний збір, збір за видачу ордерів на квартиру, курортний збір, збір за участь у бігах на іподромі, за виграш на бігах на іподромі, з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, за право використання місцевої символіки, за право проведення кіно- і телезйомок, за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей, за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, збір з власників собак).

Головними недоліками муніципального оподаткування в Україні слід вважати:

- незначну фіскальну роль муніципальних податків і зборів;
- вузький перелік муніципальних податків і зборів;
- відсутність самостійних прав в органів місцевого самоврядування щодо запровадження на своїй території власних податків і зборів;
- відсутність взаємозалежності між рівнем громадських послуг, які надаються на певній території, з податковими зусиллями населення;
- зволікання із запровадженням суто муніципального податку — на нерухоме майно;
- нерозвиненість податків, які відображають політику місцевого самоврядування.

Таким чином, вітчизняна система місцевих податків і зборів потребує не поверхневого доопрацювання і вдосконалення, а докорінного реформування відповідно до напрацьованих наукою про фінанси засад оптимального оподаткування.

4. Доходи муніципальних бюджетів

Розмежування повноважень між рівнями влади визначає особливості формування дохідної частини державного і муніципального бюджетів. Найважливіші завдання, які вирішує центральний уряд,

такі як макроекономічне регулювання, державне управління, національна оборона, міжнародне співробітництво та інші, вимагають акумуляції у державному бюджеті значної частини національного доходу країни. Останніми роками близько 60 % коштів зосереджувалося у Державному бюджеті України, решта перебувала в муніципальних бюджетах.

Згідно з Бюджетним кодексом доходи муніципальних бюджетів складаються з власних і закріплених, перелік яких визначений на тривалу перспективу, що повинно створити необхідні передумови для здійснення перспективного планування. До власних доходів муніципальних бюджетів належать:

- місцеві податки і збори, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування;
- 100 % плати за землю для бюджетів міст Києва і Севастополя; 75 % плати за землю — для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення; 60 % плати за землю для бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині, що зараховується до відповідного бюджету;
- надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами;
- податок на промисел, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування;
- надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;
- плата за забруднення навколишнього природного середовища у частині, що зараховується до відповідного бюджету;
- кошти від відчуження комунального майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебуває у комунальній власності;
- фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- плата за оренду майнових комплексів, що знаходяться у комунальній власності;

- надходження від місцевих грошово-речових лотерей;
- плата за гарантії, надані органами місцевого самоврядування;
- гранти та дарунки у вартісному обрахунку;
- власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету;
- податок на прибуток підприємств комунальної власності;
- платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;
- інші надходження, передбачені законом.

Згідно з Бюджетним кодексом України, закріпленими доходами бюджетів місцевого самоврядування (муніципальних бюджетів) є:

- прибутковий податок з громадян: до бюджетів міст Києва та Севастополя – 100 %, бюджетів міст республіканського (в Автономній Республіці Крим) і обласного значення – 75 %, до бюджетів міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань – 25 % від загального обсягу податку, що справляється на їх території;
- державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам;
- плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад;
- плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється виконавчими органами відповідних рад;
- плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності (за винятком плати за придбання торгових патентів пунктами продажу нафтопродуктів (автозаправними станціями, заправними пунктами), що справляється виконавчими органами відповідних рад;
- надходження адміністративних штрафів, які накладаються виконавчими органами відповідних рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями;
- єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва у частині, що належить відповідним бюджетам.

5. Видатки муніципальних бюджетів

Важливу роль для становлення самостійних муніципальних бюджетів відіграє порядок здійснення видатків та склад цих видатків.

Місцеві органи мають визначити функції і завдання. У межах цих функцій власних повноважень необхідною є свобода рішень місцевих органів влади у здійсненні видатків із муніципальних бюджетів.

Згідно з Бюджетним кодексом України видатки муніципальних бюджетів поділяються:

- на видатки для забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню. Здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України;
- на видатки, які визначаються функціями держави та можуть передаватися на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найефективнішого їх виконання на основі принципу субсидіарності. Ці видатки здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також за рахунок трансфертів з Державного бюджету України;
- на видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим і місцевого самоврядування, які мають місцевий характер. Вони здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також за рахунок трансфертів з Державного бюджету України.

Критерії розмежування видів видатків між місцевими бюджетами встановлені, виходячи з повноти надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача, а саме:

перша група — видатки на забезпечення бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які максимально наближені до споживачів. Здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст та їх об'єднань;

друга група — видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих законодавством для всіх громадян України. Здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення, а також районних бюджетів;

третья група — видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України. Здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів.

У контексті нового механізму організації міжбюджетних відносин видатки муніципальних бюджетів поділяються на дві групи:

- 1) видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- 2) видатки, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Перша група видатків відповідає повноваженням, які органи державної влади делегують органам місцевого самоврядування.

Друга група видатків відповідає власним повноваженням місцевого самоврядування. До неї належать видатки на місцеву пожежну охорону, позашкільну освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів, культурно-мистецькі програми місцевого значення, програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації місцевого значення, місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення, транспорт, дорожнє господарство тощо.

6. Міжбюджетні відносини та їх складові. Основні напрями реформування муніципального оподаткування в Україні

Одними з найважливіших і складних проблем державних фінансів у кожній країні є ефективна організація відносин усередині бюджетної системи, а саме: між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування; проведення перерозподілу бюджетних ресурсів, зумовленого об'єктивними відмінностями в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій; здійснення фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання.

Концептуальні засади побудови міжбюджетних відносин загалом залежать від економічної системи держави і мають принципові відмінності в умовах ринкової і командної економіки. В тоталітарних країнах центральне місце в бюджетній системі посідає державний бюджет, який здійснює перерозподіл значної частини створеного валового продукту; місцеві бюджети не відіграють істотної ролі і мають другорядне значення. У бюджетних системах демократичних країн акценти розставлені принципово по-іншому: бюджет центрального уряду і бюджети місцевої влади функціонують у межах єдиної

бюджетної системи на основі розподілу повноважень між органами державної влади і місцевим самоврядуванням.

Бюджетний кодекс України визначає міжбюджетні відносини наступним чином.

Міжбюджетні відносини — це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України.

До основних форм руху (складових) міжбюджетних відносин належать:

- міжбюджетні трансферти (дотації вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються, інші дотації);
- взаємозаліки, взаєморозрахунки (між бюджетами окремих рівнів і видів);
- об'єднання коштів бюджетів (для виконання спільних проектів і програм).

Суб'єктами міжбюджетних відносин виступають органи державної влади і управління, органи місцевого самоврядування, у компетенції яких включені повноваження щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами України за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які повинні забезпечувати виконання цих повноважень, тобто перерозподіл бюджетних ресурсів.

Найпоширенішими формами міжбюджетних відносин є міжбюджетні трансферти — кошти, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до місцевих бюджетів нижчого рівня у формі дотацій, субсидій, субвенцій тощо. Дотаціями виступають кошти, що передаються з державного бюджету місцевим або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно для збалансування їхніх доходів і видатків. На відміну від дотацій, субсидії надаються місцевим бюджетам для фінансування цільових видатків, тоді як субвенціями є кошти, що надаються місцевим бюджетам з державного бюджету або з місцевих бюджетів вищого рівня до місцевих бюджетів нижчого рівня на фінансування цільових видатків і підлягають поверненню у разі їх нецільового використання.

На сучасному етапі розвитку бюджетної системи в Україні потрібно враховувати, що фінансові ресурси органів місцевого самоврядування у більшості випадків обмежуються доходами, які надходять до муніципальних бюджетів. Тому особливого значення набувають проблеми зміцнення дохідної бази, розвитку місцевого оподаткування, здійснення ефективного бюджетного регулювання.

Основними напрямками реформування муніципального оподаткування в Україні є:

- піднесення фіскальної ролі місцевих податків і зборів;
- надання статусу місцевих окремим загальнодержавним податкам і зборам, які здатні забезпечити надходження коштів, достатніх для фінансування місцевих потреб;
- перенесення акценту у місцевому оподаткуванні на податки з доходів населення, на прибуток підприємств, на нерухомість;
- запровадження податку на нерухомість і віднесення його до складу місцевих;
- надання самостійних прав органам місцевого самоврядування у місцевому оподаткуванні;
- розвиток місцевих податків і зборів, які відображають політику органів місцевого самоврядування у галузі зайнятості, соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища.

Таким чином, муніципальні податки і збори в Україні мають стати надійним інструментом регулювання економічного розвитку територій, вирішення різнопланових проблем, які при цьому виникають, зменшення соціальної напруги. В процесі реформування місцевого оподаткування слід змінити ставлення до муніципальних податків та зборів і не розглядати їх як другорядні податки в складі системи оподаткування, суттєво підняти їх значення і роль у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю

1. Які основні види місцевих податків та зборів існують у зарубіжних країнах?
2. У чому полягають проблеми зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів в умовах поглиблення соціально-економічних реформ?
3. Яка частка в муніципальних бюджетах належить трансфертам, субвенціям та іншим перерахункам з державного бюджету?

4. У чому полягає проблема недостатнього забезпечення фінансовими ресурсами муніципальних органів влади для виконання ними делегованих повноважень?
5. Висвітліть особливості ресурсного забезпечення видатків муніципальних бюджетів на делеговані повноваження.
6. У чому полягає проблема залежності муніципальної влади від центрального уряду в ухваленні рішень щодо доходів та видатків?
7. Яким чином обмеженість можливостей органів місцевого самоврядування впливає на збільшення ефективності збору податків, що формують муніципальні бюджети?

Теми рефератів

1. Муніципальні бюджети у структурі місцевих фінансів.
2. Особливості формування муніципальних бюджетів великих та малих міст України.
3. Доходи та видатки муніципальних бюджетів.
4. Система муніципальних позик як один із напрямів муніципальних властей з наповнення місцевих бюджетів та соціально-економічного розвитку міст.
5. Особливості формування муніципальних бюджетів та фінансів у зарубіжних країнах.

Література [1; 13; 22; 23; 32; 38; 42; 50; 52; 54; 57]

Тема 5. Економіка міст

1. Особливості розвитку муніципальних економічних систем в Україні.
2. Сектор муніципального бізнесу та його складові. Підвищення ролі банків в економіці міст.
3. Особливості формування сприятливого інвестиційного клімату міст з боку органів місцевого самоврядування.
4. Освіта та охорона здоров'я як одні з найважливіших напрямів соціальної політики муніципалітетів.
5. Малий бізнес. Основні проблеми розвитку малого бізнесу.

1. Особливості розвитку муніципальних економічних систем в Україні

Для системи місцевого самоврядування міст України, особливо великих та обласних центрів, характерними рисами слід вважати багатофункціональність і складність окремих її підсистем з наявністю власних цілей і призначенням. Прикладами можуть слугувати підсистеми житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, науки і культури тощо. Міське самоврядування територіальної громади міст України є одним з найбільших власників. Наприклад, у Харкові станом на 2008–2009 рр. загальна кількість підприємств, установ та організацій, що підпорядковані комунальній власності міста, становила близько 400, а загальна балансова вартість об'єктів комунальної власності територіальної громади міста перевищувала 20 млрд грн. Водночас міське самоврядування виступає основним суб'єктом публічної влади в місті, наділений відповідно до Конституції України реальними правами по управлінню комунальною власністю і можливістю ефективно впливати на діяльність підприємств та організацій інших форм власності, розташованих на території міста.

Аналіз доходів від продажу товарів і наданих послуг дає можливість дійти висновку, що в абсолютно переважній своїй частині ця діяльність, на жаль, є доходоспоживаючою, а не доходовиробляючою.

Іншою особливістю комунальної власності багатьох міст України слід визнати низький технологічний рівень і майже повну зношеність. Як наслідок цього, послуги, що надаються за її допомогою, виявляються занадто дорогими і економічно невиправданими. Неприйнятною є і структура доходів, які отримують бюджети багатьох міст України від використання об'єктів комунальної власності. Переважну їх частину становлять доходи від продажу комунальної власності та від здачі в оренду її об'єктів.

Щоб оцінити ступінь задоволення потреб населення міст України варто запровадити показник — кінцева ефективність, яка є мірою задоволення населення в кількості і якості тих чи інших продуктів, послуг чи інших благ.

Кінцева ефективність може виражатися двома видами показників:

- абсолютними (вони визначають кількість або обсяг отриманої кінцевої ефективності при стандартизованій якості);

- відносними (вони становлять відношення відповідного абсолютного показника кінцевої ефективності в розрахунку на одну одиницю іншого показника).

2. Сектор муніципального бізнесу та його складові.

Підвищення ролі банків в економіці міст

У зв'язку з гострою необхідністю пошуку нових джерел фінансування для виконання програм економічного й соціального розвитку міст України важливим є створення на базі об'єктів існуючої комунальної власності міст сектор муніципального бізнесу.

Цей відносно новий сектор міської економіки *має включати* тільки високоприбуткові (дохідні) муніципальні підприємства (фірми), муніципальну торгівлю (магазини, лотки тощо), муніципальні готелі, ресторани, кафе тощо (інфраструктуру туризму, розважально-видовищні заклади), муніципальні фінансові установи (муніципальний фінансовий фонд, страхове муніципальне агентство та ін.). Надзвичайно важливою уявляється і діяльність з розробки і впровадження нових видів муніципальних послуг та з комерціалізації тих чи інших сфер і напрямів муніципального сервісу. Не слід упускати й можливість створення там, де це визнається місцевим співтовариством доцільним, змішаних комунально-приватних і приватно-комунальних функціональних комплексів або так званих кластерів.

До складу цього сектору можуть увійти підприємства, організації, установи, які перетворені в акціонерні товариства. Ці об'єкти функціонують на комерційних засадах як суб'єкти підприємницької діяльності.

На підприємствах зі змішаною формою власності, необхідно чітко розподілити функції і повноваження міського та господарського управління.

Наявність певної частки представників виконавчої влади міст у роботі спостережних рад акціонерних товариств дасть змогу також здійснювати контроль за цінами, якістю та номенклатурою продукції і послуг, а також вибір замовників, забезпечити виконання комунального замовлення на необхідні місту та його мешканцям товари і послуги.

Важливою складовою розвитку матеріальних і фінансово-економічних ресурсів є і підвищення ролі банків в економіці міст. Шляхами вирішення цієї проблеми можуть бути: кредитування для покриття "розриву" грошових потоків, вексель, залучення позабюджет-

них коштів у перспективні проекти розвитку інфраструктури; органи міської влади виступають як гарант перед кредиторами в соціально значущих проектах, спрямованих на розвиток інфраструктури, в операціях з управління майном (активами) виконавчі органи міської ради можуть передавати їх у трастове управління.

3. Особливості формування сприятливого інвестиційного клімату міст з боку органів місцевого самоврядування

Формування сприятливого господарського та інвестиційного клімату в містах України слід розуміти як лібералізацію економічної діяльності, що означає не тільки підвищення ступеня свободи поведінки господарчих суб'єктів, а й становлення визначеного господарського порядку. При цьому законодавча і виконавча влади відіграють вирішальну роль у встановленні правил діяльності для підприємців, пріоритетним напрямом для влади будь-якого міста має стати всебічна підтримка заходів, спрямованих на сприяння розширенню зовнішньоекономічних зв'язків.

Розглянемо роль і значення житлово-комунального господарства в економіці міст. Насамперед слід відзначити наявність таких його найхарактерніших проблем:

1. Незбалансованість міжбюджетних відносин і нескоординованість фінансових потоків.
2. Підприємства житлово-комунального господарства економічно не зацікавлені у скороченні витрат, оскільки реально вся отримана економія піде на сплату податків, погашення кредитної заборгованості тощо.
3. Формування тарифів монополій традиційно відбувається з використанням витратного методу.

Можливими шляхами вирішення зазначених проблем, у тому числі з використанням міжнародного досвіду — російського та європейських країн, є:

- створення стійких ринкових механізмів та інфраструктури ринку житла, доступних для діяльності малих підприємств і підприємців без утворення юридичної особи, забезпечення захисту основних прав громадян при їх утягненості в ринок;
- зміна напрямку руху фінансових потоків від підтримки монополій до адресної підтримки споживачів;
- приватизація сфери управління житловим фондом;
- розвиток фінансових механізмів у житловій сфері (іпотека);

- забезпечення дієвої системи державного захисту соціально уразливих верств населення;
- забезпечення безпеки проживання громадян (уведення стандартів якості житлово-комунальних послуг);
- формування ефективних ринків житлово-комунальних послуг;
- залучення інвестицій у галузь і розвиток суміжних галузей.

Кінцевою метою здійснення запропонованих заходів має стати помітне скорочення витрат бюджетних і позабюджетних коштів та ліквідація планово-збиткових організацій. Стратегічні можливості, що відкриває реалізація цих заходів, полягають у створенні оптимальної структури, диверсифікованості діяльності (по послугах і клієнтах), застосуванні нової техніки і технологій, фінансового інжинірингу.

4. Освіта та охорона здоров'я як одні з найважливіших напрямів соціальної політики муніципалітетів

Освіта є однією з найважливіших галузей і один з найвідповідальніших напрямів соціальної діяльності міськвиконкомів. Система освіти виконує важливі соціальні функції збереження та відтворення матеріальної і духовної культури та забезпечує передачу її надбань і суспільного досвіду від одного покоління до наступного. Тому провідні економічно розвинені країни вважають освіту одним із найпріоритетніших напрямів державної політики, а її фінансування називають інвестиціями у людський капітал і справедливо визнають інвестиціями в майбутнє.

Проблема сьогоденної системи освіти в усій Україні полягає, передусім, у вкрай недостатньому фінансуванні. Тому постає питання про активний пошук шляхів залучення позабюджетних коштів.

Можливими шляхами вирішення цієї проблеми є такі: значно ширше надання платних освітніх послуг; стимулювання і мотивування добровільних пожертвувань громадян, підприємств і організацій на розвиток освіти; залучення цільових внесків інших фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних; залучення кредитів комерційних банків та інших кредитних установ і кредиторів для позабюджетних організацій; використання інших джерел відповідно до чинного законодавства.

При цьому органи місцевого самоврядування з метою поліпшення матеріального становища освітньої галузі та забезпечення можливостей її подальшого розвитку можуть здійснювати компенсаційні пільги батькам по оплаті за відвідування їхніми дітьми освітніх уста-

нов, сприяння формуванню плідних партнерських взаємин у системі “освіта-бізнес-співпраця”, пряме фінансування роботи муніципальних вищих навчальних закладів, у тому числі надання іменних стипендій талановитим студентам; фінансову і матеріальну допомогу вищим закладам освіти державного і регіонального значення тощо.

Охорона здоров'я виступає не менш важливою соціальною сферою, оскільки здоров'я людини є не тільки її власним даром, а й відчутним суспільним надбанням. Тож охорона здоров'я, по-перше, — це один з найвідчутніших виявів гуманістичної спрямованості соціальної політики; по-друге, відчутний соціально-економічний чинник, оскільки здорова людина здатна високопродуктивно працювати, створюючи суспільні блага, тоді як хвора є тільки їхнім споживачем.

Проблема сьогодення становить галузі полягає в необхідності залучення позабюджетних інвестицій у цю соціально значущу сферу. Для цього органи місцевого самоврядування мають наступні дієві важелі управління:

- здійснюють антимонопольний контроль;
- створюють організаційно-економічні умови для розвитку приватної системи надання медичних послуг;
- безпосередньо здійснюють чи координують контроль якості медичних послуг, що надаються населенню установами усіх форм власності;
- контролюють правильність цільового використання коштів, що надходять від населення чи територіального фонду до страхових організацій;
- безпосередньо фінансують відповідно до чинного законодавства функціонування медичних установ.

На рівні ж місцевого самоврядування у межах чинного законодавства потрібно активно мотивувати практику добровільного медичного страхування корпоративних клієнтів.

5. Малий бізнес. Основні проблеми розвитку малого бізнесу

Як свідчить досвід економічно розвинених країн малий бізнес — це надзвичайно важливий фактор прискорення в ринкових умовах соціально-економічного розвитку. Малий бізнес здатний оперативно відгукуватися і гнучко реагувати на зміни потреб ринку. Крім того, він підвищує рівень зайнятості населення, поглинаючи значну частину трудових ресурсів, що вивільняються унаслідок скорочення обсягів промислового виробництва на великих підприємствах.

Основними проблемами розвитку малого бізнесу в Україні слід вважати:

- високий рівень оподаткування;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- адміністративні бар'єри;
- продуктивне інвестиційне середовище;
- маркетингові проблеми;
- недостатню правову грамотність населення.

Найефективнішими шляхами подолання цих проблем є:

- пошуки можливостей надання та отримання пільг;
- диверсифікованість діяльності;
- просування послуг (реклама, стимулювання попиту, налагодження каналів просування).

Проектна стратегія розвитку малого бізнесу має включати створення і ефективне використання муніципальних фондів, спеціалізованих агентств розвитку, маркетингових центрів та інших сучасних інституцій.

Розробка стратегії становить політичний процес, який передбачає обов'язкове соціальне співробітництво. З цього погляду стратегічне планування розвитку малого бізнесу має розглядатися як процес обміну інформацією, примирення протилежних точок зору й узгодження позицій, формування у кожного з учасників зацікавленості в результаті реалізованої стратегії. Зокрема, досвід США вказує на ефективність використання таких форм, як консультативні ради громадян.

Питання для самоконтролю

1. Що таке економіка міст?
2. Розкрийте особливості розвитку муніципальних економічних систем.
3. Назвіть основні складові сектору муніципального бізнесу.
4. Схарактеризуйте роль муніципальних властей у формуванні сприятливого інвестиційного клімату міст.
5. Розкрийте проблеми оподаткування малого бізнесу до муніципальних бюджетів.
6. Висвітліть основні проблеми розвитку малого бізнесу в містах.

Теми рефератів

1. Сектор муніципального бізнесу та його складові.
2. Роль банківської системи в економіці міст.

3. Малий бізнес у містах України та проблеми його розвитку.
4. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку малого бізнесу.
5. Система охорони здоров'я в соціально-економічній структурі міст України.

Література [5; 12; 16; 19–21; 24; 29; 30; 45]

Тема 6. Житлово-комунальне господарство міст та його складові

1. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) як соціально-важлива життєзабезпечувальна галузь муніципального господарства. Структура ЖКГ міст.
2. Характеристика загального стану ЖКГ міст. Проблема будівництва та отримання нового житла, приватизація житлового фонду.
3. Проблема реконструкції житлових будинків перших масових серій. Створення конкурентного середовища та заходи з економічного стимулювання діяльності житлових організацій.
4. Основні напрями вдосконалення роботи ЖКГ. Питання необхідності публічного надання інформації з діяльності житлових організацій.
5. Проблема реформування управління житлом. Використання об'єктивного підходу в управлінні міською нерухомістю.

1. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) як соціально-важлива життєзабезпечувальна галузь муніципального господарства. Структура ЖКГ міст

Житлово-комунальне господарство міст України є однією з найбільш соціально-важливих галузей життєзабезпечення народного господарства, від стабільної роботи якої визначальною мірою залежать не тільки добробут і здоров'я населення, а й загальне суспільно-політичне та соціально-психологічне становище в регіоні.

Господарська діяльність підприємств і організацій житлово-комунального господарства міст протягом останнього періоду здійснювалася в складних умовах масових взаємних неплатежів, істотного зростання дебіторської та кредиторської заборгованості,

значного рівня інфляції, дефіциту бюджетних коштів та викликаній ним неспроможності вчасно та у достатній кількості придбати паливо і електроенергію, необхідні матеріали, запчастини та оснащення, якісно виконати ремонтні роботи.

До головних складових житлово-комунального господарства міст України належать власне житлове господарство, системи водопостачання і водовідведення в містах, муніципальна енергетика та система енергозбереження міст, електропостачання міст, міський пасажирський транспорт тощо.

Житлове господарство як одна з найвідповідальніших підгалузей житлово-комунального господарства міст України становить одне з найбільш складних і важливих господарств. Утримання житлового фонду в належному стані вимагає великих фінансових і фізичних витрат. Надзвичайно гострою проблемою постає здійснення своєчасного ремонту житлових будинків.

В умовах трансформації економіки України в напрямі її переходу до ринкових відносин обсяг і складність діяльності житлових організацій значно зростають. При цьому основна мета цих змін полягає у реформуванні житлового господарства міст та істотне підвищення його ефективності.

Однією з головних перешкод на шляху до подальшого впровадження житлових реформ є недосконалість нормативна і правова база, небажання державних житлових управлінь, особливо його середніх (районних) ланок, працювати по-новому, у крайній низькій поінформованості населення про альтернативні засоби і способи керування житловою сферою, тобто має місце певне правове неучтв громадян, а також сама система управління процесом житлових реформ. Ця система вимагає не тільки реформування, а й трансформації у нову модель управління усім житлово-комунальним господарством, де основу повинні становити об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та альтернативні існуючим ЖЕУ фірми з обслуговування житла. Прикладом може бути такий факт: перші об'єднання мешканців-домовласників з'явилися в Англії ще в минулому столітті. Нині вони існують практично у всіх країнах світу — від США і Японії до Східної Європи. У світовій практиці вважається, що ОСББ успішно вирішують багато проблем спільного володіння багатоквартирним будинком.

З метою впровадження позитивних змін у згаданій галузі було прийнято державну Програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2001–2005 рр. та на період до 2010 р.

Відповідно до цієї Програми передбачалося реформування відносин у житловій сфері за такими основними напрямками: продовження розмежування форм власності в житловому фонді, стимулювання його приватизації, формування інституту власника житла; створення об'єднань співвласників будинків та квартир у багатоквартирних будинках, неприбуткових організацій для управління та утримання будинку, його ремонту та експлуатації; реорганізація та роздержавлення житлово-експлуатаційних організацій, перетворення їх на рівноправних партнерів на ринку послуг тощо.

2. Характеристика загального стану ЖКГ міст. Проблема будівництва та отримання нового житла, приватизація житлового фонду

Реформування житлово-комунального господарства з різних причин відбувається не досить ефективно. За фінансовими результатами роботи у 2004 — 2009 рр. підприємства цієї галузі увійшли до 6 збиткових серед 24 галузей народного господарства України. Для підприємств житлового господарства невирішеною залишається проблема 100 % оплати населенням наданих послуг. У багатьох містах України питома вага оплати населенням нарахованої квартирної плати становила 80 %, питома вага квартиронаймачів і власників, заборгованість яких за оплату житлових послуг переважає три і більше місяців, склала понад 30 %.

Важке становище і в будівництві нового житла. За період незалежного існування Української держави кількість сімей та однаків у містах України, які перебували на квартирному обліку, зменшилася на 33 %, а кількість сімей та однаків, які отримали житло, — на 86 %. Навіть у найкращі часи кількість останньої категорії була в 10 разів меншою ніж першої.

Однією з проблем, що істотно ускладнюють можливості поточного утримання житлового фонду, є розрахунок за ремонт і технічне обслуговування ліфтів у житловому фонді.

Проблемним залишається питання передачі відомчого житлового фонду на баланс місцевих рад. Основною причиною при цьому слід вважати недосконалість законодавчої бази. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка відповідних нормативно-правових засад і стимулювання такої передачі.

Реформування житлового господарства потребує продовження подальшої приватизації державного житлового фонду. Сучасний

стан ринку житла та відповідно ринку його обслуговування характеризується неоднаковим ступенем роздержавлення. Так, у Харківській області питома вага введеного та приватизованого житла складає 75 %. З іншого боку, кількість недержавних підприємств, за даними Управління житлово-комунального господарства Харківської обласної державної адміністрації, — всього 14 одиниць. Вони обслуговують більш як 1,65 млн м загальної площі житла, яке належить місцевим радам, що складає близько 7,5 %. Отже, на сьогодні кількість приватного житла у 10 разів перевищує кількість житла, що обслуговується недержавними підприємствами. Безперечно, це істотно позначається на якості обслуговування.

3. Проблема реконструкції житлових будинків перших масових серій. Створення конкурентного середовища та заходи з економічного стимулювання діяльності житлових організацій

Технічний стан житлового фонду цієї категорії характеризується високим коефіцієнтом зношеності. Особливу тривогу викликає стан житлових будинків перших масових серій, спорудження яких припадає на 60–70-ті роки минулого століття.

Нині в Україні розроблено спеціальну Державну програму, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо реконструкції житлових будинків перших масових серій” від 14.05. 99 р. № 820.

Регіональні програми реконструкції житлових будинків перших масових серій у багатьох областях України були розроблені на початку ХХІ ст. з метою поліпшення умов проживання населення в будинках, побудованих у 60-х та 70-х роках, і зниження витрат енергоресурсів, необхідних для забезпечення експлуатації цієї частини житлового фонду. Житловий фонд будинків, споруджених протягом цього періоду, що підлягає реконструкції, складає тільки по Сумській, Харківській, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві понад 20 %.

Як визначено Програмою, витрати на реконструкцію і модернізацію житлових будинків становлять у середньому 53–77 % від вартості будівництва. Реконструкція передбачає не відведення нових земель, а надбудову і розширення будинків, добудування окремих незавершених житлових будинків, що підвищить ефективність використання міських територій. У результаті з’явиться можливість

отримання додаткової житлової площі на території міст з уже готовою інженерною інфраструктурою.

Регулювання цього процесу має досить велику законодавчу та інструктивну базу. У постановах, що регулюють діяльність ОСББ, визначений механізм управління майном власників квартир у багатоквартирних будинках, що знаходиться у загальному користуванні, наведено додаток, який містить детальний перелік майна і приміщень, що мають перебувати у загальному користуванні. Однак, незважаючи на формування нормальних передумов для створення ОСББ, фактично цей процес у багатьох містах України призупинився.

Організація, оголошення і проведення конкурсів на управління житловою організацією надзвичайно рідке явище у практиці діяльності місцевого самоврядування та його виконавчих органів. Заходи ж з економічного стимулювання, прагнення до підвищення ефективної діяльності житлових організацій в багатьох містах України поки що практично відсутні.

4. Основні напрями вдосконалення роботи ЖКГ. Питання необхідності публічного надання інформації з діяльності житлових організацій

Плануючи подальший розвиток житлового господарства, першочерговими заходами уявляється така їх сукупність.

1. Створення єдиної інформаційної бази. Для ефективною реалізації техніко-економічних заходів у багатьох містах України має бути розроблена єдина інформаційна база по об'єктах нерухомості, що дасть можливість значно ефективніше використовувати ресурси територіальної громади міст.

2. Фінансування капітальних і поточних робіт по житловому фонду. Для реального забезпечення можливості істотного підвищення ефективності управління і цілеспрямованого використання фінансових коштів та виконання програми реконструкції і модернізації п'ятиповерхового житлового фонду доцільно організувати міський цільовий фонд акумулювання коштів на реконструкцію і модернізацію житла.

3. Конкурсна організація здачі в оренду нежитлових приміщень, з метою створення рівних умов потенційним орендарям та забезпечення прозорості у вирішенні питань надання в оренду нежитлових приміщень.

4. Приватизація житлового фонду. Процес приватизації необхід-

но продовжувати в усіх населених пунктах України. Можна вважати за доцільне доведення відсотка муніципального житлового фонду до 10 %.

5. Відомчий житловий фонд. Спрощення вимог до реконструкції гуртожитків для надання їм статусу житлового приміщень фонду загального проживання сприяє успішнішому розв'язанню проблем з оплатою комунальних послуг, зниженню соціальної напруги серед мешканців гуртожитку, зменшенню їхньої чисельності у черзі на отримання муніципального житла, сприяє фінансовому оздоровленню відповідних господарчих товариств, можливості підтримувати будинки у відповідному технічному стані.

6. Необхідність публічного надання інформації з діяльності житлових організацій. Загальні вимоги прозорості влади і подальшої демократизації суспільних відносин потребують і публічного представлення інформації про зміст, характер і результати діяльності житлово-комунальних організацій. Орієнтовний перелік даних, які уявляється доцільним представляти мешканцям для публічного ознайомлення, може мати приблизно вигляд, як наведено в табл. 1.

Таблиця 1

№ пор.	Показник	Значення
1	Надійшли доходи по квартплаті, тис. грн.	
2	За рахунок грошей, що надійшли, виконані роботи: <ul style="list-style-type: none"> • відремонтовано покрівлі, кв. м; • пофарбовано фасади, кв. м 	
3	Недоотримано суму квартплати, тис. грн.	
4	За рахунок неотримання квартплати не виконані роботи	
5	Чисельність працівників житлової організації	
6	Фонд оплати праці, тис. грн.	
7	Середньомісячна зарплата одного працівника, грн.	
8	Кількість скарг, що надійшли, від мешканців	
9	Кількість скарг, за якими вчасно прийнято необхідні заходи	
10	Оцінювання якості змісту будинків за даними анкетного опитування мешканців: <ul style="list-style-type: none"> • загальне оцінювання експлуатації будинку; • опалення квартир; • подача гарячої води; • подача холодної води; • санітарне прибирання території 	

5. Проблема реформування управління житлом. Використання об'єктивного підходу в управлінні міською нерухомістю

У системі житлово-комунального господарства розвинених країн світу існують різні форми управління житлом, до яких насамперед належить самоуправління власником житла. До переваг цієї форми можна віднести безпосередній контроль за наданням послуг і виконанням робіт та їх якістю, висока зацікавленість у добросовісному управлінні, менші порівняно з іншою формою витрати на управління. Однак вірогідними є низький кваліфікаційний рівень управлінських рішень і поява невиправданих витрат через брак відповідного досвіду, що можуть звести нанівець усі переваги самоуправління.

Іншою формою може виступати професійне управління, здійснюване спеціалізованою керуючою компанією, яке дає змогу запобігти недолікам, характерним для самоуправління. Воно передбачає підзвітність компанії та її підконтрольність власнику. Труднощі можуть виникнути через відсутність на ринку послуг компаній і працівників відповідної кваліфікації, високої зацікавленості зазначених підприємств у потребах власника житла.

Беручи до уваги вказані напрями реформування житлової сфери, витрати власника житла, що частково або повністю входять до складу квартирної платні, незабаром визначатимуться такими потребами: поточне обслуговування, капітальний ремонт, плата за нерухомість.

Доцільним також може бути використання об'єктного підходу для обслуговування процесів, що виникають під час управління, що сприяє створенню ефективного методу побудови програмного забезпечення, призначеного для керування і контролю міської нерухомості. Завдяки цьому методу створення і настроювання програмного забезпечення можна вирішувати такі групи завдань на основі однакових засобів:

- поточний експлуатаційний та профілактичний нагляд за станом об'єктів нерухомості, включаючи технічне, обслуговування відповідно до заявок власників і орендарів та за результатами аналізу реального стану і безпеки цих об'єктів, а також з метою підтримки належного санітарного стану, порядку і чистоти прилеглої території;
- адміністративне управління нерухомістю, архівне та юридичне

обслуговування суб'єктів користування і експлуатації об'єктів нерухомості;

- управління фінансами, включаючи контроль оподаткування, збору податків і орендної плати за експлуатацію об'єктів нерухомості, а також контроль експлуатаційних витрат і обігу нерухомості;
- управління розвитком міського господарства, включаючи капіталовкладення, геодезичну прив'язку нових об'єктів нерухомості, що споруджуються, до місця розташування, а також забезпечення належного управління вибором архітектурних форм;
- функції оптимізації управління об'єктами нерухомості, включаючи оптимізацію доходів і прибутку, оптимізацію експлуатаційних витрат і капіталовкладень, контроль за якістю вирішення усіх завдань і генерацію звітів з обраних напрямів управління нерухомістю.

Питання для самоконтролю

1. Які заходи проводяться муніципальними властями з реформування ЖКГ та підвищення його ефективності?
2. У чому полягає проблема будівництва та отримання нового житла?
3. Розкрийте особливості приватизації житлового фонду.
4. Зазначте основні напрями удосконалення роботи ЖКГ.
5. Висвітліть шляхи реформування оплати за житлово-комунальні послуги.

Теми рефератів

1. Загальний стан роботи ЖКГ міст України.
2. Структура житлово-комунального господарства міст України.
3. Напрями вдосконалення роботи ЖКГ.
4. Шляхи реформування житлово-комунального господарства міст України.
5. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків як один з напрямів управління міською нерухомістю.

Література [16; 20; 26; 27; 30; 36; 40; 47; 55; 56]

Тема 7. Системи водопостачання і водовідведення в містах

1. Сучасний стан галузі водопостачання в містах України. Проблеми функціонування системи водопостачання в містах.
2. Заходи муніципальних властей щодо розв'язання проблем водопостачання населення.
3. Сучасний стан системи водовідведення в містах. Основні складові потужностей міських очисних споруд.
4. Стратегічні напрями розвитку систем водопостачання та водовідведення в українських містах.

1. Сучасний стан галузі водопостачання в містах України.

Проблеми функціонування системи водопостачання в містах

Система водопостачання міст України включає розгалужену мережу водопроводів та водопровідних мереж. Так, на сьогоднішній день у Харкові експлуатується понад 280 км водопроводів та 1667 км водопровідних мереж. Однак відсутність інвестицій та обігових коштів у водопровідні мережі багатьох міст України, особливо в останні роки, призвела до того, що система подачі і розподілу води опинилася у передкризовому стані. Зношення основних фондів по водоводах і мережах досягає у багатьох містах України, разом з містами-мільйонерами, 70 %. Графіки планово-попереджувальних ремонтів та обслуговування арматури на мережах (водопровідні колодязі, засувки, пожежні гідранти, водорозбірні колонки тощо) виконуються менш ніж на 10 %. Обсяги ремонтних робіт щорічно скорочуються і порівняно з початком 90-х років вони зменшилися в Дніпропетровську, Харкові, Донецьку майже утричі. Внаслідок цього зростає кількість аварійних ситуацій на водопровідних мережах. Ця ситуація зумовлена невирішеністю низки таких проблем.

Перша проблема полягає у відсутності конкурентного середовища у водопровідно-каналізаційному господарстві міст України. Її причиною є надмірна, часто безвідповідальна монополізованість підгалузі та відсутність інформації (чи небажання її широкого поширення), яка стосується можливості трансформації монополії, а також шляхів усунення її негативних сторін.

Друга проблема — це недостатня привабливість підгалузі з погляду потенційних вітчизняних і зарубіжних інвесторів та слабка можливість самофінансування. Її причини — відсутність привабливого інвестиційного клімату в цій підгалузі та регулярних неплатежах споживачів.

Третя проблема полягає у застосуванні в галузі витратного механізму ціноутворення. Її причини криються у постсоціалістичних традиціях, відповідній соціальній психології та відсутності інформованості стосовно негативного впливу витратного механізму ціноутворення.

Четверта проблема розвитку системи водопостачання в містах України пов'язана з відсутністю чітко вираженої політики стосовно водомірного обліку реалізації води населенню та тривалій полеміці серед зацікавлених осіб із приводу різних варіантів місць установки водомірів. Її причиною є об'єктивна незацікавленість керівництва підприємств водопостачання і водовідведення у зниженні обсягів реалізації води та, відповідно, відведенні стічної рідини для різних категорій споживачів.

П'ята проблема полягає у відсутності стимулюючої системи диференціації тарифів на послуги водопостачання і водовідведення. Її причина — практична неможливість здійснення розрахунків і впровадження такої диференціації через відсутність водомірних лічильників у більшості категорій споживачів серед населення.

Шостою проблемою є юридично, економічно і соціально необґрунтована “комерційна таємниця” комунальних підприємств водопостачання і водовідведення (до речі, й інших комунальних підприємств) щодо інформації стосовно цінової політики. Причина такого становища — суб'єктивна оцінка і небажання керівництва підприємств водопостачання (насамперед) та водовідведення надавати інформацію як для професійного критичного аналізу, так і в спеціалізованих освітніх цілях, що призводить до недоступності чи слабкої можливості отримання не вхідної інформації для професійного аналізу та оцінки ефективності роботи підприємств водопостачання і водовідведення, прогнозування перспектив їхнього розвитку; погіршення якості навчального процесу і підготовки фахівців для муніципальних служб і підприємств, особливо у сфері економіки водопровідно-каналізаційного господарства.

2. Заходи муніципальних властей щодо розв'язання проблем водопостачання населення

Система водопостачання населення є однією з найважливіших життєзабезпечувальних складових будь-якого населеного пункту України. Існуючі проблеми роботи водопроводів можуть призвести до непередбачуваних наслідків, тому для подолання кризового стану

систем водопостачання міст України органи місцевого самоврядування повинні вжити низку заходів. Зокрема, для створення конкурентного середовища у водопровідно-каналізаційному господарстві міст України потрібно насамперед, вивчити світовий досвід муніципалітетів з трансформації монопольного характеру діяльності підприємств водопостачання і водовідведення; належне інформування, принаймні, міського, а можливо й обласного, депутатського корпусу з цього питання; шукати оптимальне поєднання переваг виробництва монополій (концентрація виробництва і капіталу) з перевагами стимулюючої ролі конкурентного середовища.

Крім цього, треба створити привабливий інвестиційний клімат у підгалузі та організувати ефективну роботу, спрямовану на зниження дебіторської заборгованості на підприємствах водопостачання і водовідведення.

Для усунення витратного механізму ціноутворення необхідно, щоб ціна (тариф) формувалася не залежно від величини витрат, а витрати уклалися б у величину визначеної ціни. Отже, потрібно змінити пріоритет від витрат до ціни. При цьому очевидно, що без створення об'єктивних економічних умов для підвищення ефективності виробництва (головним тут вбачається поєднання конкурентної форми управління водопровідно-каналізаційним підприємством з мотивацією приватних фірм) варіанти усунення витратного механізму ціноутворення практично працюватимуть дуже важко (якщо вони взагалі працюватимуть). Також органи місцевого самоврядування повинні вживати заходів щодо оптимізації діяльності підприємств водопостачання і водовідведення.

Для створення стимулюючої системи диференціації тарифів на послуги водопостачання і водовідведення міськвиконками мають сприяти повному охопленню усіх споживачів водомірними лічильниками і на основі цього здійснювати економічне обґрунтування та розрахунок тарифів для оптимального завантаження існуючих потужностей підприємств водопостачання і водовідведення, а також виведення з експлуатації технологічно енергомісткого другорядного устаткування.

Нарешті, міськвиконками та облвиконками, по-перше, повинні прийняти відповідні рішення щодо обов'язкового надання необхідної інформації за обґрунтованими запитами; по-друге, встановлювати матеріальну та іншу відповідальність керівництва підприємств водопостачання у випадку відмовлення у наданні інформації; по-третє, вивчати і використовувати світовий досвід з цього питання.

3. Сучасний стан системи водовідведення у містах. Основні складові потужностей міських очисних споруд

Система водовідведення в українських містах формувалася і розвивалася упродовж багатьох десятиліть, однак незадовільне фінансування цих систем призвело до зношеності основних фондів. У сучасному своєму вигляді система водовідведення багатьох міст — це зливні каналізації, очисні споруди, комплекси з експлуатації каналізаційних мереж і насосних станцій, комплекси біологічної очистки тощо.

Безперебійна робота каналізаційних мереж багатьох міст України потребує збільшення обсягів перекладання технічно і фізично зношених ділянок цих мереж з широким застосуванням ефективного безтраншейного методу ремонту, тобто методом санації трубопроводів з використанням сучасних прогресивних технологій, матеріалів та устаткування.

При перегляді проектних рішень по колекторним тунелям необхідно передбачати забезпечення можливості постійного обслуговування їх та здійснення необхідних ремонтних робіт.

На діючих тунельних колекторах Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова, Донецька, Одеси та інших міст потрібно будувати додаткові шахти, а також проводити ремонт існуючих шахт із застосуванням антикорозійного покриття.

Щоб забезпечити екологічну безпеку слід продовжити роботу з підключення абонентів до централізованої системи каналізації, будуючи вуличні мережі. Постійна динаміка підвищення рівня ґрунтових вод у містах Харківської області призводить до того, що 60 % мереж водовідведення Харкова опинилися і постійно перебувають у ґрунтових водах, що значно знижує терміни їх експлуатації, призводить до значних збитків підприємств житлово-комунального господарства.

Результати аналізу сучасного технічного стану систем водопостачання та водовідведення об'єктів господарського комплексу ряду міст України свідчать, що значна їх кількість незадовільно експлуатується, знаходиться в аварійному стані та частково зруйнована. Багато мереж незавершеного будівництва поступово руйнуються унаслідок невиконання належних заходів щодо їх консервації.

4. Стратегічні напрями розвитку систем водопостачання та водовідведення в українських містах

Основними напрямками ефективного розвитку систем водопостачання міст України повинні стати:

- запровадження державного моніторингу якості річок та підземних вод в Україні з розробкою прогнозів щодо можливого забруднення води токсичними компонентами (для можливості підготовки водопровідних станцій до адекватних заходів) та проведення сертифікації поверхневої води на її відповідність вимогам до джерел питного водопостачання;
- проведення повного комплексу науково-дослідних і проектно-дослідних робіт, спрямованих на розробку технології попередньої очистки води в річках України, а саме: видалення фіто- і зоопланктону на мікрофільтрах, повільне або інфільтраційне фільтрування тощо;
- розробка технології очищення води на підставі досліджень із застосуванням сучасних методів її кондиціонування і попередньої очистки, а також проектної документації на будівництво у містах України нових блоків очисних споруд замість існуючих;
- проектування і побудова систем первинного озонування води;
- проведення науково-дослідних та проектно-вишукувальних робіт з удосконалення технології та модернізації споруд водочищення із застосуванням сучасних технологій (вугільні фільтри, озонування та ін.), що дасть можливість підвищити надійність і потужність водопровідних комплексів міст України;
- створення системи забезпечення населення міст високоякісною питною водою через влаштування локальних доочищувальних споруд з пунктами розливу води у невелику переносну тару.

Фінансові напрями розвитку системи водопостачання полягають у здійсненні сукупності таких заходів: вирішення питання щодо виділення капітальних вкладів на реконструкцію систем водопостачання міст України; обладнання будинковими лічильниками холодної та гарячої води усіх багатоповерхових будинків; поступове запровадження багатоставочного ступеневого тарифу для населення за споживання води; проведення переоцінювання основних фондів з метою збільшення амортизаційних відрахувань.

З метою підвищення надійності та безпеки і забезпечення подальшого розвитку систем водовідведення міст України треба вжити такі основні заходи:

- створити інформаційно-аналітичну систему управління водовідведення міст;
- впровадити методи санації трубопроводів з використанням полімерних, керамічних та інших матеріалів;

- удосконалити систему мулового господарства каналізаційних очисних споруд;
- розробити нормативно-правові документи щодо правил експлуатації річок і водоймищ та визначити нормативи оплати і розміри тарифів.

Фінансові напрями розвитку системи водовідведення полягають у здійсненні таких заходів: розробка та реалізація інвестиційних проектів з використання біогазу для виробництва тепла та електроенергії; підвищення надійності об'єктів водовідведення.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні складові системи водопостачання в українських містах.
2. Схарактеризуйте сучасний стан системи водопостачання та водовідведення у містах України.
3. Висвітліть основні напрями органів місцевого самоврядування щодо реформування систем водопостачання та водовідведення в українських містах.
4. Зазначте основні складові потужностей міських очисних споруд.
5. Висвітліть стратегічні напрями розвитку систем водопостачання та водовідведення в українських містах.

Теми рефератів

1. Проблеми функціонування систем водопостачання та водовідведення у містах.
2. Стратегічні напрями розвитку систем водопостачання та водовідведення в українських містах.
3. Політика органів місцевого самоврядування з вирішення проблем водопостачання населення.
4. Політика органів місцевого самоврядування з реформування систем.
5. Особливості функціонування системи водопостачання населення у містах України (на прикладі Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Донецька, Запоріжжя, Львова).

Література [16; 19; 20; 24; 26; 27; 29; 30; 36; 56]

Тема 8. Муніципальна енергетика та система енергозбереження міст

1. Особливості функціонування енергетичного комплексу міст. Нормативно-правова база функціонування муніципальної енергетики й енергопостачання.
2. Структурна перебудова економіки України як засіб політики енергозбереження на муніципальному рівні. Енергозбереження та навколишнє середовище.
3. Організаційно-фінансове забезпечення енергопостачання та енергозбереження на муніципальному рівні.
4. Світовий досвід теплопостачання міст. Характеристика системи централізованого теплопостачання (СТЦ) найбільших міст України.
5. Сучасний стан газової галузі і характеристика газопостачання регіонів та муніципалітетів. Основні заходи муніципальних властей щодо підвищення ефективності газопостачання міст.

1. Особливості функціонування енергетичного комплексу міст. Нормативно-правова база функціонування муніципальної енергетики й енергопостачання

Концепція розвитку енергетики українських регіонів не може розглядатися у відриві від структури енергопостачання України, що сформувалася, і тенденцій її розвитку, а також загального стану її паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) і напрямів розвитку паливно-енергетичного комплексу.

Інтенсивне нарощування енергетичних ресурсів при низькій ефективності їх використання призвело до кризового відставання паливно-енергетичних галузей та їх інфраструктури в країнах СНД і України, зокрема. Результатом такої політики стала криза енергетичної сфери загалом, її занепад, зменшення інвестицій в усі галузі енергетики і, як наслідок цього, різке скорочення видобутку первинних енергоресурсів і підвищення цін на них до світового рівня.

У таких умовах, з урахуванням особливостей нового соціально-політичного устрою, загального економічного становища країни і обраного нею курсу інтеграції у світову економічну систему, потрібно відмовитися, як це зробили інші держави, від енергетичних концепцій і програм, які безпосередньо визначають тільки обсяги вироб-

ництва первинних і вторинних енергоресурсів, і ставати на шлях контрольованого енергетичного ринку.

Досвід проходження цього етапу іншими країнами свідчить, що усі вони йдуть своїм шляхом, але з обов'язковим урахуванням умов, що склалися в енергетиці на сучасному рівні. Водночас існують і певні загальні тенденції вирішення проблем, що виникають. Це вказує на те, що в умовах перехідного періоду до ринку жодна країна не покладалася тільки на ринкову енергетику, а регулювання енергопостачання, енергоспоживання і, головне, енергозбереження завжди було однією з основних проблем державної політики.

Аналіз закордонного досвіду дозволяє дійти висновку, що порушені питання повинні жорстко регулюватися державою, спеціальними законами і нормативними актами. До сфери муніципальної енергетики й енергопостачання мають бути віднесені такі першочергові нормативні акти, які пов'язані: зі створенням Комітету з енергозбереження та Єдиної енергетичної інспекції; з розробкою і впровадженням енергетичних стандартів та енергетичних нормативів; із визначенням ціни на різні види енергії; із здійсненням незалежної енергетичної експертизи; із забезпеченням взаємної відповідальності виробників і споживачів паливно-енергетичних ресурсів і енергозберігаючого устаткування; з впровадженням податкових пільг і кредитної політики при виробництві та експлуатації енергозберігаючого устаткування і технологій, а також формування позабюджетних фондів енергозбереження; з впровадженням податків на неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів тощо.

Уведення в дію таких законів і нормативних актів дасть можливість включити економічні, правові та адміністративні важелі, спрямовані на стимулювання економічного використання паливно-енергетичних ресурсів, і тим самим сприяти зниженню енергомісткості валового продукту України, забезпеченню безперебійного і якісного енергопостачання житлової, комунально-побутової і виробничої сфери.

2. Структурна перебудова економіки України як засіб політики енергозбереження на муніципальному рівні. Енергозбереження та навколишнє середовище

Головним резервом виробництва та економії енергії і палива, особливо в перспективі, виступає структурна перебудова економіки. Її

основу становить Національна енергетична стратегія України, завдяки якій здійснюється моніторинг енергетичної галузі. Політика структурної перебудови в Україні, насамперед, повинна спрямовуватися на існуючі міжгалузеві і внутрішньогалузеві зміни в економіці шляхом згортання збиткових малоефективних енергомістких виробництв (у чорній металургії, електроенергетиці, вугільній, хімічній промисловості, будівельній індустрії і комунально-побутовій сфері) і заохочення прискореного розвитку дефіцитних енергозберігаючих і наукомістких виробництв, створення і широке використання високих технологій. Відомо, що половина потенціалу енергозбереження знаходиться в промисловості, а третина — в комунальному господарстві. Таким чином, їх структурна перебудова має спрямовуватися саме на вивільнення цього потенціалу.

Енергозбереження, з одного боку, розглядається і як загальна концептуальна лінія стримування процесів зростання обсягів споживання енергоресурсів, забезпечення енергетичної незалежності країни. З іншого — саме енергозбереження лежить в основі політики захисту навколишнього природного середовища за рахунок зниження техногенного навантаження на біосферу не тільки з боку споживачів енергії усіх рівнів, а й її виробників. Паливо, що заощаджується, тепло та електроенергія дають екологічний та економічний ефект на всіх енергетичних стадіях, пов'язаних із виробництвом, збагаченням, переробкою, транспортуванням палива, а також з виробництвом і передачею як теплової, так і електричної енергії споживачеві.

Сучасний стан енергетики в Україні свідчить, що енергозбереження сьогодні і в найближчому майбутньому є одним з основних резервів заощадження паливних ресурсів, які дають переваги перед усіма іншими (такими як мазут, газ, нафта, вугілля тощо), та тісно пов'язане з навколишнім середовищем. І все це при витратах у три рази менших, ніж витрати на нарощування виробництва ресурсів при їхній потенційній наявності, тим більше, коли цих ресурсів просто немає. Це положення вимагає від українського суспільства нового розуміння і відношення до енергозбереження як до економічної категорії у всіх сферах державного життя. Тим більш, що розвиток енергетики характеризують такі основні тенденції:

- підвищення питомої витрати енергоресурсів на потреби міського господарства;
- випереджальні темпи зростання енергоспоживання стосовно темпів зростання споживання ТЕР загалом;
- скорочення частки безпосереднього використання палива за

рахунок підвищення ролі перетворених видів енергії у задоволенні енергетичних потреб міст;

- поліпшення екологічних показників виробництва енергії і енергокористування;
- підвищення рівня газифікації і збільшення частки природного газу в паливно-енергетичному балансі міста;
- зростання концентрації споживання енергії у великих містах; поєднання систем переважно централізованого енергопостачання з децентралізованими, насамперед у сфері теплопостачання; подальший розвиток газопостачання міст шляхом удосконалювання структури і схеми розподільних мереж, підвищення їх параметрів, модернізації роботи міського господарства.

3. Організаційно-фінансове забезпечення енергопостачання та енергозбереження на муніципальному рівні

Структуру енергопостачання міст формують споживачі енергії і енергоспоживаючі процеси. Концепція забезпечення і стабільного енергопостачання народного господарства України електричною і тепловою енергією при значному зменшенні шкідливого впливу на навколишнє природне середовище в перспективі до 2012 р. включає такі основні моменти:

- технічне і технологічне переозброєння та реконструкцію діючих електростанцій, опалювальних і опалювально-виробничих котелень, електричних і теплових мереж;
- освоєння нових технологій спалювання вугілля шляхом створення відповідного устаткування парогазових установок, у тому числі з внутрішньою газифікацією вугілля;
- орієнтацію на забезпечення галузі енергетичним устаткуванням вітчизняного виробництва;
- подальший розвиток теплофікації і комбінованого вироблення теплової та електричної енергії на ТЕЦ;
- створення необхідних умов для повного і своєчасного забезпечення ТЕС українським вугіллям;
- розширення обсягів використання нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії.

Беручи до уваги дефіцит платіжного балансу і зростання зовнішньої заборгованості, необхідно здійснити широкомасштабні заходи, спрямовані на забезпечення потреб держави у паливно-

енергетичних ресурсах і максимально можливого зникнення обсягів їх придбання за кордоном. Тому як на загальнодержавному, так і на муніципальному рівні це вимагає розробки і впровадження:

- програми структурної перебудови економіки, переоцінювання пріоритетів розвитку народного господарства;
- комплексної програми енергопостачання та енергозбереження, галузевих і регіональних програм підвищення енергоефективності;
- упровадження комплексного механізму стимулювання використання енергозберігаючих процесів і технологій;
- системи державних стандартів на енергоспоживання та енергозбереження;
- державного фонду енергозбереження з метою ощадливого раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, сучасних технологій і устаткування, розвитку нетрадиційної енергетики тощо;
- створення умов для залучення інвестицій, у тому числі іноземних, з метою технічного переоснащення енергетичного виробництва і структурної перебудови економіки.

4. Світовий досвід теплопостачання міст. Характеристика системи централізованого теплопостачання (СТЦ) найбільших міст України

Знайомство із світовим досвідом теплопостачання міст переконливо доводить, що в одних країнах пріоритетним напрямом економії енергоресурсів виступає використання централізованого теплопостачання, а в інших — децентралізованого. Залежно від обраного стратегічного напрямку енерго- та ресурсозбереження урядові програми підтримують відповідно одну з двох принципово різних концепцій.

Перша програма полягає у максимальній децентралізації джерел теплопостачання з максимальним наближенням їх до споживача, тоді як друга — орієнтується на максимальну централізацію джерел виробництва теплоти, які повинні бути найефективнішими за питомими експлуатаційними характеристиками і капітальними витратами.

На сьогоднішній день доцільно говорити про децентралізоване теплопостачання двох видів: використання котелень (дахових, вбудованих чи окремо розташованих) та поквартирне теплопостачання.

В усякому разі, система теплопостачання має адаптуватися до існуючого клімату, до укладу життя і запитів споживачів.

Характерною особливістю системи централізованого теплопостачання (СТЦ) найбільших міст України є те, що протягом останніх кількох десятиліть швидкий розвиток промисловості й темпи житлово-цивільного будівництва визначали і напрям розвитку їхньої теплоенергетичної галузі. У зв'язку з дефіцитом газового палива і його високою вартістю температурний графік не завжди дотримується, температура теплоносія у зовнішніх теплових мережах значно нижча потрібної. При цьому необхідно брати до уваги технічний стан теплових мереж, зношеність теплової ізоляції і, як наслідок, великі теплові втрати.

Таким чином, стратегічною лінією розвитку системи теплопостачання найбільших міст України повинна стати ефективно працююча система централізованого теплопостачання при переважному отриманні теплової і електричної енергії комбінованим способом на теплоелектроцентралях. Для цього потрібно здійснити реконструкцію СЦТ і водночас удосконалювати організацію, планування та управління теплопостачанням.

Удосконалювання організації планування, управління, а також вирішення економічних питань при значному обсязі об'єктів управління системи централізованого теплопостачання є можливим при створенні геоінформаційної системи централізованого теплопостачання (ГІС СЦТ). Доцільно також ввести усю інформацію, необхідну для вирішення усього комплексу питань щодо експлуатації і реконструкції СЦТ. Такою інформацією у повному вигляді можна послуговуватися у питаннях планування, організації, управління і реконструкції, а також економії. Створений банк даних може поетапно використовуватися для вирішення зазначених питань. У завершальній стадії за його допомогою можна вирішувати всі питання, включаючи управління процесами розподілу тепла.

5. Сучасний стан газової галузі і характеристика газопостачання регіонів та муніципалітетів. Основні заходи муніципальних властей щодо підвищення ефективності газопостачання міст

Газова галузь України за обсягом транспортування газу посідає друге місце у світі після Росії. Газотранспортна система країни

забезпечує подачу природного газу як внутрішнім споживачам, так і основний обсяг експортних поставок російського газу до інших європейських країн.

Постачання газу, зокрема, до Східних та Центральних регіонів України здійснюється переважно від двох родовищ: Шебелинського і Юр'ївського системами магістральних газопроводів. Наприклад, у систему споживання природного газу Харківського регіону (промислового вузла) входять: м. Харків та спільні з ним райони Харківської області; Зміївська ТЕЦ; Харківська ТЕЦ-5 та інші великі споживачі. Крім того, в осінньо-зимовий період у Харківський промвузол подається імпортований газ з Росії по газопроводу Острогожськ-Шебелинка через Шебелинський вузол і далі по газопроводу Шебелинка – Белгород – Курськ – Брянськ (табл. 2).

Таблиця 2

**Газопостачання м. Харкова і Харківського промислового вузла
(млн м куб/добу)**

Газопостачання м. Харкова і Харківського промвузла	У зимовий період, роки		У літній період, роки	
	2008	2009	2008	2009
Через ГРС-1	2,54 2,45	1,91 2,04	0,93 0,01	0,16 1,03
Разом	8,10	6,05	1,60	1,20
Газопостачання ТЕЦ-5, ГРЕС-2	2,39 0,10	1,92 0,10	1,2 5	0,80 0,04
Разом	4,70	3,88	3,08	2,34
Інші об'єкти Харківського промислового вузла	3,06	2,76	0,35	0,61
Разом по Харківському промислового вузлу	15,86	12,69	5,03	4,15

До першочергових завдань муніципальних властей, спрямованих на підвищення ефективності газопостачання міст України, належать:

по-перше, створення єдиного координаційного центру управління і прогнозування газоспоживання, визначення економічно оптимальних джерел газопостачання;

по-друге, розробка єдиної цінової політики на природний і зріджений газ для споживачів міст України з урахуванням географічного положення вітчизняних газових родовищ;

по-третє, удосконалення обліку і контролю споживання газу споживачами.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте зв'язок системи енергозбереження з навколишнім середовищем українських міст.
2. Який загальний стан та шляхи реконструкції джерел теплоти в найбільших містах України?
3. У чому полягає організація планування і управління системи централізованого теплопостачання?
4. Назвіть основні джерела газопостачання міст України.
5. Схарактеризуйте структуру системи енергопостачання та енергозбереження в містах зарубіжних країн.
6. Дайте оцінку використанню геоінформаційних систем (ГІС) для підвищення ефективності експлуатації системи централізованого теплопостачання (СТЦ).

Теми рефератів

1. Особливості функціонування енергетичного комплексу міст.
2. Організаційно-фінансове забезпечення енергопостачання та енергозбереження на муніципальному рівні.
3. Структурна перебудова економіки України як засіб політики енергозбереження на муніципальному рівні.
4. Світовий досвід теплопостачання міст.
5. Сучасний стан газової галузі і характеристика газопостачання регіонів та муніципалітетів.

Література [12; 16; 20; 24; 26; 30; 36; 47; 56; 60]

Тема 9. Електропостачання міст

1. Сучасний стан електропостачання міст. Головні споживачі електричної енергії.
2. Суспільні та комунально-побутові споживачі. Міський електрифікований пасажирський транспорт як один з головних споживачів електричної енергії у великих містах.

3. Заходи муніципалітетів щодо шляхів підвищення роботи з електропостачання міст.
4. Система енергозбереження в електропостачанні. Завдання органів місцевого самоврядування, спрямовані на енергозбереження в електропостачанні.
5. Стратегічні напрями забезпечення енергозбереження у системах електропостачання і освітлення міст.

1. Сучасний стан електропостачання міст. Головні споживачі електричної енергії

Сучасний стан електропостачання міст України характеризується суперечливістю та невизначеністю. Взаємини між споживачами та енергопостачальними організаціями регламентовано єдиним нормативно-законодавчим документом — Державним стандартом якості електроенергії. Диференціація тарифів за якістю електроенергії існує лише гіпотетично. Практичному застосуванню шкали знижок і надбавок до тарифу перешкоджає відсутність законодавчого супроводу питання. Контроль ефективності та якості освітлення ні технічно, ні методично не забезпечений, і тому не ведеться. Питання енерго- та ресурсозбереження не знайшли ні законодавчого, ні методичного, ні технічного забезпечення.

Забезпечення ефективнішого управління галуззю потребує удосконалювання нормативно-законодавчої бази в частині розробки тарифів і преїскурантів на електричну і світлову енергію, а також питомих норм витрати і положення щодо стимулювання їх зменшення.

Система державного управління і контролю за електропостачанням координується Мінпаливенерго і Державним комітетом з питань житлово-комунального господарства України.

Останнім часом у комунальній електроенергетиці, що поєднує системи електропостачання і освітлення міст і населених пунктів, відсутні єдині норми на споживання електричної і світлової енергії комунально-побутовими споживачами. Контроль за їх реальним споживанням практично відсутній або ведеться формально, без належного аналізу й оцінки. З цих причин витрата електричної енергії на вироблення 1 лм світлової енергії є на порядок більшою, ніж у передових країнах світу, а ефективність використання енергетичного ресурсу у світлотехніку становить 3 %. Аналогічним чином склалася

ситуація і в електроенергетиці. Втрати електроенергії в мережах тут у 4–6 разів більші, а витрата енергії у споживачів на вироблення одиниці продукції на порядок більша, ніж у провідних країнах світу.

До комунальних споживачів електричної енергії загальноміського призначення відносяться системи тепло- та водопостачання і каналізації, електрифікований транспорт, зовнішнє освітлення, телебачення, радіо, зв'язок та ін. Основні тенденції розвитку комунального господарства міст тісно пов'язані з проблемами енергозбереження і тому передбачають подальше збільшення одиничної потужності установок, а також підвищення якості управління ними за рахунок широкого застосування сучасних автоматизованих електронних і мікропроцесорних систем управління. Найбільш значними і характерними представниками комунальних споживачів електроенергії загальноміського значення і виступають ці самі системи, тобто водопостачання і каналізація, міський електрифікований транспорт і зовнішнє освітлення.

2. Суспільні та комунально-побутові споживачі. Міський електрифікований пасажирський транспорт як один з головних споживачів електричної енергії у великих містах

Суспільним і комунально-побутовим споживачам належить значна частка у загальному обсязі електроспоживання міст, що зумовлено видовою належністю підприємств і установ сфери послуг у містах. За своїм призначенням серед об'єктів суспільно-комунального сектору вирізняють: підприємства громадського харчування, торгівлі, охорони здоров'я, дошкільні установи, навчальні заклади, установи культури, мистецтва, побутового обслуговування тощо. Рівень електрифікації суспільно-комунального сектору, режими роботи і графіки електроспоживання багато в чому визначаються особливостями існуючих технологічних процесів, сполученням і режимами роботи встановленого устаткування.

Для споживачів суспільно-комунального сектору характерна наявність практично двоступінчастих графіків навантаження з денним максимумом і нічними провалами навантажень, зумовлених наявністю відносно рівномірного графіка роботи силових установок і дворівнево-освітлювальних, при незначній їх варіації.

Наприклад, для споживачів торгівлі та громадського харчування характерний денний максимум навантажень, якому відповідає три-

валість близько 13 год і, відповідно, необхідність підтримки підвищеного значення напруги у цей час. Для магазинів є характерним встановлення досить великої потужності силового устаткування, яка істотно перевищує потужність світильників. Це зумовлено необхідністю тривалого збереження продуктів харчування при знижених температурах.

До установ охорони здоров'я належать різного роду поліклініки, диспансери, лікарні, аптеки тощо. Вони істотно не впливають на СЕП і ОМ, але для них характерним є те, що вони мають у своєму складі технологічне устаткування з підвищеними вимогами до якості електроенергії.

На міській електрифікований транспорт (МЕТ) припадає у наш час близько 20 % усього електроспоживання міст. Основу електроспоживання сучасного електротранспорту становлять електричні приводи постійного струму середньої потужності. Режими і характер енергоспоживання МЕТ визначальною мірою залежать від інтенсивності пасажиропотоку. Тому міський електротранспорт виступає джерелом значних пульсацій активної і реактивної потужностей. Важливою особливістю тягового навантаження є залежність її величини від завантаження, а характеру — від швидкості і положення рухливої сполуки на ділянці шляху. Частота коливань напруги перебуває у діапазоні 0,1–10 Гц.

3. Заходи муніципалітетів щодо шляхів підвищення роботи з електропостачання міст

Для підвищення ефективності роботи з електропостачання міст України органи місцевого самоврядування, використовуючи зарубіжний досвід, вживають низку заходів, серед яких можна виокремити наступні:

1. Регулювання напруги. У зв'язку зі змінами, що відбулися в останні роки, у структурі і характері електроспоживання міст у наш час постало питання про децентралізацію системи регулювання напруги і подальше наближення пристроїв регулювання до споживачів. У державах з приватною енергетикою процес регулювання напруги йде, через різну належність окремих компаній, шляхом розвитку засобів індивідуального і групового регулювання напруги.

2. Компенсація реактивної потужності. Останнім часом в Україні, як і в багатьох інших державах, істотно зростає інтерес до питань

компенсації реактивної потужності, що виступає одним з найважливіших факторів енергозбереження. Тільки по Україні усунення рівчаків реактивної потужності в мережах дало б змогу забезпечити щорічну економію близько 150 млрд кВт/год електричної енергії. Неухильне зростання чисельності міського населення, насичення побуту електроприладами і розширення обсягу послуг населенню, зумовило щорічне збільшення електроспоживання міст при випереджальному рості споживання реактивної потужності.

3. Автоматизація управління режимами розподільних мереж. Автоматичне управління технологічними процесами виробництва, передачі і розподілу електричної енергії в електромережі здійснюється у сучасних умовах практично тільки на її верхніх рівнях. Здебільшого це відбувається завдяки автоматичним пристроям локальної дії, які виконують тільки функції автоматичного регулювання коефіцієнта трансформації трансформаторів або реактивної потужності батарей статичних конденсаторів. На сьогодні повноцінне оперативне управління розподільними електричними мережами міст істотно ускладнено у зв'язку з їх великою довжиною і наявністю значної кількості ліній і вузлів.

4. Зниження втрат в електричних мережах міста шляхом моніторингу якості електричної енергії. За даними Інституту електродинаміки НАН України, зниження якості електроенергії збільшує загальну витрату електроенергії на 10–12 %. Згідно з вимогами останнього нормативного документа “Правила користування електричною енергією”, розробленого Національною комісією з регулювання електроенергетики (НКРЕ) України ще у 2002 р., споживач електроенергії має право внести в умови договору на постачання електроенергії показники якості електроенергії відповідно до Держстандарту 13109–97 і вимагати їх виконання. В іншому випадку споживач має право у судовому порядку вимагати економічного відшкодування від енергопостачальної організації за нанесений йому збиток унаслідок постачання неякісної електроенергії.

4. Система енергозбереження в електропостачанні. Завдання органів місцевого самоврядування, спрямовані на енергозбереження в електропостачанні

Одним з найважливіших завдань місцевих органів виконавчої влади разом з органами місцевого самоврядування є формування і

реалізація ефективної енергозберігаючої політики. Для цього доцільно:

- установити твердий контроль за виконанням Програми поетапного оснащення існуючого житлового фонду приладами обліку витрати і регулювання споживання води і теплової енергії;
- передбачити в проектах місцевих бюджетів кошти на фінансування робіт, пов'язаних з оснащенням житлового фонду приладами обліку витрати і регулювання споживання води і теплової енергії;
- залучити інші джерела фінансування, у тому числі кошти цільових фондів сприяння впровадженню приладів обліку, кошти населення, кредитні ресурси;
- запровадити диференційовані тарифи на послуги тепло- та водопостачання, що може здійснюватися за нормами або за показниками приладів обліку;
- розширити мережу спеціалізованих підприємств з монтажу, сервісного обслуговування і ремонту приладів обліку та регулювання споживання холодної, гарячої води і теплової енергії;
- запровадити заходи щодо безумовного виконання вимог Правил надання послуг населенню з тепло-, водопостачання і водовідведення усіма виробничими суб'єктами (виробниками послуг), не допускати випадків проведення розрахунків за спожиті енергоносії відповідно до норм за наявності приладів обліку, внести пропозиції з притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб підприємств-виробників послуг, що порушують ці Правила;
- запровадити контроль за обґрунтованістю витрат підприємств житлово-комунальної сфери, що враховуються при встановленні тарифів на житлово-комунальні послуги.

5. Стратегічні напрями забезпечення енергозбереження в системах електропостачання і освітлення міст

Поряд із спрямованими на енергозбереження в електропостачанні органи місцевого самоврядування багатьох міст України виробили стратегічні напрями забезпечення енергозбереження в електропостачанні і освітленні міст, головними серед яких є:

- підвищення рівня автоматизації управління режимами роботи систем електропостачання і освітлення міст;
- широке впровадження прогресивного енергозберігаючого енергетичного і технологічного устаткування і перспективних технологій;
- залучення інвестицій у сферу комунальної електроенергетики і світлотехніки з метою забезпечення її розвитку відповідно до провідних світових тенденцій;
- розробка і реалізація комплексної програми з енергозбереження в системах електропостачання і освітлення міст;
- розробка і реалізація комплексної програми раціонального світлового оформлення міст.

Першочерговими при цьому мають бути маловитратні заходи, орієнтовані на швидку окупність.

До основних напрямів розвитку теплопостачання міст України, що мають забезпечувати і енергозбереження, можна також віднести:

- оптимізацію схеми СЦТ, включаючи вибір і розміщення джерел теплоти стосовно споживачів;
- реконструкцію джерел теплоти;
- реконструкцію теплових мереж;
- автоматизацію і диспетчеризацію СЦТ;
- зниження втрат теплоти в споживачів на основі натурального вивчення реальних теплотехнічних характеристик будівель і споруд шляхом дистанційного теплового зондування і створення “теплового” кадастру міст;
- удосконалення організації планування і управління СЦТ;
- оптимізацію структури теплопостачальних організацій;
- використання ПС для підвищення ефективності експлуатації СЦТ.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення суспільним споживачам електричної енергії в українських містах.
2. Хто такі комунально-побутові споживачі електричної енергії?
3. Схарактеризуйте роль міського електрифікованого пасажирського транспорту як одного з головних споживачів електричної енергії у великих містах.
4. Висвітліть систему енергозбереження в електропостачанні міст України.

5. Які головні шляхи реформування системи електропостачання міст України?
6. Схарактеризуйте зарубіжний досвід електропостачання міст.

Теми рефератів

1. Стратегічні напрями реформування та розвитку систем електропостачання і освітлення міст.
2. Суспільні та комунально-побутові споживачі електричної енергії в українських містах.
3. Політика органів місцевого самоврядування з розвитку енергозбереження в електропостачанні міст України.
4. Особливості функціонування системи електропостачання в містах України.
5. Вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування системи електропостачання міст (порівняльна характеристика).

Література [12; 16; 19; 20; 24; 26; 29; 30; 36; 47]

Тема 10. Міський пасажирський транспорт

1. Сучасний стан міського пасажирського транспорту. Основні тенденції розвитку галузі.
2. Стратегічний напрям розвитку міського пасажирського транспорту в українських містах.
3. Маловитратні заходи муніципальних властей, орієнтовані на швидку окупність міського пасажирського транспорту.
4. Пропозиції щодо можливості залучення інвестицій у транспортну галузь та створення нових робочих місць. Головні проблеми муніципального громадського транспорту, які потребують негайного вирішення з боку місцевих властей.

1. Сучасний стан міського пасажирського транспорту. Основні тенденції розвитку галузі

Досвід країн світу показує, що рівень економічного розвитку великих та середніх міст безпосередньо залежить від транспортної рухомості населення. Таким чином, міський транспорт є однією з найважливіших галузей, яка покликана задовольняти потреби насе-

лення та суспільного виробництва у перевезеннях. Від рівня забезпеченості розвитку транспортної мережі і надійної роботи транспорту значною мірою залежить характер функціонування підприємств, організацій і установ міста та їх життєдіяльність.

Мета підвищення ефективності місцевого самоврядування стосовно управління міським транспортом полягає у розробці і реалізації комплексу дієвих заходів, спрямованих на збереження функціональних можливостей транспортної схеми міста та її розвитку для вирішення першочергових проблем перевезення пасажирів.

На сьогодні у Києві, Харкові, Дніпропетровську та інших містах України щодобово перевозиться усіма видами міського пасажирського транспорту (метрополітен існує у трьох названих містах) мільйони пасажирів. У Києві комунальні пасажирські перевезення здійснюють “Київпаstrans” та “Київський метрополітен”, у Харкові — ХКП “Міськелектротранс”, ДП “Харківський метрополітен”, а також автобуси, які перевозять лише близько 10 % пасажирів міста.

Велика частка пасажирів пільгового контингенту в містах України та неповна компенсація збитків за їх перевезення з боку держави істотно погіршують фінансовий стан підприємств комунального транспорту. Особливе занепокоєння викликає стан парку рухомого складу комунального транспорту, значна частина якого в багатьох містах України відпрацювала свій ресурс. Через відсутність коштів на оновлення парку рухомого складу комунального транспорту його чисельність у багатьох містах України різко скоротилася порівняно з 1991 р., що негативно позначилося на процесі пасажирських перевезень.

У зв'язку із соціально-економічними змінами останніх років у багатьох містах України змінилися напрями пасажирських потоків, чому вже не відповідають деякі існуючі маршрути міського пасажирського транспорту. Це стає одним із чинників, що призводить до інтенсивного процесу автомобілізації населення з усіма негативними наслідками: підвищення рівня шуму, погіршення екологічного стану міста, погіршення стану безпеки руху, виникнення заторів.

До негативних наслідків розвитку міського пасажирського транспорту також можна віднести недостатню пропускну здатність вулично-дорожніх мереж великих міст України.

Однак основною проблемою розвитку міського пасажирського транспорту в більшості міст України виступає прискорення зношення і деградації основних фондів транспортних підприємств кому-

нальної власності внаслідок неможливості дотування експлуатаційних витрат з міських бюджетів при збереженні витратної, не орієнтованої на зменшення собівартості перевезень, моделі господарювання.

Водночас знайомство з досвідом розвинених країн світу дає змогу дійти висновку, що найкращим способом поліпшення функціонування транспортної системи будь-якого міста є розвиток громадського транспорту і вдосконалення системи його управління. В умовах масової автомобілізації населення мегаполісів кардинально змінюється роль громадського пасажирського транспорту. Він стає не лише засобом переміщення населення по території міста, а й головним фактором покращання екологічного стану, скорочення кількості транспортних заторів та дорожньо-транспортних пригод, економії енергетичних ресурсів, зменшення витрат міста на дорожньо-транспортне будівництво.

2. Стратегічний напрям розвитку міського пасажирського транспорту в українських містах

Головне завдання розвитку міського пасажирського транспорту в містах України полягає у створенні транспортної системи, яка б повністю забезпечувала потреби населення у транспортних послугах при ефективному використанні наявних ресурсів. Маршрутна мережа міст України, особливо великих, та надання транспортних послуг повинні стимулювати населення ширше користуватися громадським пасажирським транспортом, а не особистими автомобілями.

Основними етапами реформування міського пасажирського транспорту з боку органів місцевого самоврядування повинні стати:

- виконання системного аналізу; створення системи контролю пасажиропотоків у містах;
- визначення критеріїв оптимальності функціонування транспортної системи міст; складання її енергетичного балансу та фінансового бюджету;
- розробка пропозицій і проведення реконструкції дорожньо-транспортної мережі та маршрутної системи міст;
- удосконалення структури транспортних підприємств;
- визначення джерел фінансування для реформування транспортної системи міст;
- упровадження багаторівневої системи управління транспортом з розподілом функцій контролю та керування;

- розробка і впровадження програм навчання та підвищення кваліфікації керівного складу підприємств транспорту, працівників органів управління транспортом;
- вдосконалення нормативної та законодавчої бази у напрямі демонополізації та розвитку конкуренції на ринку надання транспортних послуг, створення рівних умов для функціонування транспортних підприємств усіх форм власності.

З метою удосконалення міських пасажирських перевезень, забезпечення ефективного контролю за діяльністю транспортних підприємств усіх форм власності, забезпечення необхідного рівня безпеки перевезень доцільним уявляється створення муніципальних служб пасажирських перевезень, підпорядкованих Головному управлінням житлово-комунального господарства міськвиконкомів, основними функціями яких повинні стати: координація роботи усіх видів міського транспорту, контроль регулярності руху пасажирського транспорту, формування міської маршрутної мережі, контроль за виконанням перевізниками правил перевезення пасажирів, контроль за виконанням прав споживачів при здійсненні пасажирських перевезень, розробка та узгодження графіків руху пасажирського транспорту, укладання договорів з перевізниками та контроль за їх виконанням, постійний аналіз пасажиропотоків, їх прогнозування та розробка перспективних заходів з розвитку транспортної системи міст, прогнозування стану транспортної системи та окремого виду транспорту.

Джерелами фінансування цієї муніципальної служби можуть бути, по-перше, надходження від транспортних підприємств як сплата за послуги надані службою, а по-друге, надходження від транспортної інфраструктури та об'єктів придорожнього сервісу.

3. Маловитратні заходи муніципальних властей, орієнтовані на швидку окупність міського пасажирського транспорту

З метою швидкої окупності міського пасажирського транспорту органи місцевого самоврядування вживають низку маловитратних заходів, що орієнтовані на швидку окупність міського пасажирського транспорту, серед яких можна виокремити:

- перегляд наземної транспортної схеми міст;
- скорочення випуску рухомого складу або відміна деяких автобусних, трамвайних та тролейбусних маршрутів, які дублюють лінії метрополітену у Києві та Харкові;

- взаємне узгодження розкладів руху різних видів транспорту на маршрутах;
- створення умов для можливості зручної пересадки пасажирів у транспортних вузлах.

Кожний пасажир має усвідомлювати, що він споживає транспортні послуги, отримання яких необхідно оплачувати. Тому додаткові надходження до міських бюджетів може дати розробка гнучкої системи тарифів та проїзних документів для усіх соціальних груп населення міст. Доцільно розглянути можливість збільшення платні за паркування автотransпортних засобів та введення її диференціації залежно від місця розташування майданчика платного паркування та часу стоянки, переглянути щодо скорочення перелік водіїв автотransпортних засобів, які звільнені від сплати збору за паркування, а також посилити контроль за дотриманням фінансової дисципліни працівників цих майданчиків.

З метою забезпечення швидкого і комфортного сполучення між Салтівським житловим масивом та іншими районами міста Харкова потрібно розглянути можливість введення у дію ліній швидкісного трамваю. Це дасть також поштовх для нового житлового і промислового будівництва. Подібна проблема стоїть і перед київськими житловими масивами Микільська Борщагівка, Південний Борщагівський масив, Теремки-1, Теремки-2 і Троєщина, які недостатньою мірою зв'язані з центром Києва.

4. Пропозиції щодо можливості залучення інвестицій у транспортну галузь та створення нових робочих місць. Головні проблеми муніципального громадського транспорту, які потребують негайного розв'язання з боку місцевої влади

Залучення інвестицій у транспортну галузь міст України сприятиме створенню рівних умов для функціонування транспортних підприємств усіх форм власності, упровадження ринкових методів господарювання, забезпечення економічного механізму впливу на ефективність функціонування цієї сфери з боку органів місцевого самоврядування.

Головними проблемами міського громадського транспорту, які потребують негайного розв'язання, є такі:

1. Відсутність цілеспрямованих пріоритетів міської влади стосовно розвитку міського пасажирського транспорту. Її причина полягає

в об'єктивній неможливості керівництва міст одночасно задовольнити інтереси конкуруючих між собою підприємств з перевезення пасажирів у містах.

Основними шляхами усунення вбачаються, по-перше, визначення пріоритетів міської влади щодо розвитку громадського транспорту. По-друге, вивчення світового досвіду, насамперед великих міст економічно розвинених країн, з метою урахування їх політики стосовно різних варіантів розвитку міського пасажирського транспорту. По-третє, прогнозування і моделювання розвитку міста з урахуванням різних варіантів розвитку міського транспорту.

2. Відсутність належної оцінки соціальної потреби у пересуванні різних верств населення у міському громадському транспорті. Її причина полягає у слабкому розвитку моделей такої оцінки з урахуванням ринкових факторів, що впливають на рухливість міського населення, а також на перевагу вибору індивідуумом того або іншого виду транспорту для міських пересувань.

Основними шляхами усунення проблеми є збір необхідної інформації і розробка дієвих моделей оцінювання соціальних потреб різних верств населення у пересуванні міським громадським транспортом з урахуванням ринкових факторів та вивчення світового досвіду з цього питання.

3. Відсутність нормально працюючого механізму з регулювання соціальних пільг, наданих державою на проїзд у міському громадському транспорті. Основні шляхи усунення проблеми — це: нормалізація механізму регулювання соціальних пільг на проїзд у міському громадському транспорті; удосконалення механізму оплати проїзду.

4. Слабке фінансування і самофінансування міського наземного пасажирського електротранспорту. Причина цього полягає у непривабливості інвестиційного клімату в цій підгалузі та проблемах механізму оплати у даному виді міського транспорту. Основними шляхами усунення проблеми є створення привабливого інвестиційного клімату в підгалузі. Необхідна й ефективна робота, спрямована на вивчення пасажиропотоку з метою залучення пасажирів, що оплачують проїзд, на маршрути міського наземного електротранспорту.

Питання для самоконтролю

1. Що таке стратегічний напрям розвитку міського пасажирського транспорту в українських містах?
2. Схарактеризуйте головні недоліки роботи транспортних підприємств в українських містах.
3. У чому полягає взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування з реформування та подальшого функціонування міського пасажирського транспорту?
4. Висвітліть маловитратні заходи муніципальних властей, орієнтовані на швидку окупність міського пасажирського транспорту.
5. Покажіть шляхи реформування міського пасажирського транспорту.

Теми рефератів

1. Сучасний стан розвитку та шляхи реформування міського пасажирського транспорту.
2. Тенденції розвитку міського пасажирського транспорту.
3. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування з реформування і подальшого сталого розвитку міського пасажирського транспорту.
4. Проблеми залучення інвестицій у транспортну галузь міського господарства.
5. Головні проблеми функціонування міського пасажирського транспорту, які потребують негайного вирішення.

Література [12; 20; 24; 28–30; 41; 48]

Змістовий модуль III. Муніципальна політика зі сталого соціально-економічного розвитку міст

Тема 11. Стратегічне планування як один із головних елементів сталого соціально-економічного розвитку міст

1. Сутність стратегічного планування. Особливості стратегічного управління соціально-економічним розвитком міст.
2. Роль стратегічного планування у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку муніципалітетів. Пріоритети стратегічного плану розвитку міст.

3. Специфіка управління соціально-економічним розвитком міст. Своєрідність української стратегії планування муніципального соціально-економічного розвитку.
4. Визначення цілей розвитку міст. Аналіз зовнішнього середовища міст.
5. Розробка концепції розвитку, плану конкретних дій, програми соціально-економічного розвитку міст України.

1. Сутність стратегічного планування. Особливості стратегічного управління соціально-економічним розвитком міст

Стратегічне планування — це процес формулювання бачення, місії і цілей організації, вибору специфічних стратегій для визначення й отримання потрібних ресурсів і їх розподіл з метою забезпечення ефективної роботи організації в майбутньому. Процес стратегічного планування є інструментом, що допомагає в ухваленні управлінських рішень. Його завдання — забезпечити нововведення і організаційні зміни в достатньому обсязі для адекватної реакції на зміни у зовнішньому середовищі.

Стратегічне планування передбачає системний підхід до управління змінами і створення найоптимальнішого майбутнього. Це творчий процес визначення і виконання найважливіших дій з урахуванням сильних і слабких сторін, загроз і можливостей.

Основна відмінність між довгостроковим і стратегічним плануванням полягає у трактуванні майбутнього. В системі довгострокового планування припускають, що майбутнє можна передбачити шляхом екстраполяції тенденцій зростання, які склалися історично. Керівники організації зазвичай керуються тим, що в перспективі підсумки діяльності покращаться порівняно з минулим, і цю гіпотезу закладають в обґрунтування плану.

У містах багатьох країн світу широко застосовується стратегічне планування, що дає можливість визначити основи політики, якої місто дотримуватиметься під час планування простору, інфраструктури і програм розвитку. Воно стало необхідною складовою міського управління, оскільки міста все частіше стикаються з проблемою невизначеності їх майбутнього.

Слід зауважити, що міста України потребують стратегічного планування, оскільки в результаті руйнування централізованого планування утворився інформаційний, аналітичний і політичний вакуум

відносно визначення ролі міста і регіону в загальнонаціональній та міжнародній економіках.

Актуальність запровадження системи стратегічного планування на муніципальному рівні пояснюється наступними причинами:

- стратегічне планування є визначеним у світовій практиці елементом у системі міського управління і регулювання, завдяки якому створюються умови для перспективного розвитку;
- в умовах докорінних соціально-економічних перетворень, які передбачають адаптацію міста до вимог ринкової економіки і відкритого міжнародного конкурентного ринку, такий підхід дає можливість приймати поточні рішення з урахуванням стратегічних цілей;
- стратегічне планування виступає найадекватнішим інструментом, здатним консолідувати зусилля адміністрації і громади у вирішенні проблем трансформації зайнятості, впровадження технологій та удосконалення міського простору;
- процес стратегічного планування сприяє зміцненню взаємин між адміністрацією та громадськістю, поліпшенню іміджу міста, створює єдине поле дій усіх активних сил міста.

На відміну від звичного за радянських часів планування “від досягнутого”, тобто “від минулого”, стратегічне планування розвитку міст є плануванням “від майбутнього” або, швидше, “до майбутнього”. Перспективне планування розвитку міст за запропонованим способом має значні переваги.

2. Роль стратегічного планування у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку муніципалітетів.

Пріоритети стратегічного плану розвитку міст

Проведення демократичних реформ у сучасній Україні здійснюється поряд із становленням місцевого самоврядування. Щоб забезпечити ефективність розвитку місцевого самоврядування, його відповідність інтересам громади муніципалітети останнім часом застосовують у соціально-економічному розвитку стратегічне планування. Воно передбачає створення майбутнього образу міста, яким його хоче бачити сама громада, стратегічні цілі, досягнення яких забезпечить набуття містом визначеного громадою образу, логічної послідовності заходів, спрямованих на досягнення цілей.

Перспективне стратегічне планування соціально-економічного розвитку міста має важливі переваги.

По-перше, стратегічний план розвитку міста, розроблений громадою, виходячи з її інтересів і пріоритетів, стабільніший, оскільки менше залежить від зміни управлінських команд органів самоврядування міста. Кожна наступна команда (незалежно від її політичного чи кланового забарвлення) змушена працювати на реалізацію стратегічних цілей цього плану.

По-друге, такий план є організуючим документом, який дає змогу використовувати наявні фінансові та інші ресурси міста цілеспрямовано, тобто ефективніше. Адже щоразу, розглядаючи ту чи іншу статтю проекту бюджету, залучення спонсорських коштів і ресурсів підприємств береться до уваги, як ці кошти сприятимуть досягненню стратегічної мети.

По-третє, стратегічний план є узгодженим планом співпраці трьох секторів громад – міської влади, підприємницьких структур та громадських організацій. Передбачені стратегічним планом заходи здійснюються не тільки міською владою та за її рахунок, а й іншими секторами громади. Як результат, досвід американських міст, свідчить, що стають поширеними спонсорство бізнесових кіл, волонтерство громадських організацій тощо.

По-четверте, стратегічне планування як спільна праця громади над визначенням власного кращого майбутнього і його досягненням ефективно сприяє самоусвідомленню громади та її згуртуванню.

По-п'яте, сформований стратегічний план розвитку забезпечує громаді кращий доступ до кредитних ресурсів чи грантів, які надаються різними фінансовими та грантовими організаціями. Досвід західних демократій свідчить, що банки і грантодавці розглядають бізнес-плани міст чи їх заявки на отримання грантів лише за умови наявності у цих міст стратегічних планів розвитку, з яких видно, що мета, для досягнення якої місто потребує коштів, визначена пріоритетною і підтримується громадою.

3. Специфіка управління соціально-економічним розвитком міст. Своєрідність української стратегії планування муніципального соціально-економічного розвитку

Стратегічне управління розвитком міст призначене для вирішення, насамперед, докорінних проблем громади. Воно стосується безробіття, бідності, економічного занепаду, екологічних загроз тощо. Стратегічний план спрямовується на вирішення виключно тих

завдань, які підтримуються усією громадою, а для виконання інших завдань слід знаходити інші способи.

Функціональне призначення міста з точки зору його жителів визначається за допомогою тріади: місто — це робота, житло, довілля. Щоб досягнути позитивного ефекту шляхом поліпшення умов виробничої діяльності, підвищення привабливості міста для проживання і туризму, воно має спрогнозувати своє місце і роль у майбутньому, оцінити потенціал і ступінь його реалізації.

Економічний розвиток — це процес створення добробуту через мобілізацію людських, фінансових, природних та інших ресурсів для генерування придатних для ринку товарів і послуг. Мета економічного розвитку — збільшення матеріальних благ у місті.

У кризовій ситуації, що склалася в містах, центральним є питання створення умов стійкого функціонування тих об'єктів інфраструктури, які покликані обслуговувати невідкладні потреби людини і створювати потрібні умови його життєзабезпечення у сфері екології, культури, освіти, виховання дітей, особистої та суспільної безпеки, медичного обслуговування, торгівлі, забезпеченості продуктами харчування і товарами народного споживання, комунальних послуг тощо.

Місцеві органи влади на рівні регіону, міста або району, надаючи послуги мешканцям і підприємствам, управляють функціонуванням території, але одночасно здійснюють управління її соціально-економічним розвитком.

Стратегія соціально-економічного розвитку міст України спирається на аналіз соціально-економічного стану та ресурсного потенціалу, який визначає сильні і слабкі сторони, а також фактори, що можуть загрожувати розвиткові міста. Під стратегією розвитку розуміється чітка концепція свідомого і систематичного управління довгостроковим розвитком міста.

Аналізуючи можливості розвитку міст, не можна легковажити загрозами, подолання яких повинно стати одним з пріоритетних напрямів діяльності міської влади, щоб можна було жити в безпечному місті, яке створює для своїх мешканців щоразу кращі умови життя і нові можливості для розвитку. Основним плановим документом міської громади (ради), який визначатиме напрями розвитку в усіх аспектах його функціонування у сфері як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності, стає стратегія розвитку міста.

Стратегія розвитку міста є основою проведення комплексного пе-

регляду ресурсного потенціалу міста, визначення раціональних шляхів використання, поновлення, заміни та розширення окремих ресурсів; визначення та обґрунтування пріоритетів використання ресурсів міста; визначення змісту довготермінової діяльності, спрямованої на досягнення цілей, що дозволить систематизувати та полегшити процес прийняття рішень; координації комплексної реалізації міських проектів та програм; створення атмосфери партнерства з міською громадою в досягненні спільних цілей тощо.

4. Визначення цілей розвитку міст. Аналіз зовнішнього середовища міст

Складовою реалізації стратегії розвитку міст є визначення цілей розвитку. Зазвичай у стратегічному плануванні розрізняють загальні цілі розвитку і конкретні цілі та завдання. Загальні цілі повинні характеризувати необхідний стан розвитку регіону на певні моменти часу, бути чіткими та відповідно короткими. Цілі соціально-економічного розвитку вимагають обговорення та обробки даних у середовищі ділових кіл та в пресі. Для формування цілей розвитку міст корисно залучати економічних радників, працівників місцевих вищих навчальних закладів, службовців місцевих банків. Крім цього, цілі розвитку міст мають ранжуватися за ступенем спільності та за пріоритетами. Цілі мають відображати загальну концепцію та бажаний результат економічного розвитку. Вони повинні слугувати орієнтиром та задавати напрям стратегій, проектів і програм економічного розвитку.

Фактори економічного зростання можуть бути внутрішніми чи зовнішніми відносно міста. До зовнішніх факторів економічного розвитку найчастіше належать: курс національної валюти, митні тарифи, інфляція, податки, міжбюджетні відносини, урядові субсидії, інвестиції, іноземна допомога. Внутрішні — засновуються на розвитку місцевих ресурсів: робочої сили, інфраструктури шляхів сполучення та зв'язку, доступність вільних виробничих потужностей, офісних приміщень. Оцінювання зовнішніх факторів є однією з визначальних характеристик стратегічного планування і має поширюватися не лише на регіональний, а й на муніципальний рівні.

У процесі аналізу зовнішнього середовища розвитку міста виокремлюються сприятливі та несприятливі фактори розвитку міста. Проводиться системний аналіз можливостей та загроз зовнішнього соці-

льно-економічного середовища. За допомогою кількісного та якісного аналізу економічного, соціального, екологічного та інституційного зовнішнього середовища можна залучити фінансові, людські, природні, інституційні ресурси для економічного розвитку регіону.

Нарешті, шляхом аналізу ключових соціально-економічних параметрів зовнішнього середовища (динаміка ВВП, інвестиційний клімат, різноманітні ризики, інфляція, перспективи економічного зростання), проводиться порівняльний аналіз економічного розвитку аналогічних міст і, таким чином, виявляються зовнішні фактори регіонального і муніципального розвитку).

5. Розробка концепції розвитку, плану конкретних дій, програми соціально-економічного розвитку міст України

В основу розробки концепції розвитку міст лежить виявлення пріоритетних напрямів розвитку, аналіз ресурсів розвитку, а також конкурентних переваг повного міста. Приблизна структура концепції розвитку міста має враховувати цілі та завдання розвитку, принципи, фактори, пріоритетні напрями, ресурси та механізми розвитку.

Головна ціль розвитку міста може полягати у забезпеченні високої якості життя населення, формуванні сприятливого середовища життєдіяльності для нинішніх та майбутніх мешканців, створенні базових та інноваційних структур, які найближчим часом стануть фактором розвитку.

До принципів соціально-економічного розвитку міст належать: опертя на власні сили, облік постіндустріальних тенденцій розвитку, розвиток у містах малого та середнього підприємництва, використання наявних та створення нових місцевих переваг.

План конкретних дій розробляється на основі концепції соціально-економічного розвитку та аналізу балансу результатів та витрат, пов'язаних з його здійсненням. Відносно самостійними розділами стратегічного плану можуть бути: управління муніципальною власністю, у тому числі природними ресурсами та землею; формування додаткових джерел фінансування розвитку міста; заходи з підтримки малого підприємництва; відновлення та розвиток на нових принципах господарських, економічних та соціальних зв'язків, втрачених у результаті руйнування адміністративно-територіальної системи; здійснення реформ у житлово-комунальному господарстві, розвиток конкуренції в міському господарстві.

Плани стратегічного розвитку міст слугують підґрунтям для розробки програм соціально-економічного розвитку. Такі програми складаються за основними сферами діяльності, з урахуванням розумних співвідношень регулювання з боку органів державної влади та управління і місцевого самоврядування і ринкових відносин. Програми стратегічного розвитку міст зазвичай містять цільові проекти, поетапні плани реалізації і, особливо, основні напрями розвитку. Для прикладу візьмемо розробку стратегічних напрямів розвитку м. Брянка Луганської області, в якому для запобігання подальшому поглибленню економічної кризи потрібно було перейти до здійснення перетворень, які у повному обсязі створили б відповідні правові й економічні умови для розвитку міста, врахували б інтереси усіх верств населення, держави та бізнесу. Програма соціально-економічного розвитку міста ґрунтувалася на тому, що м. Брянка має необхідну для повноцінної життєдіяльності населення виробничу і соціальну інфраструктуру, природні і трудові ресурси, інтелектуальну та культурну базу. Загалом було сформовано шість стратегічних напрямів розвитку міста:

1. Стимулювання розвитку малих шахт, які мають значні запаси кам'яного вугілля з глибиною залягання до 100 м.
2. Створення нових підприємств на наявних вільних площах та майданчиках.
3. Передача в оренду або продаж земельних ділянок у приватну власність.
4. Пріоритетний розвиток не вугільної, а легкої промисловості і поліграфії.
5. Пріоритетний розвиток малого бізнесу.
6. Розвиток взаємозв'язку з населенням та формування позитивного іміджу влади.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні пріоритети стратегічного плану розвитку міст.
2. Що таке визначення цілей розвитку міст?
3. Визначте сильні та слабкі сторони розвитку міст.
4. У чому полягає розробка плану конкретних дій та здійснення стратегії розвитку міст?
6. Дайте визначення поняттям “головна мета” та “принципи розвитку міст”.
7. Висвітліть особливості стратегічного планування соціально-економічного розвитку міст у зарубіжних країнах.

Теми рефератів

1. Роль стратегічного планування у сталому соціально-економічному розвитку міст України.
2. Основні напрями стратегічного планування розвитку міст.
3. Своєрідність української стратегії планування муніципального соціально-економічного розвитку.
4. Пріоритети стратегічного плану розвитку міст.
5. Роль стратегічного планування у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку муніципалітетів.

Література [8; 12; 16; 19; 25; 30; 37; 41; 46; 49]

Тема 12. Муніципальна політика зі сталого розвитку соціальної сфери міст

1. Сутність та головні особливості муніципальної політики в соціальній сфері. Повноваження органів місцевого самоврядування у справі соціального забезпечення населення згідно з Конституцією України.
2. Соціальна підтримка малозабезпечених та непрацевдатних громадян з боку муніципалітетів.
3. Соціальні пільги в Україні. Основні види соціальних пільг.
4. Проблема безробіття в містах України та заходи муніципальних властей щодо його подолання.
5. Поняття, ознаки та види соціальних ризиків.
6. Здійснення соціального обслуговування населення з боку муніципальних установ. Питання реформування управління соціальними відносинами в містах України.

1. Сутність та головні особливості муніципальної політики в соціальній сфері. Повноваження органів місцевого самоврядування у справі соціального забезпечення населення згідно з Конституцією України

Головним завданням соціальної політики держави є сприяння суспільному прогресу, що ґрунтується на закріплених законодавством принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності. Соціальна держава бере на себе обов'язок забезпечити кожному членові суспільства гідний сучасної людини мінімум соціальних благ.

Конституційні положення щодо соціального характеру Української держави повною мірою стосуються і місцевого самоврядування, його органів та посадових осіб, які зобов'язані турбуватися про соціальну справедливість, добробут населення, соціальний захист своїх жителів. Місцеве самоврядування у соціальній державі також має бути соціальним. У цьому полягає важливий принцип місцевого самоврядування, одна з його основ.

У літературі під соціальними основами місцевого самоврядування розуміють муніципально-правовий інститут, який становить сукупність норм, що закріплюють та регулюють соціальну політику місцевого самоврядування, спрямовану на створення умов, які б забезпечили гідне життя та вільний розвиток людини — члена територіальної громади. Соціальні основи місцевого самоврядування спрямовані на гарантування соціально-економічних та соціально-культурних прав людини і громадянина на місцевому рівні. Конституція України безпосередньо покладає на місцеве самоврядування обов'язки щодо забезпечення таких прав людини і громадянина у сфері економічного, соціального і культурного життя:

- “право громадян користуватися для задоволення своїх потреб об'єктами права комунальної власності” (ст. 41);
- “право громадян на соціальний захист, яке гарантується... створенням мереж... комунальних... закладів для догляду за непрацездатними” (ст. 46);
- “право громадян, які потребують соціального захисту, на отримання від органів місцевого самоврядування житла безоплатно або за доступну для них плату” (ст. 47);
- “право громадян на безоплатне отримання медичної допомоги в комунальних закладах охорони здоров'я” (ст. 49);
- “право громадян на освіту, яке забезпечується доступністю і безоплатністю освіти в комунальних навчальних закладах” (ст. 53);
- “права громадян на відшкодування за рахунок місцевого бюджету матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень” (ст. 56).

Органи місцевого самоврядування здійснюють соціальний захист населення, надають підтримку соціально незахищеним верствам населення, сім'ї, материнству і дитинству, розвивають систему соці-

альних служб, займаються питаннями охорони праці, вживають заходів щодо забезпечення зайнятості населення.

2. Соціальна підтримка малозабезпечених та непрацездатних громадян з боку муніципалітетів

Відповідно до Закону “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” соціальна допомога малозабезпеченим сім’ям — це щомісячна виплата, яка надається малозабезпеченим сім’ям, у яких з поважних або незалежних від них причин середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму, що встановлений законодавством для сім’ї. Вона виплачується у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім’ї.

Суб’єктом призначення такої допомоги є малозабезпечені сім’ї, які постійно проживають на території України. Її розмір визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім’ї, встановленим на відповідний період, та її середньомісячним сукупним доходом, але не може бути більшим ніж 75 % прожиткового мінімуму для сім’ї з урахуванням величини гарантованого рівня забезпечення прожиткового мінімуму.

При невиконанні умов призначення і виплати соціальної допомоги її розмір може бути зменшений. Призначена допомога зменшується до 50 % її розміру у разі невикористання сім’єю можливостей знаходження додаткових джерел до існування.

Соціальна допомога призначається на 6 місяців. Її виплата може припинитися у таких випадках: якщо сім’єю приховано або навмисно подано невірогідні дані про її доходи та майновий стан, що вплинули на встановлення права на соціальну допомогу і визначення її розміру, внаслідок чого були надміру виплачені кошти; у разі переїзду сім’ї в іншу місцевість та настання обставин, що унеможливають виплату соціальної допомоги (зокрема, смерть одинокої особи); за заявою уповноваженого представника сім’ї.

Рішення про призначення соціальної допомоги або про відмову в її наданні приймається органом праці та соціального захисту населення протягом 10 календарних днів.

Покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям здійснюється за рахунок субвенцій з Державного до місцевих бюджетів.

Соціальна підтримка непрацездатних громадян з боку органів державного управління та місцевого самоврядування здійснюється з муніципальних (місцевих) бюджетів у формі виплат допомоги з тимчасової та повної непрацездатності, при цьому лєвова частка коштів, призначених на виплату соціальних допомог населенню також надходить до муніципальних бюджетів з державного у вигляді субвенцій.

Найпоширенішим випадком надання допомоги по тимчасовій непрацездатності є захворювання або травма, що непов'язані з нещасним випадком на виробництві. Допомога по вагітності та пологах надається Фондом соціального страхування з тимчасової втрати непрацездатності жінкам за весь період перебування в однойменній відпустці, а також застрахованим особам у випадку усиновлення дитини впродовж 2-х місяців з дня її народження. Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами надається тривалістю 126 календарних днів, з яких 56 — після пологів.

Іншими видами допомоги, які надаються громадянам з боку органів державного управління та місцевого самоврядування, є: допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що надаються у зв'язку із стійкою втратою непрацездатності; страхова виплата потерпілим особам, що виплачується під час їх професійної реабілітації тощо. Крім цього, передбачена матеріальна допомога громадянам України у зв'язку з повною втратою непрацездатності.

3. Соціальні пільги в Україні. Основні види соціальних пільг

Державна пільга, у традиційному розумінні цього поняття, — це передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов'язку або надання додаткових прав. Під соціальними треба розуміти пільги, які пов'язані з життєзабезпеченням громадян та зумовлені зниженням рівня їхніх доходів нижче прожиткового мінімуму або втратою (зниженням) працездатності. Ці пільги можна розглядати як один з видів соціального забезпечення.

Соціальні пільги — це передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов'язку або надання додаткових прав при настанні соціального ри-

зику. Соціальні пільги є додатковим видом соціального забезпечення; вони надаються незалежно від того, чи отримує особа пенсію, допомоги або заробітну платню. Соціальні пільги переважно є грошовими чи матеріально-речовими за формою.

Надміру розвинена система соціальних пільг в Україні (у кількісному еквіваленті) та форм їх виявлення ще не характеризує належного ступеня соціальної захищеності населення. На сьогодні виникла проблема докорінного вдосконалення соціальних пільг, які б сприяли більш ефективному сталому розвитку соціальної сфери міст. Недоліки сучасної державної та муніципальної системи соціальних пільг є такими: відсутність системного нормативно-правового акта, який універсально встановлював би підстави, перелік суб'єктів, види та механізм надання соціальних пільг; недосконалість механізму надання пільг, оскільки реально пільгами користуються не всі, хто має на них право (наприклад, правом безоплатного проїзду міським транспортом користуються лише пенсіонери, які проживають у місті; натомість сільські жителі не користуються такою пільгою або користуються дуже рідко); відсутність системи моніторингу доходів сімей, щоб визначати тих, хто найбільше потребує забезпечення.

За терміном надання соціальні пільги класифікуються наступним чином: постійні — діють протягом тривалого проміжку часу; тимчасові — діють протягом встановленого, завчасно зумовленого періоду; надзвичайні — надаються у зв'язку з певними обставинами.

Найпоширенішою пільгою у сфері житлово-комунальних послуг є звільнення від плати за житло та (або) комунальні послуги або її зменшення. Наступна пільга у сфері житлово-комунальних послуг — це першочергове або позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов. Ще одним видом житлово-комунальної пільги вважається надання бюджетних кредитів та позик на індивідуальне житлове будівництво.

Право на безоплатне або пільгове придбання ліків входить у систему медико-реабілітаційних пільг. Наступною пільгою, яка належить до цієї системи є безоплатне або пільгове санаторно-курортне лікування та виплата компенсації за невикористане право на пільгове санаторно-курортне лікування.

Найбільш використовуваною транспортною пільгою є право безкоштовного проїзду всіма видами пасажирського міського (комунального) та приміського транспорту.

До соціально-трудоувих пільг належить право на позаконкурсне зарахування до вищих навчальних закладів при отриманні позитивних оцінок.

Соціально-побутовими пільгами є:

- безоплатне або пільгове встановлення телефонів;
- безоплатне або пільгове користування телефонами тощо.

4. Проблема безробіття в містах України та заходи муніципальних властей щодо його подолання

Однією з найголовніших проблем соціального розвитку будь-якого регіону України є безробіття, яке охопило мільйони наших громадян, змусивши їх виїжджати в країни Європи та Російську Федерацію у пошуках роботи. Особливо гостро ця проблема стоїть у Західних регіонах України, де в окремих містах близько 50 % населення повністю або частково є безробітними. З метою зменшення рівня безробіття органи державної влади, а особливо місцевого самоврядування вживають заходи, спрямовані на створення сприятливого бізнес-клімату для підприємницької діяльності, залучення інвестицій у розвиток малого та середнього бізнесу, який дав би можливість створити нові робочі місця.

Новим видом забезпечення у системі загальнообов'язкового соціального страхування є допомога по безробіттю, тобто періодичні виплати, що надаються протягом встановленого законом терміну особам, визнаними в законному порядку безробітними, з коштів соціального страхування у розмірі, пропорційному страховому стажу і втраченому заробітку, або у твердій сумі. Право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу мають насамперед застраховані особи, визнані у встановленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менш як 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески. Таким особам розмір допомоги по безробіттю визначається у відсотках до їхньої середньої заробітної платні (доходу), визначеної відповідно до порядку обчислення середньої заробітної платні (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого Кабінетом Міністрів України, залежно від страхового стажу:

- до 2 років — 50 %;
- від 2 до 6 років — 55 %;
- від 6 до 10 років — 60 %;
- понад 10 років — 70 %.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру:

- перші 90 календарних днів — 100 %;
- протягом наступних 90 календарних днів — 80 %;
- у подальшому — 70 %.

У середньомісячну заробітну платню (дохід) для обчислення допомоги по безробіттю входять усі види виплат, на які нараховувалися страхові внески.

Виплата допомоги по безробіттю обмежується Законом як у тривалості її виплати, так і в її розмірі. Вона виплачується з 8-го дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості (особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин, з 91-го календарного дня) і загальна тривалість її виплати не може перевищувати 360 календарних днів протягом 2-х років, а для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати не може перевищувати 720 календарних днів. Допомога по частковому безробіттю надається застрахованим особам у разі втрати ними частини заробітної платні внаслідок вимушеного тимчасового скорочення нормальної чи встановленої на підприємстві відповідно до законодавства України тривалості робочого часу та (або) перерви в отриманні заробітної платні чи скороченні її розмірів у зв'язку з тимчасовим припиненням виробництва без переривання трудових відносин з причин економічного, технологічного та структурного характеру.

5. Поняття, ознаки та види соціальних ризиків

Поняття соціального ризику за правом соціального забезпечення ґрунтується на вузькому розумінні цієї групи ризиків як власне соціальних, тобто таких, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи та пов'язані з соціально-економічними чинниками в державі. Соціальний ризик — це закріплена законодавством та визнана суспільством соціально-значуща обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно їх уникнути.

Правова природа соціального ризику зумовлює особливу природу права соціального забезпечення та визначає такі функції: попередження можливих матеріальних негараздів особи або надання допомоги особі чи членам її сім'ї, які перебувають в особливому матеріальному чи соціальному становищі.

З огляду на організаційно-правові форми соціального забезпечення соціальні ризики можна класифікувати на страхові, тобто ті, які забезпечуються в межах системи соціального (державного та недержавного) страхування, та нестрахові – забезпечуються за програмою соціальної державної підтримки. Така класифікація все ж таки є умовною, оскільки один і той самий ризик може бути як страховим, так і нестраховим. Юридичне значення має поділ юридичних ризиків за їх змістом. Тому в українському законодавстві вирізняють наступні види соціальних ризиків: непрацездатність, безробіття (часткове безробіття), втрата годувальника та малозабезпеченість.

Непрацездатність – це соціально-фізіологічний стан людини, зумовлений втратою чи зменшенням природних функцій організму або ж зниженням професійної кваліфікації та неможливістю здійснення трудової діяльності відповідно до суспільно значущих вимог.

Безробітними є особи працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Малозабезпеченість як соціальний ризик визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму в державі. Малозабезпеченість не є нестраховим соціальним ризиком, оскільки фінансується за рахунок асигнувань, які враховані в розрахунках розміру коштів, передбачених з Державного бюджету України до бюджетів Автономної республіки Крим, обласних, міст Києва і Севастополя у вигляді дотацій та нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів.

6. Здійснення соціального обслуговування населення з боку муніципальних установ. Питання реформування управління соціальними відносинами в містах України

Соціальне обслуговування населення України має комплексний характер і включає різні види соціальних послуг, що спрямовані на задоволення особливих потреб громадян, зумовлених хворобою,

інвалідністю, старістю та іншими соціальними ризиками. Воно являє діяльність державних, муніципальних або уповноважених державою чи органами місцевого самоврядування установ щодо надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, які перебувають у важкій життєвій ситуації.

Соціальне обслуговування може виражатися у таких формах: матеріальна підтримка та соціальні послуги.

Матеріальна підтримка полягає у наданні особі, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, матеріальних благ: речей, одягу, засобів пересування тощо. У деяких випадках соціальне обслуговування здійснюється у формі надання грошової допомоги або грошової компенсації.

Розрізняють такі види соціальних послуг: ті, що надаються за рахунок коштів страхових фондів; соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян на дому; стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку; стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів з числа звільнених з місць позбавлення волі; соціальне обслуговування дітей; соціальна реабілітація та адаптація інвалідів; санаторно-курортне лікування; забезпечення протезно-ортопедичними виробами; забезпечення засобами пересування.

Соціальний захист населення — важке економічне та політичне завдання для будь-якого рівня влади, і особливо це стосується муніципальних органів, які найближче стоять до місцевих проблем та населення. Головна мета таких установ — ліквідація абсолютної бідності та зниження рівня безробіття.

Для ефективного управління соціальними відносинами в містах України, зокрема при наданні матеріальної допомоги, потрібно з'ясувати, хто має право отримувати муніципальну підтримку. Проблема полягає ще й в тому, що при організації соціальної підтримки найчастіше оцінюють не споживання, а прибуток як міру споживчих можливостей. Тому виникає заперечення стосовно використання критеріїв низького прибутку без урахування соціального статусу чи заслуг потенційного одержувача допомоги перед суспільством: працездатні чи непрацездатні, інвалід війни чи молодий безробітний зі шкідливими звичками, чи мають вони однакові права та отримують однакову підтримку від держави.

Державна соціальна допомога надається з коштів державного бюджету, а також позабюджетних фондів у формі грошової допомоги, безкоштовних та пільгових послуг особам та сім'ям, які мають прибуток нижчий за прожитковий мінімум. Органи місцевого самоврядування можуть здійснювати будь-які адресні програми з муніципального бюджету та залучених коштів з інших джерел, з встановленням для них власного критерію участі. У роботі соціальних установ мають враховуватися критерії надання соціальної допомоги з точки зору соціальної справедливості, які включають рівень прибутку одержувача пільг, ступінь працездатності, нагальність задоволення потреб, соціальний статус. При визначенні права на соціальну підтримку потрібно також враховувати такі види прибутків, як зарплата, допомога по безробіттю, стипендія, усі види пенсій, субсидій тощо.

Крім цього, важливим моментом в управлінні установами соціального захисту є залучення позабюджетних коштів до соціальної сфери.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка управління соціально-економічним розвитком міст?
2. Схарактеризуйте головні особливості муніципальної політики в соціальній сфері.
3. Покажіть роль держави у розвитку соціальної сфери муніципалітетів.
4. У чому полягає соціальна підтримка малозабезпечених та непрацездатних громадян з боку муніципалітетів?
5. Які органи місцевого самоврядування здійснюють соціальне обслуговування населення?
6. Схарактеризуйте заходи муніципалітетів, які спрямовані на зменшення рівня безробіття в містах України.

Теми рефератів

1. Сутність та головні особливості муніципальної політики в соціальній сфері.
2. Законодавче забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міст.
3. Соціальні пільги та інші види соціальної допомоги.

4. Особливості соціальної підтримки малозабезпечених та незабезпечених громадян з боку муніципалітетів.
5. Форми та види соціального обслуговування населення.
6. Заходи муніципальних властей щодо подолання безробіття в містах України.

Література [4; 6; 7; 12; 15; 16; 20; 24; 43]

Тема 13. Інноваційна спрямованість та ефективність розвитку міст

1. Інноваційна основа соціально-економічного розвитку міста. Політика міської виконавчої влади в галузі інновації.
2. Принципи інноваційної діяльності муніципальних органів влади. Моделі та програми інноваційного розвитку міст.
3. Поняття технополісу. Вимоги до розміщення технополісів.
4. Зарубіжний та вітчизняний досвід становлення і розвитку технопарків.
5. Стратегія інноваційного розвитку міст. Проблеми стратегії інноваційного розвитку міст. Сутність стратегії розвитку.

1. Інноваційна основа соціально-економічного розвитку міста. Політика міської виконавчої влади в галузі інновації

Інновація може визначатися як зміна віддачі ресурсів або як зміни в цінностях й задоволеності, які отримує споживач з використовуваних ним ресурсів (чи нововведення стосовно їх використання). Тож, люди, які займаються інноваційними процесами, повинні відрізнятися інноваційним типом мислення. Інноваційна діяльність має ґрунтуватися на економічних і соціальних теоріях, згідно з якими зміни є цілком нормальним і природним явищем.

Для Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Одеси, Запоріжжя, Львова та інших міст з їхнім величезним промисловим, науково-технічним та інтелектуальним потенціалом загальна інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку має полягати в розробленні та впровадженні власних і широкому використанні запозичених перспективних високих технологій. Пріоритетними повинні ставати наукомісткі та інтелектуаломісткі виробництва, спрямовані на всебічне заощадження ресурсів і живої праці, на істотне

обмеження і за можливості повне виключення забруднень навколишнього середовища та забезпечення гармонізації відносин людини, суспільства і техносфери з природою.

Економічна база будь-якого міста — це його націлена зовні діяльність. Така база породжує, насамперед, інші види діяльності, які необхідні для забезпечення життя людей, зайнятих у цих базових видах діяльності (торгівлі, транспорті, адміністрації, дозвіллі, послугах тощо), які, своєю чергою, також породжують нові види діяльності.

Міський господарський комплекс являє собою цілісну сукупність взаємозалежних суб'єктів господарювання, включаючи органи державної влади і місцевого самоврядування, діяльність яких і взаємини між якими спрямовані на досягнення загальної мети — максимально можливого забезпечення потреб населення відповідно до духовних, культурних та історичних традицій з використанням необхідних ресурсів, джерел та інфраструктури. При цьому мешканці міста виступають одночасно джерелом влади і суб'єктом господарювання, оскільки вони обирають органи влади місцевого самоврядування, беруть участь у процесі виробництва матеріальних і духовних цінностей, у забезпеченні життєдіяльності та розвитку міста.

Динамізм прогресивних процесів у передових промислово розвинених країнах ґрунтується на інноваційному підході, науково-технічному відновленні виробничої діяльності і ринкових механізмах. Ці самі завдання гостро постають як перед Україною загалом, так і перед окремими регіонами, містами. Головне завдання інноваційної діяльності виконавчої влади міста полягає в тому, щоб активно сприяти виходу в світову економіку за окремими визначальними напрямками. Поточним завданням програми інноваційного розвитку слід визначити більш плідне використання та істотне посилення інтелектуального потенціалу міста і на цій основі поліпшити економічну ситуацію в регіоні.

2. Принципи інноваційної діяльності муніципальних органів влади. Моделі та програми інноваційного розвитку міст

Ефективність формування і реалізації інноваційної політики, як і будь-якої складної і відповідальної справи, істотною мірою визначається методологічними принципами, на яких вона побудована. На щастя, існує як позитивний власний досвід інноваційного розвитку міст України у попередній період, так і успішний досвід провідних

економічно розвинених країн і тих країн, які за рахунок інноваційної спрямованості досить швидко досягли відсутніх соціально-економічних результатів. До останніх, зокрема, належать Японія, Південна Корея, Китай, Бразилія, Індія та ін.

Отже, інноваційна діяльність повинна здійснюватися на таких принципах:

- конкурентність фінансування, у тому числі за допомогою грантів;
- демократія і самоорганізація у науковому співтоваристві, оцінюванні проектів на основі анонімного рецензування;
- заохочення співробітництва між усіма учасниками формування новаторської здатності міста: економіка— наука— підприємництво— політика— культура— інформаційна інфраструктура— ресурси.

Інтеграцію науково-технічного і виробничого потенціалу найбільших міст України у світову економічну систему потрібно здійснювати через політику диференційованого співробітництва з урахуванням стратегічних інтересів і можливостей потенційних партнерів. Інноваційна політика науково-технічного розвитку міста має будуватися на основі організації спеціальних центрів, технопарків, призначених для того, щоб сприяти прискореному впровадженню високоефективних технологій у різні сфери економічної діяльності в місті та прискореній підготовці (чи перепідготовці) відповідних кадрів. Ці центри за допомогою залучення провідних учених і висококваліфікованих фахівців-виробничників проводять вивчення і системний аналіз прогресивних починань як у виробничій, так і невиробничій міській діяльності з метою наукового обґрунтування їхньої ефективності та підтвердження доцільності поширення та/або розвитку. Центри організують курси, цикли семінарів, школи-семінари, консультації та практично сприяють впровадженню високих технологій.

Сутність моделі інноваційного розвитку міста полягає у кардинальному перегляді цілей, змісту і характеру виробництва у промисловій сфері економіки міста з виключенням із цієї сфери всього застарілого, того, що не відповідає інтересам людини і міста і не має попиту на сучасному ринку, що пов'язане з економічно невинуватим надмірним споживанням природних ресурсів, енергії та живої людської праці, що забруднює навколишнє середовище і взагалі несумісне з провідними тенденціями промислового виробництва.

Ефективним шляхом досягнення цієї мети при реалізації моделі інноваційного розвитку є створення інноваційного центру, який являтиме собою: організаційно-технічну, експертно-консультаційну, фінансово-економічну та інформаційну системи, що забезпечуватиме формування і розвиток у регіоні мережі ефективних експортно-орієнтованих виробництв нематеріальної інтелектуальної продукції за участю провідних зарубіжних компаній. Прикладом цього може бути Харківський Інноваційний Порт. Основними видами продукції таких виробництв мають бути:

- інформаційні технології, у тому числі програмне забезпечення комп'ютерних систем;
- наукові, технічні та конструкторські розробки і рішення як основа нових технологій і об'єктів техніки у будь-якій сфері діяльності.

3. Поняття технополісу. Вимоги до розміщення технополісів

Однією з форм осередку концентрації розвитку передових технологій і стимулювання інновацій є створення технополісів. Практика та організація технополісів у різних країнах дає змогу виділити основні умови їхнього створення і функціонування. Район розміщення технополісу повинен задовольняти певній множині критеріїв. Обов'язковою передумовою організації технополісу є наявність вищих навчальних закладів, академічних чи інших науково-дослідних інститутів, яким надається вирішальна роль у здійсненні, а також координації наукових досліджень та розробок і підготовці кваліфікованих фахівців.

Вказуючи на надзвичайну важливість для технополісів наявності плідних контактів з дослідницькими організаціями, особливо слід наголосити на тому, що при організації технополісів головною тенденцією має бути не інституційна діяльність чи відкриття нових дослідницьких інститутів та інших наукових установ, а практичне використання потенціалу вже існуючих вищих навчальних закладів, лабораторій тощо, координація і належне коригування напрямів їхньої дослідницької діяльності, створення на основі цього тимчасових творчих наукових колективів для вирішення конкретних завдань, пов'язаних з розробкою наукомістких технологій і нової високотехнологічної продукції, здійснення інформаційного обміну тощо.

Іншою необхідною умовою створення технополісу виступає

наявність на відповідній території наукомістких підприємств і фірм, що приваблюють власників капіталу, які бажають вкласти кошти у нову, потенційно вигідну перспективну справу.

Великого значення надається і такій попередній умові доцільності розміщення технополісів, як компактність території. Компактність території, на якій розташований технополіс, виступає однією з передумов забезпечення належної комфортності проживання там високопрофесійних фахівців і обслуговуючого персоналу. Водночас немає правил без винятку. Як показує світова практика, поряд з насправді невеликими за своєю площею технополісами існують і технополіси та технопарки, для яких характерними є саме досить значні розміри території їхнього розташування.

Створення технополісів вимагає доволі значних фінансових вкладень. Величина коштів, необхідних для створення технополісу, залежить від багатьох обставин. Серед них, насамперед, слід вказати на її залежність від таких факторів: від основних напрямів діяльності майбутнього технополісу; від розмірів площі, що відводиться під його роботу; від обсягу запланованих будівельних робіт, кількості і характеру споруджуваних об'єктів; від віддаленості технополісу від “материнського” міста, стану транспортних та інших комунікацій між технополісом і цим містом; від передбачуваної кількості фірм технополісу, а також їхньої спеціалізації, що вимагає відповідного технічного оснащення тощо.

4. Зарубіжний та вітчизняний досвід становлення і розвитку технопарків

Відомо, що класичні технопарки Заходу — це здебільшого неприбуткові організації, що володіють територією з розвиненою виробничою і соціальною інфраструктурою та існують за рахунок доходів від здачі в оренду приміщень і оплати наданих послуг. Клієнтами технопарків виступають численні промислові корпорації і фірми, які втілюють у життя інновації.

В Україні з цього приводу існують свої перешкоди. Серед них і відсутність у засновників вітчизняних технопарків і технополісів необхідних коштів для облаштуваності інфраструктури, і бідність та вкрай мала чисельність потенційних клієнтів. Це й відсутність інтересу вітчизняного капіталу до інвестування у нові технології. Тому перші українські технопарки, створені на базі Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, Інституту фізики

напівпровідників (Київ) і Науково-технологічного концерну “Інститут монокристалів” (Харків), не можуть розглядатися як класичні організації інноваційної інфраструктури. Вони швидше за все становлять виробничі структури, оскільки їх основне завдання полягає у розробці та виробництві конкурентоспроможності технологій і продукції.

З огляду на те, що економічні умови в Україні не сприяють розвитку інноваційного виробництва, для технопарків на 15 років визначений пільговий режим господарської діяльності. Це дає їм можливість накопичувати і спрямовувати на розвиток свого потенціалу досить значні суми, що дасть змогу підтримати пріоритетні сектори у вітчизняному науково-технічному комплексі до тих часів, коли інтегроване у світове та європейське господарство наше модернізоване виробництво стане активним споживачем нових технологій.

Підводячи підсумок короткому аналізу інноваційного потенціалу виробничого і наукового комплексів нашої країни, можна сформулювати такі основні висновки:

- існуюча господарська ситуація в Україні свідчить, що сам собою розвиток інноваційної інфраструктури не забезпечує інтенсифікації інноваційних процесів у матеріальному виробництві;
- вітчизняні виробництва з високими ступенями технологічного переділу за багатьма параметрами істотно поступаються закордонним конкурентам, що виступає однією з причин їхньої інвестиційної непривабливості в умовах відкритої економіки;
- модернізація наукомістких галузей матеріального виробництва і підвищення тим самим їхньої конкурентоздатності вимагають значних капіталовкладень і тривалого часу (в Європі на це треба було 15–20 років) і широкого запозичення закордонного досвіду;
- об’єктивно гарними перспективами інноваційного розвитку й успішного інтегрування у світову економіку володіють лише окремі високотехнологічні галузі, такі як авіакосмічна промисловість, важке енергомашинобудування та ін.

5. Стратегія інноваційного розвитку міст. Сутність стратегії розвитку

Досягнення цілей моделі інноваційного розвитку міста забезпечується розв’язанням найперше ключових завдань шляхом роз-

робки стратегії інноваційного розвитку з боку органів місцевого самоврядування. Інтегральним завданням проекту “Харківський Інноваційний Порт” виступає забезпечення привабливості Харківського регіону для іноземних та вітчизняних, у тому числі місцевих інвесторів і фірм — замовників науково-технічної продукції і послуг, і просування інтелектуальної продукції регіону на міжнародні ринки.

Відповідно до цього структурно завдання повинні охоплювати:

- а) нормативно-правову сферу;
- б) організаційно-правову сферу;
- в) регуляторно-адміністративну сферу;
- г) сферу розвитку інфраструктури бізнесу;
- д) інформаційно-рекламну сферу;
- е) сферу підготовки кадрів.

Основними завданнями стратегії ефективного інноваційного розвитку міст України мають вважатися: інноваційне забезпечення регуляторної та управлінської політики в економіці міста; аналітична оцінка і підготовка до реалізації принципово нових моделей, рішень, проектів, технологій; підтримка бізнес-структур, що застосовують нові технології; створення в інфраструктурі бізнесу освітніх інститутів; вихід на міжнародний рівень конкурентоспроможності у сфері науки, технологій, економічних моделей розвитку бізнесу; сприяння створенню комунальної інноваційної фінансово-кредитної установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм; організація і регулярне проведення виставок і презентацій продукції підприємств інноваційної сфери тощо.

Загалом стратегія реорганізації інтелектуального сектору економіки і підвищення новаторської здатності міста повинна передбачати:

- дієву підтримку сфери освіти і наукових шкіл з фундаментальної науки міста, що виступає безальтернативним засобом їх інтеграції у світове високотехнологічне виробництво;
- фокусовані цільові інвестиції у наукові центри світового рівня, що дасть можливість активно розвивати конкурентне виробництво у місті, тобто створювати додаткові робочі місця;
- використання існуючої нормативної бази і зусилля з подальшого її розвитку, спрямовані на закріплення і реалізацію стратегічної ролі інтелектуального потенціалу в економіці міст;
- організацію процесу комерціалізації діяльності науково-дослідних організацій і колективів.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи політики міської виконавчої влади в галузі інновації.
2. Дайте характеристику моделям та програмам інноваційного розвитку міст.
3. Що таке технополіс?
4. Розкрийте особливості інноваційної політики органів місцевого самоврядування у галузі міської промисловості.
5. У чому полягає стратегія інноваційного розвитку міст?
6. Розкрийте сутність стратегії розвитку.

Теми рефератів

1. Принципи інноваційної діяльності муніципальних органів влади.
2. Моделі та програми інноваційного розвитку міст.
3. Поняття технополісу. Вимоги до розміщення технополісів.
4. Затвердження програми розвитку технополісів.
5. Роль муніципальних органів влади у вирішенні проблем стратегії інноваційного розвитку міст.

Література [5; 10; 12; 30; 31; 39; 44; 46; 59]

Тема 14. Оптимізація управління системою життєзабезпечення та розвитку міста

1. Принципи та механізми побудови системи управління життєзабезпеченням міста.
2. Формування цілей і завдань системи планування і управління містом з боку органів місцевого самоврядування як складова ефективного управління життєзабезпеченням міста.
3. Вибір і обґрунтування критеріїв досягнення цілей планування і управління соціально-економічним розвитком міста.
4. Синтез організаційної структури управління життєзабезпеченням і розвитком міста.
5. Роль інформаційних технологій у підтримці прийняття рішень і оцінки ефективності функціонування системи управління містом.

1. Принципи та механізми побудови системи управління життєзабезпеченням міста

Одним із головних факторів успішної реалізації програми розвитку будь-якого міста й реального підвищення ефективності місцевого самоврядування у справі життєзабезпечення та розвитку міста, слід вважати розробку нової системи управління містом і міським господарством, націленої на: неперервне підвищення рівня життя населення, якості наданих послуг службами міського господарства, підвищення рівня інвестиційної привабливості міста; підвищення ступеня довіри населення до діяльності міської влади, забезпечення прозорості влади, удосконалення та посилення процесів демократизації; формування нових механізмів управління, істотне підвищення рівня та якості функціонування системи життєзабезпечення; відповідність європейським стандартам у галузі управління міським господарством, соціальним та економічним розвитком міста.

Необхідність реформування системи управління містом і міським господарством зумовлена наступними обставинами:

по-перше, існуюча система управління, що зберегла основні риси адміністративно-командних методів, не відповідає ринковим відносинам, що розвиваються, господарській самостійності, демократизації суспільства і гальмує їх розвиток;

по-друге, апарат управління, що нині функціонує, не підготовлений до впровадження сучасних методів теорії організаційного управління, активно розроблюваної закордонними ученими, що пройшли практичну апробацію в багатьох країнах, які стали на шлях ринкової економіки;

по-третє, практична реалізація сучасних методів управління сполучена з широким впровадженням інформаційних технологій і математичних методів обробки управлінської інформації, переходом до безпаперових технологій управління, що вимагає значних фінансових витрат і перепідготовку управлінських кадрів.

Ядром системи управління життєзабезпеченням і розвитком міста як соціально-економічної, організаційної системи є механізм її функціонування. Він являє собою набір цілей, критеріїв, принципів, методів, правил, положень, функцій, що регламентують роботу системи та її структурних складових, форм і засобів впливу на соціально-економічні та суспільно-політичні процеси з метою забез-

печення поліпшення умов життєдіяльності населення, соціального й економічного розвитку.

Вирізняють три основні складові механізму функціонування системи управління життєзабезпеченням і розвитком міста на різних ієрархічних рівнях управління: механізми цілепокладання і цілей усієї системи загалом (окремих підсистем); механізми цілепокладання і мети окремих структурних елементів, підпорядкованих системі (підсистемі) верхнього рівня; механізми управління системою, окремою чи підсистемою структурним елементом.

При синтезі оптимальної структури системи управління містом, ключовими проблемами, які потрібно вирішувати насамперед, є: формування цілей, що стоять перед системою управління; визначення критеріїв, що характеризують ступінь досягнення поставлених цілей.

2. Формування цілей і завдань системи планування і управління містом з боку органів місцевого самоврядування як складова ефективного управління життєзабезпеченням міста

Цілі мають формуватися і встановлюватися на основі місії муніципального управління, що полягає у підвищенні рівня (якості) життя населення міста. Вони характеризуються наступним чином:

- конкретність і вимірність. Це дасть змогу створити чітку базу відліку для подальших рішень та оцінювання ходу роботи;
- часовий аспект при формуванні цілей;
- сформульовані цілі мають бути досяжними. Тому попередньо необхідно оцінювати ресурси для досягнення поставлених цілей. Надалі ресурси уточнюються під час розробки детальної програми досягнення поставлених цілей;
- поставлені цілі мають бути взаємопідтримуючими. Дії та рішення, необхідні для досягнення однієї мети, не повинні заважати досягненню інших цілей. У протилежному випадку це може призвести до конфлікту між окремими підрозділами системи управління містом;
- інтегральні цілі функціонування усієї системи повинні бути деконтованими на окремі підцілі, що, своєю чергою, розподіляються на окремі складові і т. ін. При цьому потрібно вирішувати наступні завдання:

- вибір основ декомпозиції цілей;
- вибір послідовності застосування основ декомпозиції цілей на основі тимчасових, функціональних, структурних критеріїв та ін.;
- вибір критеріїв зупинки декомпозиції цілей.

У підсумку будується “дерево” (граф) цілей системи загалом. При розгляді “дерева” цілей можливі ситуації, які потрібно враховувати, формуючи оптимальну структуру управління життєзабезпеченням і розвитком міста:

- ціль вищого рівня погоджена з локальними цілями, що лежать на нижчому рівні;
- локальні цілі нижчого рівня різні, але ціль на вищому рівні є об’єднанням локальних цілей;
- локальні цілі нижчого рівня відмінні від мети вищого рівня;
- цілі на різних рівнях “дерева” цілей постійні чи змінюються у часі.

3. Вибір і обґрунтування критеріїв досягнення цілей планування і управління соціально-економічним розвитком міста

Одним із головних підходів до управління в організаційних системах є принцип управління цілями. Тому після формування “дерева” цілей потрібно побудувати критерії, що визначають ступінь досягнення поставлених цілей.

У різі, якщо локальні цілі нижчого рівня різні, але ціль вищого рівня є об’єднанням локальних цілей, слід використовувати різні пакети критеріїв з урахуванням їхніх вагових коефіцієнтів, що визначаються на основі експертних оцінок фахівців. Формування інтегральних критеріїв вищого рівня, як зазначалося, не завжди вдається, оскільки локальні цілі нижчого рівня можуть бути відмінні чи не погоджені з цілями вищого рівня. У цьому випадку формуються компромісні рішення на різних рівнях ієрархічної системи управління життєзабезпеченням і розвитком міста. Можливі різні схеми побудови координуючих рішень від принципу “твердої централізації” до стратегії вільного ринку. Розглянемо їх.

1. Принцип “твердої централізації” передбачає, що підсистема, яка стоїть вище, задає нижчим підсистемам точні плани і, таким чином, цілком визначає поведінку підлеглих їй підсистем. При цьому верхня підсистема повинна забезпечити підсистеми нижчих рівнів усіма необхідними ресурсами.

2. Пріоритетне управління ґрунтується на тому, що підсистема вищого рівня встановлює плани “пропорційної” ефективності функціонування підсистем нижчого рівня. Відмінність цього управління від “твердої централізації” полягає лише в тому, що якщо підсистеми нижчих рівнів зацікавлені в отриманні вигідного плану, то вони домагаються підвищення ефективності роботи.

3. Стратегія обмеженої волі полягає в тому, що підсистема вищого рівня задає не точні плани, а деякі галузі, в межах яких підсистеми нижчих рівнів вправі вибирати “вигідні” для них плани. При цьому верхня підсистема може використовувати стимулювання за економію ресурсів.

4. Стратегія компромісу чи погоджене планування враховує те, що підсистеми нижчих рівнів вибирають плани із заданої безлічі, при цьому не піклуючись про погодженість з іншими підсистемами.

Відкрите управління чи механізм чесної гри передбачає, що підсистема вищого рівня максимально враховує інтереси підсистем нижчих рівнів і дає такі плани, що забезпечують максимум цільових функцій підсистем нижчих рівнів.

6. Стратегія “вільного ринку” діє тоді, коли підсистема вищого рівня, маючи свої власні цілі й володіючи ресурсами і стимулами, не обмежує дії підсистем нижчих рівнів. Однак допомогою стимулів домагається досягнення своїх цілей, не піклуючись про інтереси підсистем нижчих рівнів. Ця стратегія відрізняється від стратегії компромісу тим, що центр не отримує інформацію про можливості підсистем нижчих рівнів від самих підсистем, а лише через свої канали. Підсистеми нижчих рівнів не зобов'язані видавати яку-небудь інформацію підсистемі вищого рівня.

4. Синтез організаційної структури управління життєзабезпеченням і розвитком міста

Успішна реалізація цілей управління в умовах матеріальних, фінансових і законодавчих обмежень можлива за наявності відповідного органу управління, здатного ефективно вирішувати поставлені завдання. Таким чином, одним із основних напрямів Програми слід вважати аналіз відповідності існуючої структури міськвиконкомів цілям управління, що полягає у досягненні планованих значень показників різного рівня, які відбивають функціонування міста

й у разі потреби синтез нової структури, здатної ефективніше вирішувати поставлені перед нею стратегічні й тактичні цілі та завдання.

Слід зауважити, що синтез системи управління містом представлено у вигляді двох взаємозалежних організаційних заходів: вибір структури системи управління (структурний синтез) і вибір алгоритмів управління у рамках заданої структури. Серед різних організаційних управлінських структур найбільший розвиток отримали ієрархічні структури. Основною особливістю ієрархічних систем є те, що елементи вищого рівня, хоча й зумовлюють цілеспрямовану діяльність елементів нижчих рівнів, але не цілком керують нею. Приймаючим рішення елементам нижчих рівнів повинна бути надана деяка свобода у виборі власних рішень; ці рішення можуть бути, але не обов'язково саме тими, які вибрав би вищий рівень. Така свобода дій – відмінна риса будь-якої соціальної чи біологічної багаторівневої системи.

В основу синтезу структури управління життєзабезпеченням та розвитком міста покладені наступні принципи:

- відповідність функціональної області підрозділу виконанню однієї чи кількох цілей відповідного рівня;
- число рівнів управління має відповідати числу рівнів “дерева” цілей;
- сфера контролю, тобто чисельність кожної структурної одиниці не повинна перевищувати оптимальних для цієї функціональної області значень;
- кожний з підрозділів нижчого рівня повинен координуватися тільки одним підрозділом вищого рівня.

Створення інформаційно-аналітичної системи виконується відповідно до принципів проектування і реалізації корпоративних інформаційних систем, тобто має компонентну архітектуру. Це означає, що система формується навколо єдиного набору інтегрованих баз і сховищ даних, забезпечуючи ПЕОМ керівників органів місцевого самоврядування аналітичними засобами для комплексного аналізу інформації з баз даних.

5. Роль інформаційних технологій у підтримці прийняття рішень і оцінки ефективності функціонування системи управління містом

Одним із ключових напрямів удосконалення системи управління життєзабезпеченням розвитку міста з боку органів місцевого само-

врядування є створення інформаційної технології підтримки прийняття управлінських рішень. Для цього потрібно впровадити відповідний комплекс інформаційно-комунікаційних засобів і технологій у роботу органів місцевого самоврядування. Забезпечити функціонування вузла Інтернет міськвиконкомів, планування розвитку єдиної інформаційно-аналітичної і рекламної системи міст, а також визначення принципів створення земельного і містобудівного інформаційних кадастрів, побудову геоінформаційної системи міста, системи управління нерухомістю (комунальною власністю). Також треба створити системи управління галузями міського господарства і проходження документів по структурних підрозділах виконавчих органів, розробити проекти структури корпоративної комп'ютерної мережі, що з'єднає підрозділи міськради і міські служби.

Розробка інформаційної технології виконується на базі виділених цілей, критеріїв і функцій, тобто за результатами системного аналізу механізму прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування.

Робота цього механізму оцінюється на основі багатомірного аналізу в кількох площинах, таких як процеси, характер і функції управління, а також з погляду ресурсного потенціалу міста. Необхідні дані і знання для проведення комплексного аналізу надходять в інтегровані бази і сховища даних органів місцевого самоврядування з локальних баз і сховищ, що знаходяться в підрозділах і службах системи життєзабезпечення міста. Взаємодія елементів механізму прийняття управлінських рішень виконується завдяки наявності єдиної корпоративної обчислювальної мережі з достатньою пропускнуою здатністю.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте принципи побудови системи управління життєзабезпеченням міста.
2. У чому полягають складові механізму управління життєзабезпеченням міста?
3. Визначте конкретність і вимірність управління.
4. Дайте оцінку вибору і обґрунтуванню критеріїв досягнення цілей.
5. Що таке взаємопідтримування поставлених цілей?

Теми рефератів

1. Особливості оптимізації управління системою життєзабезпечення та розвитку міста в сучасній Україні.
2. Механізм управління системою життєзабезпечення міста та його складові.
3. Особливості формування цілей і завдань системи планування та управління соціально-економічним розвитком міста.
4. Конкретність і вимірність управління соціально-економічним розвитком міста.
5. Становлення ефективної системи місцевого самоврядування як складова ефективного управління життєзабезпеченням міста.

Література [5; 19; 30; 31; 41; 46; 59]

Тема 15. Бізнес-інкубатори

1. Сутність бізнес-інкубаторів. Поява та розвиток бізнес-інкубаторів в Україні.
2. Роль органів місцевого самоврядування у створенні та діяльності бізнес-інкубаторів. Мета, цілі та умови успішної діяльності бізнес-інкубаторів.
3. Принципи діяльності бізнес-інкубаторів. Основні послуги, що надаються бізнес-інкубаторами.
4. Діяльність бізнес-інкубаторів в українських містах (Київ, Вінниця, Одеса, Ялта, Рівне, Полтава, Горлівка та ін.).
5. Створення та діяльність бізнес-інкубаторів за кордоном.

1. Сутність бізнес-інкубаторів. Поява та розвиток бізнес-інкубаторів в Україні

Бізнес-інкубатор (інкубатор підприємництва) — це одна із форм організованих господарських комплексів, які орієнтуються на підтримку новостворених підприємств шляхом надання (відповідно до потреб) виробничих, офісних та інших площ для ведення господарської діяльності, офісного обслуговування і послуг, що супроводжують бізнесові (консультації з економічних, фінансових, юридичних, організаційних і технічних питань), а також допомога в пошуку фінансових засобів.

Бізнес-інкубатор (БІ) — організація, яка створює найсприятливіші умови для підтримки малих новостворених фірм та підприємств початківців, що хочуть, але не мають можливостей розпочати власну справу. Бізнес-інкубатори надають своїм клієнтам організаційну, матеріальну, технічну та інформаційно-консультативну допомогу.

Інкубатори поділяються на два види:

1. Класичний (реальний) — діє за схемою: 70 % нових підприємств гинуть протягом першого року.

2. Інтернет-інкубатор — створює для своїх “курчат” тепличний клімат і гине тільки 30 % практично безнадійних. Інтернет-інкубатори розраховані на бізнес, що повинен стартувати і довести свою перспективність максимально швидко. Зазвичай уже трьох-чотирьох місяців вистачить фахівцям інкубатора, щоб зрозуміти, чи зможе проект розвинути і які результати він принесе. У цей час з інкубатора можна легко вилетіти. На сьогоднішній день реально про успішну діяльність Інтернет-інкубатора можна говорити лише в тому випадку, якщо у нього є 6 — 10 добре продуманих проектів із внутрішньою нормою прибутковості не нижче ніж 200 %.

Перші вітчизняні бізнес-інкубатори з'явилися у 1996 р. в рамках програми, фінансованої Інститутом “Відкрите суспільство” (Нью-Йорк). Йдеться про Програму соціальної адаптації військовослужбовців Міжнародного фонду “Відродження”. Тоді було створено пілотні інкубатори бізнесу, клієнтами яких стали підприємства, засновані військовослужбовцями, звільненими в запас. Згодом у 1998 р. виникла Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, яка об'єднала наявні інкубатори бізнесу і ті структури, які надавали підтримку бізнес-інкубаторам.

Нині, за офіційними даними, в Україні зареєстровано більш як 70 інкубаторів бізнесу. Однак, на думку фахівців, цю кількість слід зменшити приблизно в 10 разів. Тобто наразі кількість реально працюючих бізнес-інкубаторів (у класичному розумінні цього слова) не перевищує 7–8, зокрема, в Білій Церкві (один з найбільш показових), Сімферополі, Харкові, Славутічі, Чернігові та інших містах. Бізнес-інкубатори є структурами, що надають допомогу новим компаніям на етапі заснування та становлення. Їх поділяють на так звані класичні інкубатори загального призначення, промислові зони, зони експортної орієнтації, наукові (технологічні) парки, віртуальні бізнес-інкубатори, територіально-виробничі комплекси та коопераційні мережі тощо. Проте в Україні розвиваються здебільшого класичні бізнес-інкубатори, в яких спеціалізація не відіграє особливої ролі.

2. Роль органів місцевого самоврядування у створенні та діяльності бізнес-інкубаторів. Мета, цілі та умови успішної діяльності бізнес-інкубаторів

В економічно розвинених країнах, де бізнес-інкубатори існують уже не один десяток років (США, країни ЄС), вони мають державну, а також муніципальну підтримку. У Китайській Народній Республіці бізнес-інкубатори отримують державну підтримку у вигляді інвестицій у будівництво приміщень для інкубаторів бізнесу та створення і розвиток їх інфраструктури. На жаль, в Україні така державна підтримка практично відсутня. Створенням та діяльністю бізнес-інкубаторів займаються передусім органи місцевого самоврядування. Проте насправді система бізнес-інкубації дає змогу вирішувати саме державні проблеми, у тому числі й соціальні, пов'язані з розвитком підприємництва, сприяє створенню нових робочих місць, зменшує безробіття тощо.

Основна мета бізнес-інкубаторів — допомогти новоствореним фірмам у досягненні зрілості, спроможності самостійного функціонування на ринку. Інкубатор може впливати на регіональний розвиток і “оточення підприємств”, ставлячи перед собою наступні цілі:

- підтримка розвитку регіону, створення передумов для структурних перетворень;
- створення нових постійних робочих місць;
- адаптація і трансфер технологій;
- освоєння невикористаних промислових об'єктів (небажаного майна);
- просування підприємництва, економічний розвиток приватного сектору; розвиток регіону, створення мережі співробітництва підприємств.

Бізнес-інкубатори допомагають новоствореним підприємствам, надаючи їм також іншу підтримку та послуги, наприклад, у розробці бізнес-планів та планів маркетингу, набутті навичок менеджменту, отриманні капіталу та доступі до більш спеціалізованих послуг. Послуги бізнес-інкубаторів дозволяють підприємцям скоротити адміністративні витрати на ранніх етапах своєї діяльності. Бізнес-інкубатор як інструмент економічного розвитку насамперед призначений для підтримки створення та розвитку нових підприємств у громаді.

Бізнес-інкубатори також успішно діють, якщо:

- підтримка центральних та місцевих органів влади — важлива, але пряме втручання не потрібне;

- працюють на принципах неприбутковості, проте мають досягнути самодостатності, щоб стати життєздатними;
- правильно сформований пакет послуг, включаючи приміщення, офісне та технологічне обладнання, тренінгові та консультаційні послуги, технічну підтримку і маркетинг;
- є менеджмент, який розвиває та координує бізнесові, маркетингові та управлінські послуги, технічну підтримку і маркетинг;
- існує доступ до фінансування, необхідного для становлення та зростання бізнесу.

3. Принципи діяльності бізнес-інкубаторів. Основні послуги, що надаються бізнес-інкубаторами

Бізнес-інкубатори, які виникли в Україні з метою допомоги новоствореним фірмам у досягненні зрілості, спроможності самостійного функціонування на ринку, дотримуються певних правил поведінки. Вони створюють мікроклімат для цих фірм, що характеризується трьома основними принципами:

1. Фірмам у будинку надається площа визначеного стандарту, відповідно до потреб орендарів, можлива зміна параметрів приміщень за допомогою модулів, що перебудовуються.

2. Безпосередній доступ до повного переліку послуг, що підтримують розвиток фірм під час перших важких років їхньої діяльності (період інкубації) — у кількості та діапазоні, необхідному на цей час.

3. Ліберальні умови оренди, що надають підприємству можливість входу і виходу з інкубатора в зручний для нього час.

Ці фактори істотно допомагають у подоланні бар'єрів при створенні та розвитку малих підприємств: гнучкі умови оренди і відсутність довгострокової прив'язки до визначеного об'єкта збільшують мобільність; надання офісних і консультаційних послуг дає змогу уникнути збільшення кількості співробітників і придбання основних засобів, що скорочує і робить більш раціональними витрати на функціонування невеликої фірми; консультування, надання інформації і проведення навчальних заходів допомагають підприємцеві вистояти і розвиватися.

Бізнес-інкубатори пропонують своїм орендарям широкий спектр послуг, а також консультаційну та фінансову допомогу. Послуги

інкубатора можуть охоплювати: розміщення підприємців, споживачів ефективних консалтингових послуг, зацікавлених у постійному співробітництві з фірмами-орендарями; допомога в керуванні підприємствами, надання доступу до груп консультантів, бібліотеки, відеотеки; доступ до заходів щодо перепідготовки і навчання, які проводяться, наприклад Центром підтримки підприємництва; надання послуг професійного навчання, беручи до уваги дійсні і майбутні потреби ринку, а особливо, потреби фірм-орендарів; надання професійних юридичних послуг і послуг бухгалтерії; централизовані закупівлі послуг і товарів, приміром меблів, сировини для виробництва, устаткування тощо.

Стосовно пристосування орендарів до ринкових умов, не слід надавати послуг фірмам безкоштовно ні на якій стадії їхнього розвитку. Однак у кожному конкретному випадку варто враховувати ситуацію на ринку і можливості фірми на цей момент. Сам інкубатор повинен функціонувати як підприємство, тобто мати стратегію пошуку засобів на покриття поточних витрат, ремонт об'єктів і нові капіталовкладення.

4. Діяльність бізнес-інкубаторів в українських містах (Київ, Вінниця, Одеса, Ялта, Рівне, Полтава, Маріуполь та ін.)

На сьогоднішній день в Україні зареєстровано та діє більш як 70 бізнес-інкубаторів, які створені в містах Біла Церква, Сімферополь, Чернігів, Славутич, Київ, Вінниця, Горлівка та інших, що входять до складу Української Асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Вони відіграють важливу роль у впровадженні технології бізнес-інкубації в розвиток малого підприємництва, вирішенні проблем зайнятості та економічного розвитку регіонів загалом. Кожний бізнес-інкубатор в українських містах надає своїм клієнтам широкий перелік різноманітних послуг.

Так, Сімферопольська міська громадська організація “Бізнес-інкубатор” надає офісні послуги, організовує діяльність підприємства, навчання, консультації, захист інтересів, надання обладнання, площ (приміщень). Наданням подібних послуг займаються Гурзуфська селищна громадська організація “Бізнес-інкубатор” у м. Ялті, “Бізнес-інкубатор” у м. Вінниці, Одеський молодіжний бізнес-інкубатор “Мегаполіс”, Громадська організація “Полтавський бізнес-інкубатор”, Фонд “Київський бізнес-інкубатор”, ТОВ “Бізнес-

інкубатор” (м. Київ), Молодіжний бізнес-інкубатор Рівненського обласного молодіжного центру праці, Рівненський інноваційний бізнес-інкубатор, бізнес-інкубатори міст Києва та Одеси. Крім зазначених послуг, ці організації надають підприємцям рекламно-інформаційні послуги. Проте найбільше послуг новоствореним підприємствам надають бізнес-інкубатори, створені в містах Біла Церква та Маріуполь.

Так, Білоцерківській інноваційний “Бізнес-інкубатор” надає фінансово-кредитні, рекламно-інформаційні офісні послуги, займається організацією діяльності та захистом інтересів підприємств, консультаціями. Ще ширший спектр послуг у Маріупольського бізнес-інкубатора “Кальміус” (Донецька область), які зводяться до наступного:

- реєстрація та перереєстрація підприємств;
- юридичне супроводження бізнесу;
- консультація та допомога при оформленні документів;
- сприяння в реалізації інвестиційних та інноваційних проектів;
- складання бізнес-планів;
- бухгалтерське супроводження бізнесу, консультації, ведення та відновлення бухобліку;
- програма “мікропозика” для малого та середнього бізнесу;
- організація випуску рекламної та поліграфічної продукції, зовнішнє оформлення;
- випуск сувенірної та представницької продукції;
- розробка фірмового стилю;
- допомога в організації, оформленні та проведенні конференцій, семінарів, виставок, презентацій тощо;
- адресна розсилка, Web-дизайн.

5. Створення та діяльність бізнес-інкубаторів за кордоном

Перший у світі бізнес-інкубатор з’явився у 1959 р. у США. Працівники однієї з американських фабрик, яка припинила свою роботу, створили на її території малі підприємства. Активного розвитку бізнес-інкубатори в США набули у 80-х роках, коли виникла потреба знизити банкрутство малих підприємств. Через брак досвіду за досить короткий час зникла переважна більшість новостворених фірм, але після запуску роботи Бі рівень банкрутства у США в цій сфері знизився втричі. На сьогоднішній день у США діють близько 860 інкубаторів.

За 20 років у світі з'явилося понад тисячу бізнес-інкубаторів і їх кількість постійно зростає. Лише у 90-х роках завдяки їх діяльності малий бізнес створив близько 80 % нових робочих місць у Європі та США. Це зумовлено тим, що упродовж перших трьох років виживають лише 14 – 30 % новостворених малих підприємств. Тоді як у бізнес-інкубаторі ця чисельність значно зростає і становить 85 – 86 %.

Вплив бізнес-інкубаторів на економічний розвиток підприємств та поширення технологічного співробітництва зробив ці організації загальноновизнаним знаряддям регіонального розвитку. Перші регіональні концепції такого типу з'явилися у США і Західній Європі в середині 70-х років ХХ ст. і сприймалися як інструмент створення альтернативних робочих місць, підтримки приватного підприємництва й освоєння пост-промислових об'єктів у регіонах, схильних до структурних криз. З кінця 80-х років інкубатори є усе більш розповсюдженою, підтримуваною урядом публічною формою спонукання економічного розвитку і створення нових робочих місць. Незважаючи на критику (як “гриби після дощу”) доволі багато нових концепцій з'являється в економічно розвинених і нерозвинених регіонах. У наш час у світі діє кілька тисяч інкубаторів, в основному, у високорозвинених країнах (США, Великобританія, Франція, Німеччина). За останні роки підприємства такого типу з'явилися у державах з більш низьким рівнем економічного розвитку. Можна перелічити цілий ряд центрів, що утворилися в результаті реалізації проектів у африканських державах (Габон, Марокко, Нігерія), країнах Латинської Америки (Мексика, Бразилія, Аргентина) або азійських країнах (Ізраїль, Туреччина, Малайзія, Китай). Однак безсумнівним лідером у цій сфері є Польща. Перший інкубатор технологічного напрямку було засновано в Познані у 1990 р. У середині 1997 р. на території всієї Польщі діяло 50 центрів. Більш як 10 підприємств знаходяться на останній стадії проектування.

У Російській Федерації, при ОАО “Московський верстатобудівний завод ім. Серго Орджонікідзе” вже понад шість років діє бізнес-інкубатор, який використовує його виробничі площі і співпрацює з підприємством. Багато підприємств уклали довгострокові угоди з бізнес-інкубаторами на постачання продукції великим підприємствам. Йде підготовка до створення мега-бізнес-інкубатора на базі московського ЗІЛу (близько мільйона кв. м). Предметом діяльності бізнес-інкубаторів за кордоном є: розміщення разом підприємств для забезпечення ефективності витрат на послуги, а та-

кож створення фокусу допомоги для менеджменту; підключення фірм-клієнтів до мережі; доступ до навчання, інформаційна підтримка та можливість користуватися на місці широким діапазоном консультацій; доступ до професійних програм навчання, які забезпечать поточні та майбутні потреби фірм-клієнтів у кваліфікованих працівниках; доступ до ресурсів (матеріально-технічних).

Питання для самоконтролю

1. Що таке бізнес-інкубатори? Коли з'явилися перші бізнес-інкубатори в Україні?
3. Схарактеризуйте мету та цілі бізнес-інкубаторів.
4. Проаналізуйте роль органів місцевого самоврядування у створенні та діяльності бізнес-інкубаторів.
5. Визначте основні види послуг, які надаються бізнес-інкубаторами.
6. Дайте порівняльну характеристику діяльності бізнес-інкубаторів в Україні та за кордоном.

Теми рефератів

1. Роль органів місцевого самоврядування у створенні та діяльності бізнес-інкубаторів.
2. Мета, цілі та завдання бізнес-інкубаторів.
3. Принципи діяльності бізнес-інкубаторів.
4. Діяльність бізнес-інкубаторів в українських містах.
5. Роль бізнес-інкубаторів у розвитку малого бізнесу в українських містах.

Література [2; 3; 25; 33; 34; 39; 53; 58; 59]

Тема 16. Бізнес-клімат

1. Поняття “бізнес-клімат”. Особливості створення сприятливого бізнес-клімату в містах України та роль органів місцевого самоврядування.
2. Методика дослідження бізнес-клімату в містах України.
3. Вплив сприятливого бізнес-клімату на соціально-економічний розвиток міст.
4. Сучасний стан та перспективи розвитку бізнес-клімату в Україні.

1. Поняття “бізнес-клімат”. Особливості створення сприятливого бізнес-клімату в містах України та роль органів місцевого самоврядування

Останнім часом соціально-економічна політика органів місцевого самоврядування в містах України все більше спрямовується на розвиток малого та середнього підприємництва, здатного вирішити проблему безробіття, створення нових робочих місць, наповнення місцевих бюджетів. У попередньому розділі була розглянута діяльність органів місцевого самоврядування зі створення бізнес-інкубаторів, які покликані підтримати малий та середній бізнес у містах України, надати підприємцям-початківцям консультаційну та матеріальну допомогу в розвитку підприємництва. Ще одним напрямом підтримки малого та середнього бізнесу в містах України з боку органів місцевого самоврядування є створення сприятливого бізнес-клімату.

Бізнес-клімат полягає у діяльності органів місцевого самоврядування, а також органів державної влади та управління на місцях, спрямованої на підтримку розвитку малого та середнього підприємництва шляхом створення однакових правил гри для підприємців, дотримання прозорості, стабільності, в тому числі правової, вирішення проблеми страхування іноземних інвестицій, а також залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку міст.

2. Методика дослідження бізнес-клімату в містах України

Дослідження бізнес-клімату в містах України, звичайно, проводиться виконавчими комітетами органів місцевого самоврядування спільно з соціологічними службами. Так, у липні 2007 р. Луцька мерія у співпраці з проектом “Економічний розвиток міст” провели опитування роботодавців м. Луцька. Мета цього опитування полягала у залученні громади до розробки проекту стратегічного планування економічного розвитку, який визначатиме економічне майбутнє міста. Метою опитування було отримання корисної та вірогідної інформації для членів Експертного комітету (ЕК) стосовно думки тих, хто здійснює інвестиції та створює робочі місця в м. Луцьку. Питання анкети стосувалися історії та статусу підприємства, характеру бізнесу, робочої сили та персоналу, інформації про розміщення підприємства, послуги, що надаються органами влади, та стосунки з

ними, а також загальна думка про місто як середовище для ведення бізнесу.

Під час опитування 12 липня 2006 р. було заповнено 34 анкети. Серед компаній були найбільші роботодавці міста, але більшість підприємств — малі. У цьому звіті містяться узагальнені відповіді всіх підприємств.

Для отримання якомога повніших і відвертіших відповідей, респондентів запевнили, що цей звіт не міститиме посилань на конкретні підприємства, а інформація в анкетах буде конфіденційною. Респонденти могли не вказувати інформацію, яку вони не бажали розголошувати.

У звіті були виявлені відмінності у відповідях між підприємствами, що представляють різні сектори економіки, а також між великими підприємствами та представниками малого й середнього бізнесу. Тому значна частина даних проаналізована з урахуванням цих відмінностей.

Оцінивши якість послуг, що надаються органами місцевого самоврядування як незадовільні, підприємства висловили кращі думки щодо бізнес-клімату в м. Луцьку. Одна компанія оцінила місто як “відмінне” для ведення бізнесу, шість дали оцінку “добре”, і двадцять — “задовільно”. І лише одна компанія назвала м. Луцьк непридатним для ведення бізнесу. Підприємці поділяють думку, що міська економіка поліпшиться завдяки позитивним змінам на місцевому рівні (розвиток житлового будівництва, комунальної інфраструктури, інфраструктури для бізнесу), кращій співпраці (розвиток малих і середніх підприємств, розвиток бізнесу) та зовнішнім ресурсам (залучення прямих іноземних інвестицій).

3. Вплив сприятливого бізнес-клімату на соціально-економічний розвиток міст

Позитивні зміни, які намітилися в економіці України в останні роки, змушують місцеву владу щорічно визначати пріоритети розвитку регіонів, муніципалітетів, розвиток підприємництва, створення сприятливого бізнес-клімату, який є ядром в основі напрямів соціально-економічного розвитку міст України. Міськвиконком невеликого м. Яремче Івано-Франківської області в останні роки створив сприятливі умови для розвитку малого бізнесу, в результаті чого закріпилася позитивна тенденція зростання кількості суб'єктів ма-

лого підприємництва, їх частки і ролі в більшості галузей народного господарств. Лише протягом 2003–2005 рр. у місті було зареєстровано 368 юридичних осіб, у тому числі 227 малих підприємств. Крім цього, Яремчанська міська рада затвердила регіональну програму розвитку малого підприємництва на території Яремчанської ради на найближчі роки, яка спрямована на розвиток власного бізнесу, підтримку та розвиток підприємницької ініціативи, малого та середнього бізнесу. При фонді підтримки підприємництва у м. Яремче діє Бізнес-центр, який надає консультації з питань комерційної діяльності, управління, здійснює маркетингові дослідження.

4. Сучасний стан та перспективи розвитку бізнес-клімату в Україні

З 28 жовтня по 4 листопада 2005 р. соціологічною компанією “КПД 100” на замовлення Міжнародного центру приватного підприємництва (м. Вашингтон, США) проводилося перше широкомасштабне опитування про стан бізнес-клімату в сучасній Україні. Метою дослідження було вивчення думок представників бізнес-асоціацій про очікувані економічні зміни в економіці країни (станом на жовтень 2005 р.). В опитуванні взяли участь 117 експертів, які працюють у бізнес-асоціаціях різного рівня і різної спеціалізації. Експертам пропонувалося порівняти стан бізнес-клімату та пропонувані урядами перспективи для ведення бізнесу до помаранчевої революції і після неї, коли Кабінет Міністрів України очолила Ю. Тимошенко.

Значна частина експертів (39,3 %) вважали, що стан бізнес-клімату і перспективи для ведення бізнесу не зазнали змін із призначенням нового уряду після помаранчевої революції. Майже третина їх (31,6 %) наполягали, що вони погіршилися. На покращання бізнес-клімату вказали лише 16,2 % експертів, а ще 12,9 % не змогли визначитися з відповіддю. Перед експертами було поставлено запитання й про те, чи прозоро діє новий уряд на чолі з Ю. Єхануровим у своїх відносинах з бізнес-спільнотою. Слід зауважити, що значна частина респондентів (22,2 %) не змогла дати відповідь на це питання. Проте більшість експертів (61,6 %) вважали, що уряд Ю. Єханурова діє прозоро. Як непрозорі відносини уряду з підприємницькою спільнотою оцінили 16,2 % експертів (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Відносини уряду Ю. Єханурова
з бізнес-спільнотою, у %**

Як діє Уряд	%	
Прозоро	10,3	61,6
Переважно прозоро	51,3	
Скоріш непрозоро	12,8	16,2
Непрозоро	3,4	
Важко відповісти	22,2	

Експерти також мали дати відповідь про найважливіші проблеми, що є “відповідальними” за поточний стан бізнес-клімату в Україні. На їхню думку, такими проблемами є: недостатнє або неналежне виконання законодавства та регуляторних актів органами державної влади і місцевого самоврядування (71,8 %); високі податки на заробітну плату, тобто обов’язкові соціальні платежі (68,4 %); високий рівень корупції в державних органах (66,7 %).

Другу за частотою згадування групою проблем є високі податки на підприємницьку діяльність (52,1 %) і слабкий захист прав власності (47,0 %). Малі інвестиції і поганий доступ до кредитних ресурсів згадувалися значно рідше (табл. 4). Найменшу проблему для бізнес-клімату в Україні становить, на думку експертів, політика інших держав (5,1 %).

Таблиця 4

Проблема	%
1	2
Недостатнє (неналежне) дотримання законодавства та регуляторних актів органами державної влади і місцевого самоврядування	71,8
Високі ставки податків на заробітну плату (обов’язкові соціальні платежі)	68,4
Високий рівень корупції в органах державної влади і місцевого самоврядування	66,7
Високі ставки податків на підприємницьку діяльність	52,1
Слабкий захист прав власності	47,0
Малі внутрішні інвестиції	30,8

1	2
Недостатній доступ до кредитів від банків та інших компаній, що надають фінансові послуги	30,8
Малі інвестиції від міжнародних партнерів	26,5
Політика інших держав	5,1
Інше	6,0

З висновків експертів щодо сучасного стану та перспектив покращання бізнес-клімату в Україні впливає:

- експерти з національних та міжнародних бізнес-асоціацій схильні оцінювати перспективи української економіки і бізнес-клімату в країні дещо оптимістичніше, ніж їхні колеги з місцевих та регіональних структур;
- сподівання на значне поліпшення бізнес-середовища й умов для ведення бізнесу після зміни керівництва держави в результаті помаранчевої революції, на думку більшості експертів, не справилися, однак подальшого погіршення експерти не очікують; швидше за все, більшість із них сподіваються на певне покращання в результаті діяльності уряду на чолі з Ю. Єхануровим;
- зважаючи на те, що, на думку експертів, законодавчі та регуляторні акти національного рівня більш доступні, ніж подібні документи місцевого рівня, можна сказати, що рівень інформаційної відкритості центральних органів влади є вищим, ніж місцевих, що певною мірою полегшує їхні відносини з бізнес-спільнотою, однак при цьому рівень зрозумілості правового регулювання залишається низьким;
- основними “винуватцями” негараздів у бізнес-кліматі України експерти вважають державні органи влади і місцевого самоврядування через неналежне виконання ними законодавчих і регуляторних актів та високий рівень корупції, а також високі ставки обов’язкових соціальних платежів, пов’язаних із виплатою заробітної плати тощо.

Зрештою, ситуація з бізнес-кліматом на регіональному та місцевому рівнях істотно не змінилася і протягом 2007–2010 рр.

Питання для самоконтролю

1. Що таке бізнес-клімат?
2. Дайте оцінку ролі органів місцевого самоврядування у створенні сприятливого бізнес-клімату.

3. Проаналізуйте особливості створення сприятливого бізнес-клімату в містах України.
4. Визначте методику дослідження бізнес-клімату в містах України.
5. Схарактеризуйте значення створення сприятливого бізнес-клімату для економіки міст.

Теми рефератів

1. Роль муніципалітетів у створенні сприятливого бізнес-клімату.
2. Методика дослідження бізнес-клімату в містах України.
3. Вплив сприятливого бізнес-клімату на соціально-економічний розвиток міст.
4. Бізнес-клімат в Україні та за кордоном (порівняльна характеристика).
5. Роль сприятливого бізнес-клімату в зміні соціально-економічних показників розвитку міст.

Література [2; 9; 12; 35; 39; 44]

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Безробітні — це особи працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Бізнес-інкубатор (інкубатор підприємництва) — одна із форм організованих господарських комплексів, які орієнтуються на підтримку новостворених підприємств шляхом надання (відповідно до потреб) виробничих, офісних та інших площ для ведення господарської діяльності, офісного обслуговування і послуг, що супроводжують бізнесові (консультації з економічних, фінансових, юридичних, організаційних і технічних питань), а також допомога в пошуку фінансових засобів. Це організація, яка створює найсприятливіші умови для підтримки малих новостворених фірм та підприємств початківців, що хочуть, але не мають можливостей почати власну справу. Бізнес-інкубатори надають своїм клієнтам організаційну, матеріальну, технічну та інформаційно-консультативну допомогу.

Бізнес-клімат — це діяльність органів місцевого самоврядування, а також органів державної влади та управління на місцях, яка спрямована на підтримку розвитку малого та середнього підприємництва шляхом створення однакових правил гри для підприємців, дотримання прозорості, стабільності, в тому числі правової, вирішення проблеми страхування іноземних інвестицій, а також залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку міст.

Видатки муніципальних бюджетів — це кошти, які спрямовуються відповідними місцевими органами влади на фінансування заходів з метою забезпечення покладених на ці органи функцій.

Геоінформаційні системи (ГІС) — це сучасні комп'ютерні технології, завдяки яким можна поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космоаерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники тощо). Також під геоінформаційними системами розуміють системи управління просторовими даними та асоційованими з ними атрибутами.

Дотації — це кошти, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно для збалансування їхніх доходів і видатків.

Доходи муніципальних бюджетів — кошти, які надходять до відповідних муніципальних бюджетів у розмірах і в порядку, встановлених законодавчо.

Економічний розвиток міст — це процес створення добробуту населення міст через мобілізацію людських, фінансових, природних та інших ресурсів для генерування придатних для ринку товарів і послуг.

Житлово-комунальне господарство — одна з найважливіших складових системи соціально-економічного життєзабезпечення міст України, яке включає власне житлове господарство, системи водопостачання і водовідведення в містах, муніципальну енергетику та систему енергозбереження міст, електропостачання міст, міський пасажирський транспорт та інші галузі.

Інновація — це зміна віддачі ресурсів або як зміни в цінностях й задоволеності, які отримує споживач з використовуваних ним ресурсів (чи нововведення стосовно їх використання).

Комунальна (муніципальна власність) — це власність територіальних громад міст, а також сіл України, яка включає нерухоме май-

но, доходи муніципальних бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, розташовані на території населених пунктів, у тому числі банки, страхові товариства та пенсійні фонди.

Комунальний кредит — це сукупність економічних відносин між органами місцевого самоврядування, з одного боку, та фізичними і юридичними особами — з другого, при яких місцеве самоврядування виступає найчастіше в ролі позичальника, рідше — кредитора.

Комунальні платежі — це платежі, що стягуються місцевими органами влади як платня за надані послуги фізичним та юридичним особам.

Малозабезпеченість — як соціальний ризик визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму в державі.

Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування — це рухоме і нерухоме майно, яке знаходиться у комунальній власності, доходи місцевих бюджетів, позабюджетні (в тому числі валютні) фонди, інші кошти, земля та інші природні ресурси, що є у комунальній власності, об'єкти спільної власності територіальних громад, що перебувають в управлінні районних та обласних рад.

Мета економічного розвитку міста — збільшення матеріальних благ у місті, проведення структурних змін у громаді, зменшення вразливості громади до змін у технологіях виробництва та ринковому середовищі.

Міжбюджетні відносини — це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та Законами України.

Міжбюджетні трансферти — це кошти, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у формі дотацій, субсидій, субвенцій тощо.

Муніципальний (комунальний) банк — фінансово-кредитна установа, заснована органом місцевого самоврядування та муніципальними підприємствами, яка спеціалізується на фінансовому обслуговуванні діяльності територіальних колективів, здійснює інші банківські операції.

Муніципальні (місцеві) бюджети — це сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються та виконуються відповідними місцевими органами влади і самоврядування.

Муніципальні (місцеві) податки і збори — податки і збори, що встановлені на певній території і надходять до муніципальних (місцевих) бюджетів органів місцевого самоврядування. Це обов'язкові платежі, які згідно із законодавством запроваджуються органами місцевого самоврядування на підпорядкованій їм території і повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів.

Муніципальні (місцеві) фінанси — це система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань.

Муніципальна соціально-економічна політика — це діяльність органів місцевого самоврядування, а також державного управління, яка спрямована на вирішення соціальних та економічних проблем територіальних громад міст і сіл, розвиток комунального господарства, підприємницької діяльності, стратегічного планування, сталого розвитку економіки, соціальної сфери, впровадження новітніх технологій в економіку та управління містом, удосконалення управління в системі органів місцевого самоврядування та міським господарством, поліпшення життя населення та фінансування муніципалітетів.

Непрацездатність — це соціально-фізіологічний стан людини, зумовлений втратою чи зменшенням природних функцій організму або ж зниженням професійної кваліфікації та неможливістю здійснення трудової діяльності відповідно до суспільно значущих вимог.

Соціальне обслуговування населення — діяльність державних, муніципальних або уповноважених державою чи органами місцевого самоврядування органів щодо надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, які перебувають у важкій життєвій ситуації.

Соціальний ризик — це закріплена законодавством та визнана суспільством соціально-значуща обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно їх уникнути.

Соціальні послуги — послуги, що надаються за рахунок коштів страхових фондів; соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян на дому; стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів з числа звільнених з місць позбавлення волі; соціальне обслуговування дітей; соціальна реабілітація та адаптація інвалідів; санаторно-курортне лікування; забезпечення протезно-ортопедичними виробами; забезпечення засобами пересування.

Стратегічне планування — це процес формулювання бачення, місії та цілей організації, вибору специфічних стратегій для визначення й отримання потрібних ресурсів і їх розподіл з метою забезпечення ефективної роботи організації в майбутньому.

Стратегічне планування розвитку міст — це визначений у світовій практиці елемент у системі міського управління і регулювання, який сприяє створенню умов для перспективного розвитку; процес адаптації міста до вимог ринкової економіки і відкритого міжнародного конкурентного ринку, що дає можливість приймати поточні рішення з урахуванням стратегічних цілей; найбільш адекватний інструмент, здатний консолідувати зусилля адміністрації і громади у вирішенні проблем трансформації зайнятості, впровадження технологій та удосконалення міського простору.

Субвенція — форма фінансової допомоги, що надається місцевим (муніципальним) бюджетам з державного бюджету або з місцевих бюджетів вищого рівня на фінансування цільових видатків і підлягає поверненню у разі нецільового або неповного використання її.

Суб'єкти міжбюджетних відносин — це органи державної влади і управління, органи місцевого самоврядування, до компетенції яких включені повноваження щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Субсидії — вид допомоги (переважно в грошовій формі), що надається з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня до місцевих бюджетів нижчого рівня на фінансування цільових видатків.

Територіальна громада — це спільність людей, яка проживає на відповідній території, утворює низову адміністративно-територіальну одиницю і наділена правом самоврядування.

Форми соціального обслуговування населення — бувають у вигляді соціальних послуг та матеріальної підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Азаров М. Я., Геєць В. М., Ярошенко Ф. О. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. — К., 2004. — Т. 5. Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. — 400 с.
2. Бізнес-асоціації України та їх вплив на державну політику / Д. В. Ляпін, К. М. Ляпіна. — К.: Ін-т конкурентного сусп-ва, 2005. — 128 с.
3. Бізнес-інкубатори в регіонах України // <http://www.mirmagazine.com.ua>
4. Біленчук П. Д., Качур П. С., Кравченко В. В. та ін. Соціальне партнерство та муніципальний розвиток: перші кроки. — К.: Влад і Влада, 1999. — 198 с.
5. Бондар С. І., Заєць Т. А., Терон І. В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. — К.: РВПС України, 2002. — 250 с.
6. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2006. — 380 с.
7. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і перспективи. — Донецьк, 2001. — 351 с.
8. Гапоненко А. Л. Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город. — М.: Изд-во РАГС, 2001. — 224 с.
9. Дослідження бізнес-клімату м. Чернігова // <http://www.chernihiv-oblast.gov.ua>
10. Дрозденко В. М., Кир'ян В. А., Підмогильний М. В. та ін. Промислово-інноваційна політика в м. Києві: Формування та реалізація. — К., 2003. — 153 с.
11. Журавський В. С., Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2003. — 671 с.
12. Івано-Франківськ. Стратегічний план економічного розвитку. — Івано-Франківськ, 2005. — 85 с.
13. Кравченко В. Фінанси місцевого самоврядування України: проблеми становлення (1989–2001). — К., 2001. — 460 с.
14. Лазор О. Д. Основи місцевого самоврядування: Навч. посіб. — К., 2003. — 432 с.

15. *Мачульська Е. Е.* Право соціального забезпечення. — М., 2001. — 292 с.
16. *Мельник А. Ф., Монастирський Г. Л., Дудкіна О. П.* Муніципальний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. д-ра екон. наук, проф. А. Ф. Мельник. — К.: Знання, 2006. — 420 с.
17. *Місьцеве самоврядування: Зб. нормат.-правових актів.* — Х.: Гриф, 2002. — 688 с.
18. *Місьцеве самоврядування в столиці України / За ред. О. М. Невелєва.* — К., 2000. — 280 с.
19. *Онищук Г. І.* Міський господарський комплекс України: теорія та практика розвитку: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. — К., 2002. — 38 с.
20. *Поживанов М. О.* Українські вектори місцевого самоврядування. — К.: Альтерпрес, 2004. — 368 с.
21. *Президент України та державна регіональна і муніципальна політика* — К.: Логос, 2002. — 236 с.
22. *Прохорова В. В., Кінах А. Р.* Місцеві фінанси: конспект лекцій / Харків. нац. екон. ун-т. — Х.: Вид-во ХНЕУ, 2009. — 160 с.
23. *Рішення Київської міської ради “Про бюджет міста Києва на 2010 рік”* // <http://www.km.gov.ua>
24. *Салій І.* Українські міста: питання власності і муніципального управління. — К., 2001. — 415 с.
25. *Стратегічний план економічного розвитку міста Луцька* // <http://www.lutsk.ua>
26. *Студінський В. А.* Маркетинг у житлово-комунальній сфері. — К.; Житомир: ДАЖКХ — Вид-во “Волинь”, 2001. — 312 с.
27. *Шаров Ю. П., Сухінін Д. В.* Муніципальні послуги: шлях до високої якості: Монографія. — Мелітополь: Вид. буд. ММД, 2008. — 136 с.
28. *Шканова О. М.* Маркетинг послуг: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2003. — 304 с.
29. *Шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні.* — К., 2005. — 215 с.
30. *Шумілікін В. А., Бабаєв В. М., Луговий В. І.* Підвищення ефективності місцевого самоврядування в Харкові на основі науково-технічного, соціально-економічного і кадрового потенціалу міста. — Х.: НТУ “ХПІ”, 2003. — 400 с.

31. *Андресюк Б. П.* Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи. — К.: Інформ.-вид. центр, 1997. — 222 с.
32. *Александрюк Т. Ю.* Формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування // Міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми та перспективи розвитку фінансів місцевого самоврядування в Україні (20–25 квітня 2002 р.). — Д., 2002. — С. 3–5.
33. *Бізнес-інкубатор: міф чи привід?* // <http://www.bila-cerkva.osr.ua>
34. *Бізнес-інкубатор: середовище взаємодії великих і малих підприємств* Бізнес-інкубатор: міф чи привід? // <http://www.academia.org.ua>
35. *Бізнес-клімат на Яремчанщині* // <http://www.yaremche.if.ua>
36. *Борковская В. Г.* Ценообразование в жилищном хозяйстве // Жилищное и коммунальное хозяйство. — 2000. — № 6. — С. 18–20.
37. *Брусак Р., Дробенко Г., Левчишин В.* Проблеми стратегічного планування розвитку населених пунктів та територій // Пробл. малих міст України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів — Золочів, 27–28 травня 2000 р.). — Л., 2000. — С. 28–33.
38. *Варга С. І.* Фінансові ресурси місцевого самоврядування: Автореф. дис. канд. екон. наук — К., 2001. — 19 с.
39. *Відомості про працюючі бізнес-інкубатори, бізнес-центри, інноваційні центри* // <http://www.tu.edu.te.ua>
40. *Гураль П. Ф.* Територіальна громада в Україні. Історико-правове дослідження: Монографія. — Л.: Львів. ДУВС “Край”, 2008. — 468 с.
41. *Житлово-комунальні послуги в Україні. Нормативно-правове регулювання: Зб. законодав. актів / Упоряд. О. М. Роїна.* — К.: Скіф; КНТ, 2008. — 565 с.
42. *Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”* // ВВР України. — 1997. — Ст. 170.
43. *Іваськевич І. О.* Організація соціального забезпечення: Курс лекцій. — Т., 2003. — 104 с.
44. *Калуш житиме за планом на межі фантастики* // <http://www.vikna.if.ua>
45. *Кампо В., Пухтинський М.* Муніципальна політика Президента

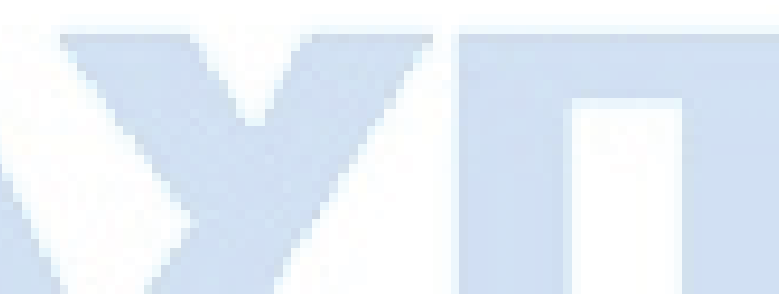
- України / Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України; Академія муніципального управління. — К., 2002. — 49 с.
46. *Комов В. В., Корнійчук В. П., Хом'як К. Д.* Стратегічний муніципальний менеджмент (інноваційний підхід до розвитку сучасного міста). — К.: Денеб, 2005. — 40 с.
 47. *Корольов В. Ю.* Деякі аспекти регулювання ціноутворення у житлово-комунальному господарстві // Прометей. Регіональний зб. наук. пр. з економіки. — Донецьк, 2005. — Вип.2. — С. 143–146.
 48. *Крісенко О. В.* Діяльність органів місцевого самоврядування в забезпеченні транспортних послуг: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. наук з держ. управ. — К., 2005. — 20 с.
 49. *Кузьмін О., Завербний А.* Розвиток міст України: планування та інвестування // Проблеми малих міст України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів — Золочів, 27–28 травня 2000 р.). — Л., 2000. — С. 77–79.
 50. *Малярчук А. К.* Наповнення місцевих бюджетів в умовах розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. — Т., 2006. — 21 с.
 51. *Місьцеве самоврядування в Швеції // Переваги місцевого самоврядування (29–30 травня 2001 р., м. Ірпінь, Київська область).* — К.: Логос, 2001. — 194 с.
 52. *Музика О.* Бюджети малих міст: проблеми сьогодення // Проблеми малих міст України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів — Золочів, 27–28 травня 2000 р.). — Л., 2000. — С. 87–91.
 53. *Операція “Інтеграція” (бізнес-інкубатори в Україні) // <http://www.kmu.gov.ua>*
 54. *Пастернак М. М.* Місцеві позики як інструмент фінансування соціально-економічних програм органів місцевого самоврядування: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. — Ірпінь, 2001. — 16 с.
 55. *Полуянов В. П.* Проблеми рентабельності комунальних послуг (на прикладі АТ “Хвиля”) // Економіст. — 1999. — № 1. — С. 58–61.
 56. *Рыбалка А. Т.* Особенности развития конкурентной среды в жилищно-коммунальной сфере и проблемы повышения ее эффективности // Акт. пробл. екон. — 2003. — № 9 (27). — С. 141–148.

57. *Сунцова О. О.* Місцеві фінанси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — 2-ге вид., переробл. та доп. — К.: Центр учбової л-ри, 2008. — 488 с.
58. *Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів* // <http://www.novekolo.info>
59. *Хмельницький інформаційний центр підтримки підприємництва* // <http://www.crrp.km.ua/incubation.php>
60. *Чабан О.* Досвід самоорганізації енергозабезпечення у малих містах Німеччини // Проблеми малих міст України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів — Золочів, 27–28 травня 2000 р.). — Л., 2000. — С. 165–170.

ЗМІСТ

Вступ	3
Тематичний план дисципліни муніципальна соціально-економічна політика	6
Змістовий модуль I. Особливості розвитку муніципальної соціально-економічної політики	7
Тема 1. Основні поняття муніципальної соціально-економічної політики. Роль органів державного управління у здійсненні муніципальної соціально-економічної політики	7
Тема 2. Законодавче забезпечення муніципальної соціально-економічної політики	13
Змістовий модуль II. Матеріальні та фінансово-економічні ресурси розвитку міст	23
Тема 3. Особливості формування фінансово-економічних ресурсів розвитку міст	23
Тема 4. Муніципальний бюджет та фінанси.....	31
Тема 5. Економіка міст	42
Тема 6. Житлово-комунальне господарство міст та його складові	49
Тема 7. Системи водопостачання і водовідведення в містах	57
Тема 8. Муніципальна енергетика та система енергозбереження міст.....	63
Тема 9. Електропостачання міст	70
Тема 10. Міський пасажирський транспорт	77
Змістовий модуль III. Муніципальна політика зі сталого соціально-економічного розвитку міст	83
Тема 11. Стратегічне планування як один із головних елементів сталого соціально-економічного розвитку міст.....	83
Тема 12. Муніципальна політика зі сталого розвитку соціальної сфери міст	91
Тема 13. Інноваційна спрямованість та ефективність розвитку міст	101
Тема 14. Оптимізація управління системою життєзабезпечення та розвитку міста	108

Тема 15. Бізнес-інкубатори.....	115
Тема 16. Бізнес-клімат.....	122
Термінологічний словник	128
Список літератури	133



Навчальне видання
Утвенко Володимир Валерійович

**МУНІЦИПАЛЬНА
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА
ПОЛІТИКА**

Навчальний посібник

Редактор *Т. М. Коліна*
Коректори *А. А. Тютюнник, Т. К. Валицька*
Комп'ютерне верстання *К. І. Мельник*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 29.08.11. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 8,14. Обл.-вид. арк. 7,02. Наклад 1000 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»